ALAN WATTS

DENEMELER

TAOCULUK ZEN ve BATI KÜLTÜRÜ

Çeviri: İlhan Güngören

YOL
YAYINLARI

YOL
YAYINLARI

İlhan Güngören
Ankara Cad. Hoşağası İş Hanı 107/18
34410 Cağaloğlu - İstanbul
P.K. 30 - Yeşilköy - İstanbul
Tel. : 573 85 10 - 519 45 80
Faks : 527 87 93

İ K İ N C İ B A S K I

Yayın hakkı © Yol Yayınları - 1985

ISBN 975 - 7569 - 31 - 3

Birinci Baskı: Ekim 1985
ikinci Baskı: Haziran 1996

Baskı, Cilt: ÖZGÜN AJANS
Klodfarer Caddesi Aksoy Han
No. 31/1 Çemberiltaş - İstanbul
Tel. : 517 85 92

Tanrıbilimden master derecesi ve ilâhiyattan doktorası olan ALAN W. WATTS 1916 yılında İngiltere'de doğdu. 1938 yılında ABD'ye göçtü ve ölümüne kadar orada yaşadı. Çağımızın en özgün, en gelenek dışı filozofu olarak tanınan Watts, özellikle Taoculuk ve Zen Budizm'in ve genellikle Hint ve Çin felsefelerinin bir yorumcusu olarak ün yaptı. Din felsefesi ve ruhbilimi üzerine yirmiden fazla kitap yazdı. *The Way of Zen* (Zen Yolu), *Nature, Man and Women* (Doğa, Erkek ve Kadın), *Psychotherapy East and West* (Doğuda ve Batıda Ruhsal Sağaltım), *The Wisdom of İnsecurity* (Güvensizlikteki Bilgelik) ünlü yapıtları arasında sayılabilir. Cambridge, Cornell ve Hawaii Üniversitelerinde konuk profesör olarak bulundu. San Fransisko Asya İncelemeleri Akademisinin başkanlığını yaptı. 1973 sonunda 58'inci doğum gününe birkaç gün kala San Fransisko'da öldü.

İÇİNDEKİLER

Başlarken 7

Beat Zen, Kurumlaşmış Zen ve Zen 11

Tinsellik ve Cinsellik 47

Seks Yogası (Maithuna ve Taocu Sevişme) ... 59

İçgüdüler, Akıl ve Tedirginlik 95

Zen ve Denetim Sorunu 115

İşte Bu O!... 133

BAŞLARKEN

Değişik zamanlarda yazılmış olmakla birlikte burada bir araya getirilmiş olan bu denemelerin bir ortak yanı var. Hepsinin maneviyatçı ve gizemci yaşantıyla her günkü maddeci yaşamımız arasındaki ilişkiyi ele almış olmaları. Bunları söyler söylemez hemen yanlış terimler kullanmış olduğumun farkına varıyorum. Yazık ki bunların yerine koyabileceğim, bunların yerine gönül rahatlığıyla kullanabileceğim başkaca uygun sözcükler yok. Maneviyatçı ve gizemci sözcükleri insanın aklına hemen, çok yüksek, bu dünyadan olmayan, dinsel yüceliklerle dolu olan şeyleri, bizim her günkü yaşamımızdaki uğraşlarımızın bayağılıklarının karşıtı olan şeyleri getiriyor. Burada okuyacağınız denemelerin asıl amacı bu karşıtlığın aslı olmayan bir takım boş lakırdılardan, safsatalardan başka birşey olmadığını, manevi olanın maddesel olandan koparılamayacağını, olağanla olağanüstü arasında bir ayırım yapılamayacağını göstermektir. En başta yapmamız gereken şey şu: Bizim *şu anda* ve *burada* yaşadığımız yaşamımızın *O* olduğunu ve tüm evrensel varoluşun *bundan* başka birşey olmadığını görüp anlamamızı olanaksızlaştıran, bizi şu herşeyi ikiye bölüp birbirinden kopartmaya iten düşünce ve konuşma alışkanlıklarımız-

dan kendimizi kurtarmak... Bu iki şeyin bir ve aynı şey olduğunun ayırdında olduğumuz son derece kaygan ama gene de oldukça sık kafamızdan geciveren bilinç durumları vardır. Bunlar beni on yedi yaşımdan beri her zaman son derece etkilemiştir.

Aslında ben ne vaaz vermek istiyorum, ne de bir düzeltimciyim. Böyle şeyler yazıp söylememin nedeni, çok kimsenin banyo küvetinin içinde şarkı söylemesi ya da denizde ellerini çırpıp suyu sağa sola savurması gibi birşey. Bir görev duygusuyla bunları yapmak ya da herkesin aklını çelip yeni yandaşlar kazanmak gibi bir amaç aklımın köşesinden bile geçmiyor. Ama gene de şuna inanıyorum: Eğer bu tür bilinç yaygınlaşırsa bu dünyanın ciddi işleriyle uğraşıyormuş gibi birşeyler söylediklerini sananların saçma sözleri kahkahalar arasında yok olup gidecektir. O zaman anlayacağız ki uğrunda birbirimizi öldürdüğümüz ya da birbirimizi yanımızda savaş saflarına katmaya çalıştığımız yüce ülküler şimdiye kadar dikkatimize ulaşmamış olmakla birlikte bizi çevreleyen sayısız mucizenin yerine koyduğumuz değersiz soyut şeylerdir. Mucize mi? Yalnız her an gördüğümüz doğanın mucizeleri değil, hiçbir yönüyle aklın alamayacağı varoluş olayı da bunların içinde... Kesinlikle böyle bir uyanış ve aydınlanışın toplumsal sorumluluklarımız için gerekli enerjimizi elimizden alacağına, bize toplumsal sorumluluklarımızı unutturacağına inanmıyorum. Tam tersine bu anlayışın keyfinin yarısı başkalarıyla paylaşmaktır. Manevi olanla maddesel olan birbirinden bölünüp kopartılamayacağı için bunun anlamı yaşam da içinde olmak koşuluyla herşeyi, bir yandan da bu anlayışı paylaşmaktır. Ama buraya suçluluk duygusunun bütünüyle yapıcılıktan uzak, engelleyici öğüt ve uyarılarıyla değil, gönül gözünün gösterdiği yönde yürümenin bize kazandıracağı olgunlukla gelinebilir. Yalnız şu var, aynı

suçluluk duygusu gönül gözünün gösterdiği yolda yürüyerek bu anlayışa ulaşmamız zorunluymuş gibi bizi bir zorlama içine sokarsa gene o zaman herşey mahvedilmiş olur.

Çelişkili gibi görünse de bana öyle geliyor ki en derin manevi yaşantılar tam bir bencillik durumunda olduğumuz anlarda ortaya çıkıyor. Öylesine tam bir bencillik ki o anlarda insan bütünüyle kendini bırakıyor, tam anlamıyla kendisi oluyor. Belki de İsa katı ve hoşgörüsüz bir biçimde doğruluktan yana olan saygıdeğer kimselerden çok günahkârlarla, vergi mültezimleriyle falan ahbaplıklar kurmayı bunun için yeğlemişti. Bir kimsenin kendi bencilliğini kendini kandırmadan, keşke bencil olmasaydım diye yerinmeden kabul etmesi, o yana mı gideyim, bu yana mı diye bocalamaktan yalpa vurmaktan, şaşkınlık yüzünden yerinde katılıp kalmaktan kurtarması, kendini bütünlüğe kavuşturma yolunda atacağı ilk adımdır. Türkçe bir atasözü vardır, «Yerde yatan yataktan düşmez» derler. Bunun gibi günahkâr olan kimse pişmanlığının bile günahkârlık olduğunu anlarsa belki ilk kez kendine gelir ve bölünmüşlükten kurtarır kendini. Aydınlanma öylesine güç bir süreçtir ki bir bakarsınız herşeyin olabildiğince yanlış olduğu konusunda giderek güçlenerek büyüyen bir anlayış, bir anda yerini herşeyin ne kadar doğru olabilirse o kadarına kadar doğru olduğu yolunda bir anlayışa bırakıvermiş.

San Fransisko, 1960

ALAN W. WATTS

BEAT ZEN, KURUMLAŞMIŞ ZEN VE ZEN

AÇIKLAMA

Bu deneme ilk kez *'Chicago Review'* dergisinin 1958 yılı yaz sayısında yayımlandı, sonradan San Fransisko'da *'City Lights Books'* bazı eklentilerle küçük bir kitapçık biçimine sokarak çıkardı. Bu eklentileri yapmamın bir nedeni Batı sanatında Zen'in etkisini incelemek için bu yazının uygun bir bağlam oluşturduğunu düşünmüş olmam, ikincisiyse eklentiler yapılmadan önceki ilk denemenin Kerouac'ın *'Dharma Bums' (Zen Kaçıkları)* (1) adlı romanının yayımından önce yazılmış olması... Buradaki metin denemenin bazı eklentiler yapıldıktan sonraki son durumudur.

İlk metinin 'beat Zen'le 'kurumlaşmış Zen' karşısındaki benim konumumu açık seçik ortaya koyduğunu sanıyordum. 'Kurumlaşmış' deyimini alaylı ve küçültücü bir anlamda kullanmadım. Çünkü konuya beatnik'lerin gözüyle bakmıyorum. Ancak Stephen Mahoney'in *'The Nation'* dergisinin Ekim 1958 sayısında çıkan *'Zen'in Başarısı'* adlı yazısının etkisiyle benim kurumlaşmış Zen'in sözcüsü olduğum yolunda bir izlenim yaratılmış

(1) *Zen kaçıkları*, Çev: Nevzat Erkmen Yol. Yayınları, 1982.

oldu. Kurumlaşmış Zen diyerek pek çok Batılının benimseyerek bağlandığı geleneksel ve bir kurum olarak var olan Japonya'daki Rinzai ve Soto Zen okullarını anlatmak istiyorum. Ben hiç birisine bağlı değilim ve hiç birisini de şu ya da bu sıfatla temsil etmeğe yetkim yok. Bunun böyle oluşu onlara saygı duymayışımdan ya da onlarla bir çatışkım olmasından değil yalnızca bu gibi konularda yaratılışım gereği bir yere bağlanmaya yatkın olmayışımdan geliyor. Hatta kendimi bir Zen Budist bile saymıyorum. Kişisel olarak benim Zen'de ilginç bulduğum yön, örgütlendirilemez, öğretilemez, aktarılamaz, bir diplomayla belgelendirilemez, hiç bir sistem içinde paketlenemez oluşudur. Hatta onda izlenebilecek ortak bir yol bile yoktur. Herkes yolunu kendi bulmalıdır. Plotinus'un dediği gibi «Bu yalnız olanın Yalnız olana doğru yolculuğudur.» Ya da eski bir Zen şiirinde dile getirildiği gibi

Onu kendinizde bulamazsanız...
Başka nerede arayabilirsiniz ki?

Aslında bir bakıma tüm Zen Budist geleneğinin tutumu budur. Dar anlamda Zen öğretmeni diye bir şey olamaz. Çünkü Zen'in öğreteceği bir şey yoktur. Daha en başlardan beri Zen ustalarının yöntemi kendilerine öğrenci olmak için başvuran isteklileri önce şöyle bir horlayarak kovmak olmuştur. Bundan amaçları yalnız isteklilerin içtenliklerini denemek değildi. Böyle yaparak bir yandan da onlara uyanma aydınlanma yaşantısının *(satori)* arayarak bulunabilecek, başkasından öğrenilebilecek, ya da çalışmayla elde edilebilecek bir şey olmadığını göstermek istiyorlardı. Ama istekliler ustaların kendilerini horlamalarına, kovmalarına aldırmadan istekliliklerini sürdürüyorlar, ustaların olumsuz yanıtını bir yanıt olarak kabul etmek istemiyorlardı. Buna Zen bilgeleri-

nin verdikleri karşılıksa bir tür Judo'ydu. Arayanın arayarak bir şey bulamayacağını anlatmanın bir yarar sağlamayacağını bildikleri için yanıt vermek yerine yanıt yerine geçecek bir soru *(koan)* soruyorlardı. Öyle bir soru ki arayanın arayış çabasını kışkırtıcı bir etkisi oluyor, bu arayış en sonunda kendi gücüyle kendini patlatma noktasına kadar varan bir yoğunluğa ulaşıyordu. Böylelikle öğrenci aramanın anlamsızlığını kendisi de anlıyordu. Öyle yalnız sözcüklendirilebilecek bir düşünce olarak değil, ta iliklere kadar işleyen bir anlayış olarak... İşte bu noktada öğrenci Zen'e varıyordu. Kendisinin bütünle bütün olduğunu anlıyor, kendini evrenden ayrı bir şeymiş gibi sanıp onda birşeyler arayışı içinde olmaktan kendini kurtarıyordu.

Dışardan bakınca bu durum bir usta-çömez ilişkisi gibi görünebilir. Ama aslında bu Budist'lerin «*upaya*» ya da uygun bir yöntem, ustaca bir teknik diye adlandırdıkları şeydir. Altın isterim diye tepinip bağıran çocuğa susturmak için altın yerine bir sararmış yaprak vermeye benzetilebilir. Yüzyıllar boyunca önce istekliyi kovup sonra ona yanıt yerine geçen bir soru sormak giderek kalıplaşmış bir uygulamaya dönüşmüştür. Bu uygulamaların yürütülmesi için tapınaklar ve kurumlar gerekmiştir. Burdan da zamanla bu tapınak ve kurumların sahipliği, yönetimi ve bu kurumlardaki sıkıdüzenin zorlanması gibi sorunlar ortaya çıkmış sonunda Zen Budizm üstünlük ve öncelik sıralamasına göre biçim almış gelenekçi bir örgüte dönüşmüştür. Bu düzen Uzakdoğuda öylesine eskilere gidiyor ki artık kafamızdaki Uzakdoğu imgesinin ayrılmaz bir parçası durumuna, Uzakdoğuyu Uzakdoğu yapan özellikler arasına girmiştir. Bu düzenin ortaya çıkardığı olumsuz yönler bu düzenin son derece doğal olarak kabul edilmiş olmasıyla dengelenmektedir. Bu düzenin öyle egzotik olan ya da «çok özel» olan bir

yanı yoktur. Kurumlar bile kendiliklerinden doğal olarak gelişip oluşurlar. Ama bana bu tür bir Zen'in Batıya aktarılmaya çalışılması son derece yapay ve özenti olarak görünüyor. O zaman Zen, Batıya aktarılmış olan manevi alanda iddia sahibi, üyelik ödentisiyle bağlantılandırılmış üyeleri olan, bir takım eskilerden gelen kazanılmış haklara dayanan sayısız tapınçlarla aynı sıraya girer. Bir de Zen'in, Budizm'in en dışa kapalı, en içrek (esoteric) biçimi olduğu yolundaki sav konuyu daha da olumsuzlaştırır. Bırakalım da Zen tıpkı çay'ın girdiği gibi Batı'ya töresiz törensiz, tören giysilerini giymeden girsin. Böyle olursa onu daha iyi anlayıp özümleyebiliriz.

Zen kadar Çinli olan bir konuyu özümlemek en az Anglo-Sakson'lar için olduğu kadar Japonlar için de güç. Bugün için Zen'in yurdu Japonya ve Zen sözcüğü Japonca da olsa Zen Budizm, *T'ang* dönemi Çin kültürünün ürünüdür. Bunu böyle söylemekteki amacım yabancı kültürlerin aktarılması olanaksız inceliklerle dolu olduğu konusunda uzun boylu açıklamalara girişmek değildi. Yalnızca, kendilerinin haklı, kendi bildiklerinin doğru olduğunu kanıtlamaya büyük önem verenlerin, böyle bir gereksinim duymayan kimseleri anlamakta çok güçlük çekeceklerini anlatmak istiyordum. Zen'i yaratanlar Lao-tzu'ya benzeyen kimselerdi. Lao-tzu'ysa Zen'in ortaya çıkışından yüzyıllarca önce, «Kendi bildiklerinin doğruluğunu, kendilerinin haklı olduğunu kanıtlamaya çalışanlar başkaları için inandırıcı, kandırıcı olamazlar.» demişti. Bir kimsenin haklı olduğunu, bildiğinin doğru olduğunu kanıtlamak için kendini paralaması her zaman Çinli'ye gülünecek bir şey gibi görünmüştür. Konfiçyüsçuluk olsun, Taoculuk olsun başka konularda ayrı görüşlerde olsalar da, kendilerinin illâ haklı olduğunu kanıtlamak konusundaki dürtüyü yenebilmiş olan kimseleri alkışlamakta birleşirler. Konfiçyüsçu iyi yürekli olmayı haklı olmaya yeğ tutmuştur. Büyük Taocular, Lao-tzu ve Chuang-tzu, bir şeyin ön yüzü ve arka yüzünde olduğu gibi

birbirlerinden bölünmez bir birliktelik içinde olduklarından haklıyı haksızdan ayırmaktaki olanaksızlığı anlamışlar, bir kimsenin bir yandan haksız olmadan bütünüyle haklı olamayacağı yargısına varmışlardır. Chuang-tzu, «Kötü yönetimi içermeyen iyi yönetimi getirebileceklerini, yanlışı içermeyen doğruyu bulabileceklerini sananlar evrenin temel ilkelerinden haberi olmayanlardır.» demişti.

Batılılara böyle sözler her türlü erdemi hafife alan, erdeme ve insana inanmayanların görüşleri gibi görünebilir. Konfiçyüsçuluğun uzlaşmacı ve «aklıbaşında»lığın yanını tutan tutumu bir zayıflık, bir ilkeye bağlanıp orada sonuna kadar diretmekte güçsüzlük olarak yorumlanabilir. Oysa bu tutum yaşama evrensel bir açıdan bakışın ortaya çıkardığı Tao ya da doğa'nın yolu diye adlandırabileceğimiz, iyilik ya da kötülüğün, yaratma ya da yok etmenin, akıllılık ya da akılsızlığın varoluşun birbirlerinden ayrılmaz kutupları olarak gözüktüğü, insan ve doğa, ya da tam tersi doğa ve insan arasında kurulmuş olan dengenin tam olarak anlaşılıp doğa'nın yolundan gidildiğini gösteriyor. Chung-yung, «Tao bir kimsenin yolundan çıkamayacağı şeydir. Yolundan ayrılıp uzaklaşılabilecek şey Tao olamaz.» demişti. Onun için bilgelik iyiliğin kötülüğü yenmesi için savaşmak değil, tıpkı dalgaların üzerinde dalgalarla birlikte inip çıkan bir şişe mantarı gibi, iyiliğin de kötülüğün de üzerinde kalmasını öğrenmektir. Çin yaşamının temelinde iyi ve kötü yanlarıyla insan doğasına güven vardır. Oysa Yahudi-Hiristiyan kültürünün sürekli vicdan huzursuzluğu içinde yetiştirilmiş olan kimselere bu duygu bütünüyle yabancıdır. Çinli'nin çok açık olarak gördüğü birşey vardır: Kendi doğasına güvenmeyen kimse, kendi doğasına olan güvensizliğinin haklılığına da güvenemez, o zaman da tam bir açmaz içinde kalır.

Japonlara gelince bütünüyle farklı nedenlerden ama gene de Batılılar kadar huzursuz olmak eğilimindedirler. Batılıların daha çok fizikötesi bir anlamı olan günah korkusunun yerini Japonlarda hemen onun kadar huzursuzluk veren toplumun beklentilerine karşılık verememek kaygısı almıştır. Özellikle Zen'e en çok ilgi duymuş sınıf olan samuray'lar için bu böyledir. «*Kasımpatı ve Kılıç*» adlı yapıtında Ruth Benedict çok haklı olarak, Zen'in samuray sınıfının ilgisini çekmesini gençlerin eğitiminde izlenen yöntemin yol açtığı son derece sağlıksız bir özdenetim duygusuna Zen'in çözüm getirebilecek bir güce sahip olmasına bağlıyor. İşte bu aşırı özdenetim duygusu Japonu kendisiyle yarışmaya zorluyor. Bu zorlamadır ki her sanat ve beceriyi katı bir sıkıdüzenin maraton yarışı durumuna dönüştürmüştür. Zen'in bu aşırı özdenetim duygusunu giderecek bir gücü olmakla birlikte Japonya'daki uygulama ateşi ateşle söndürmeye benzetilebilir. Benliği alt edebilmek için «benlik» öylesine şişirilir ki böylelikle patlayıp yok olmasına çalışılır. Zen'in Japonya'daki manastır düzeni *T'ang* dönemi ustalarından Lin-chi'nin aşağıdaki sözlerinden ne kadar uzaklaşmıştır:

> «Budizm'de hiç bir zorlama yoktur. Olduğunuz gibi olunuz. Hepsi bu kadar... Karnını doyur, bağırsaklarını güzelce boşalt, çişin gelince işe, yorulunca da git yat. Cahiller bu sözlerime gülecekler ama bilgeler ne demek istediğimi anlayacaklar.»

Bir bakıma bu sözler Bohem yaşamını savunan bir felsefe olarak kullanılan bir tür Batılı Zen'e de en az o kadar yabancı. Zen'in son yirmi yıl içinde Batıda uyandırdığı ilgi tek bir nedenle açıklanamaz. Zen sanatlarının Batıdaki çağdaş sanat anlayışıyla uyuşması, Suzuki'nin

yapıtları, Japonya'yla savaş, Zen öykülerinin uyarıcı dürtüsü, bilimsel gerekircilik ortamında kavramsallıktan kendini kurtarmış yaşamsal felsefe, hepsi bunun içinde var. Bunun yanında tümüyle Batılı olan Wittgenstein'ın felsefesi, varoluşçuluk felsefesi, genel anlambilim, B. L. Whorf'un dilbilimötesi (metalinguistic), gene bilimdeki, felsefedeki, ruhsal tedavi alanındaki bazı akımlarla Zen arasındaki benzeyiş bu arada akla gelebilir. Ama her zaman bunun altında Hıristiyanlığın ve onun doğrultusunda biçimlenmiş evrenbilimin ve teknolojinin ve gene onun yön verdiği sömürgecilik ve makinalaşmanın değiştirdiği ve insanın giderek gariplik çektiği, yabancılaştığı doğal dünyanın doğallıktan uzaklaştırılmasının, yapaylaştırılmasının yol açtığı, nedeninin tam bilincinde olmadan duyarlılığında olduğumuz bir iç huzursuzluğu var. Hıristiyanlık ve Hıristiyanlığın doğrultusunda biçim almış evrenbilim ve teknoloji insanın, tıpkı Ulu Mimar-Tanrı örneğinde olduğu gibi, denetlediği doğadan apayrı bir varlıkmış gibi düşünülüp bilinçli zekayla özdeşlendiği bir ruhbilimsel anlayışı yansıtıyor. Buradan da denetlediği dünyaya sanki dışındaymış gibi egemen olmaya çalışmanın insanı bir kısır döngüye sokabileceği kuşkusunun yarattığı bir huzursuzluk çıkıyor ortaya. Durmadan, dinlenmeden, gece gündüz demeden denetimi denetleme ve gene denetlemeyi denetlemenin sonsuza dek sürdürülmesi yükümlülüğünün yol açtığı bir huzursuzluk...

Ma-yuan ve Sesshu'nun ruhla maddeyi aralarında en küçük bir açıklık bırakmadan bütünleştiren, doğallık içinde gizemli kalmayı da başarabilmiş kır resimlerinde olduğu biçimiyle - Zen'in doğalcılığının insanı ve doğayı yeniden bütünleştirme araştırısı içinde olan Batılıya öyle yalnızca duygulandırmanın çok üstünde bir çağrısı, bir çekiciliği var. İşte ruhun maddeden, bilincin bilinçdışından acımasızca kopartılıp bölündüğü bir kültürden her

şeyi bir bütünlük içinde gören, insana en derin noktasına kadar huzur veren, içini esenlikle dolduran bir dünya görüşüne... Çin'in insancılığının ve doğalcılığının bu yanı Hint Budizmi'nden de Vedantizm'den de çok daha fazla ilgimizi ve merakımızı uyandırıyor. Kuşkusuz Batı'da Hint Budizmi ve Vedantizm'i de benimseyip inceleyenler var. Ama bunlar genellikle yollarını şaşırmış Hıristiyanlar... Hıristiyanlığın mucize inancını Hıristiyan doğaüstücülüğünden daha olabilirliği olan bir felsefeye aktarmaya çalışan kimseler bunlar... Hint Budizmi'nin ideal insanı, insanüstü bir varlıktır. Kendi doğası üzerinde egemenlik kurmuş olan bir yogidir. Kurgubilim romanlarının ülküsüne uyan insanlığın üstünde, tepesinde bir insandır. Oysa Çin Zen'inde Buda ya da aydınlanmış insan hiç bir özelliği olmayan herkes gibi bir insandır. Mu-chi'nin, Liangkai'nin resimlediği serseri Zen dervişlerinde olduğu gibi bütün gülünç yanlarıyla insandır. Zen'in bu yanı hoşumuza gidiyor, ilk kez karşı cinsle, cinsellikle ilişkisini koparmış, asık suratlı bir çilecinin yerine insanüstülükle hiç bir ilgisi olmayan ama tam olarak insan olan bir bilge, bir ermişle karşılaşmış oluyoruz.Bir de şu var: Zen'de bizim evrenle olan birliğimiz, bütünlüğümüzün farkına varmamız, bu gerçeğe uyanmamızdan başka bir şey olmayan «*satori*» yaşantısı kolay kolay gerçekleştirilebilecek bir şey olmasa da gene de burada, kapının arkasında, dönemecin hemen ardındaymış gibi ele alınmıştır. İnsan bu yaşantıyı gerçekleştirmiş kimselerle de karşılaşabiliyor. Bu kimselerse öyle gizemli, gizli bilimlerle uğraşan Himalayalarda yaşayan sihirbazlar, öyle yoga tekkelerinde bir araya toplanmış bir deri bir kemik yogiler filan değil, tıpkı bizim gibi insanlar... Yalnızca şu geçici güvensiz dünyaya daha iyi ayak uydurup uyum sağlamayı, hiç yadırgamadan kendi

evlerindeymiş gibi huzur içinde olmayı başarabilmiş kimseler...

Öyle sanıyorum ki bunlardan da öte Zen'in illâ şöyle ya da böyle yapın diye vaazlar, Yahudi-Hıristiyan din ululârının yaptığı gibi ahlakçı öğütler vermeyen, azarlamayan, korkutmayan bir tutum içinde oluşu Hıristiyanlık sonrası Batının ilgisini çekiyor. Budizm insan yaşamının bir yere kadar iyi niyetle, akılla, bilimle, sanatlarla daha iyiye götürülebileceğini yadsımaz. Ama bir şeyler yapma gücüne sahip olduğumuz bu alanın önemînin farkında olmakla birlikte, bu alanla karşılaştırılınca sınırsız sayılabilecek, hiç bir şeyin değiştirilmesi elimizde olmayan, her şeyin olduğu gibi olduğu, hep böyle olduğu ve hep böyle kalacağı, iyilikle kötülüğün, başarıyla başarısızlığın, kişisel sağlık ve hastalık gibi ayırımların bütünüyle dışında olan bir alanın zorunluluklarına boyun eğmekten başka çare olmadığını da görmezlikten gelmiyor. Bir bakıma bu alan uçsuz bucaksız evrenle özdeşlenebilir. Geceleyin göğe baktığımız zaman bunlar iyi yıldızlar bunlar kötü yıldızlar diye bir bölme yapmayız. «Bak. Şu yıldızlar dizgesi ne kadar başarıyla düzenlenmiş. Oysa şu yıldızlar dizgesinin düzenlenişinde iş yok.» gibi yargılara varmayız. Yıldızların yapıları gereği bazıları büyük, bazıları küçüktür. Bazıları parlak, bazıları donuktur. Ama tümü birden öylesine görkemli, öylesine insanın ağzını bir karış açık bıraktıracak kadar şaşırtıcıdır ki bazan insanın tüylerini diken diken eder. Öbür yandan bu alan insanın hergünkü yaşam alanından başka bir yer de değildir. Buna varoluş alanı adını da verebiliriz.

İnsanların yaptıklarına ettiklerine bir başka bakış açısı daha var ki oradan baktığımız zaman bütün bunlar tıpkı yıldızlarda olduğu gibi iyilik ve kötülük çizgisinin ötesinden görünüyor. Bizim işlerimiz, yaşantılarımız

duygularımız tıpkı dağ sıralarındaki yükseklikler ve alçaklıklar gibi iyi ve kötü yargısının dışında kalıyor. Ahlaksal ve toplumsal yargılar bir yana bırakılıpta insan yaşamına bu düzeyden bakılınca herşey uçsuz bucaksız evren kadar şaşırtıcı ve ürkütücü görünüyor. İnsan kendi varlığının derinliğini ölçmek için kendi doğasına, bilincinin ve davranışlarının kaynaklarına bir çekül sarkıtacak olsa bu duygu daha da keskinleşip şiddetlenecektir. Çünkü orada anlayışını aşan, ve denetiminin dışında kalan kendisine yabancı, varlığının en iç ve en büyük parçasıyla karşılaşmış olur. Biraz tuhaf ama insan bir bakıyor ki kendi çekirdeği, kendi doğası kendisinin dışındadır. Kendisinin daha derinine daha derinine, daha derinine gittikçe kendisinden uzaklaştığını görüyor. Ama asıl ben, asıl kendim bu... Burada görüyorum ki içimde olup bitenler kendiliğinden oluyor, yıldızların kendi eksenleri çevresinde dolanımı ya da bulutların oradan oraya sürüklenişi gibi herşey kendi kendine oluyor. Önce benliğimin bu yanı bana yadırgatıcı ve yabancı geliyor. Biraz sonra bu yanımın ben olduğunu, yüzeysel benliğimden çok daha fazla ben olduğunu anlıyorum. Bu ne yazgıcılık, ne de gerekircilik (determinizm) değil... Çünkü artık ortada şuraya buraya sürüklenen gerekirliğin yönünde davranmaya itilen bir kimse yok. Tüm yaptıklarımda bu derindeki «ben'in» bulaşmadığı, burnunu sokmadığı hiç bir şey yok. Sinir dizgemin yapısı gökyüzünde yıldızların oluşturduğu dizgeden farklı değil. Onun gibi kendiliğinden biçimlenmiş ve asıl ben olan şey bu kendiliğindenlik.

Bu açıdan bakınca, —bunu anlatmakta dil yetersiz kalıyor— anlıyorum ki ne kadar özgür olursam olayım yaptığımı yapmaktan, yaşadığım gibi yaşamaktan fazlası elimden gelmez. Tıpkı yıldızların her zaman aynı dizge içinde, olmaları gerekli yerde olmaları gibi... Hsiang-yen'in sözleriyle,

Kendimi sıkıdüzene koyup zorlamanın ne yararı var?
Ne yaparsam yapayım Tao'nun yolundan çıkamam.

Bu düzeyde insanın yaşamı her türlü endişenin ötesindedir. Çünkü yanlış bir şey yapması olanaksızdır. Eğer acı çekeceksek acı çekeceğiz. Eğer korkacaksak korkacağız. Bunları sorun yapmaya ne gerek var? Bir Zen ustasına birisi sormuş: «Hava son derece sıcak. Bundan kurtulmanın bir yolu var mı?» «Niçin olmasın?» demiş. «Ne sıcak, ne soğuk olan yere git.» «Bu yer nerede?» Yanıt, «Kışın üşüyoruz, yazınsa terliyoruz.» olmuş. Zen de bir kimse ölüm konusunda ya da korktuğu için ya da sıcağı sevmediği için kabahatli görülmez. Buna ek olarak Zen, Zen'e en uygun tutum budur diye vaaz vermez. Herkesin benimsemesi gerekli görüş açısı budur diye diretmez. Çünkü siz anlamıyorsanız sizin anlamayışınız da bu evrensel düzenin bir parçasıdır. Donuk yıldızlar olmadan parlak yıldızlar, hele yıldızları çevreleyen karanlık olmadıkça yıldızlar olamaz.

Musevi-Hıristiyan evreni öyle bir evren ki orada ahlaksal kurallara uyumun zorunluğu herşeyden daha önde gelir ve herşey buna dayanır. Mutlağın ta kendisi olan Tanrı kötülüğün karşısına çıkan iyiliktir. Bu durumda ahlak kurallarına ters düşmek ya da yanlış yapmak insanın yalnız kendisini toplum dışı hissetmesine değil aynı zamanda kendini yaşamın toprağından köklenmiş gibi, varoluştan dışlanmış gibi hissetmesine yol açar. Yanlış yapmak fizikötesi bir endişeye, bir günah, bir suçluluk, lânetlenmişlik duygusuna yol açar. Sonsuza dek Tanrı'nın gazabına uğramak... Yanlışla orantısız bir ceza bu...

Bu fizikötesi suçluluk duygusu öylesine taşınması güç bir duygudur ki doğacılık (natüralizm), maddecilik ve çağdaş dinden bağımsızlaşma akımlarının yaptıkları

gibi sonunda Tanrı'nın da koyduğu kuralların da hepten yadsınmasına kadar gider. Hiç hoşgörüsü olmayan saltık ahlakçılık ahlakı temelinden yıkar. Çünkü böyle bir ahlak anlayışında ahlakın koyduğu kurallara uyumu sağlamak için getirilmiş yaptırımlar gereğinden çok ağırdır. İnsan başağrısından kurtulmak için başını koparmaz. Zen'i bazı başka Doğu felsefeleriyle birlikte çekici yapan bir özellik de insanın hemen yüzeyinde olan iyilik ve kötülük alanının derinlerindeki suçluluğun olmadığı, bu iyidir, bu kötüdür diye ayırım yapılması olanaksız olan bir alanın perdesini kaldırmasıdır. Bu alana gelinince insan kendini Tanrı'dan ayırt edemiyor.

Zen'le ilgilenen ve Zen'i derinlemesine anlayan kimsenin kesinkes erişmiş olması gereken bir nitelik var. O kimse kendi kültürünü öylesine tam olarak özümlemiş olmalı ki hiç düşünüp tartışmadan bilinçsiz olarak o kültürün kalıplaşmış önermeleriyle güdülmekten kendini kurtarabilmiş olsun. Önce Yahudilerin, Hıristiyanların Tanrısıyla öylesine hesaplaşmalı ki bir başkaldırı ya da korku duygusu olmadan ya ona bağlanabilmiş ya da onu bırakmış olsun. Kendini haklı çıkarabilmek gibi bir gidişmenin kolaylığından kendini kurtarabilmiş olsun. Bu böyle olmadıkça ya da böyle yapılmadıkça bu kimsenin Zen'i ya beatniklerin Zen'i ya da kurumlaşmış Zen olacaktır. Ya kültürel ve toplumsal düzene bir başkaldırı, ya da saygıyla benimsenecek insanın bir kez daha kendini içine hapsedeceği yeni bir inanç arayışı olacaktır. Zen herşeyden daha önde insanı herkesçe benimsenmiş, kurumlaşmış düşüncelerin tutsaklığından kurtarmayı amaç edinmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek de hem kurumlara başkaldırmaktan, hem de bu kurumların yerine yabancı kurumlar koymaya çalışmaktan daha başka, farklı bir şeydir.

Kurumlaşmış düşünce en kısa biçimde, bir kültürün

dilbilimsel ve simgesel değerleriyle, kavramsal şeyler ve olaylarla evrenin somut yapısını birbirine karıştırılması olarak tanımlanabilir. Zen'le Taoculuk'a gelince onlarda dünya herşeyin birbiriyle bölüntüsüz bir bağlantı ve bütünlük içinde olduğu bir süreklilik olarak görülüp anlaşılır. Dünyanın hiç bir parçası öteki parçalarından bölünüp kopartılamaz ya da öbür parçaların üstünde ya da altında değerlendirilemez. İşte bu anlamda altıncı pir Huineng, «Bir başına varolan tek bir şey bile yok.» demişti. Çünkü o varolan şeylerin ayrı birer varlık olmayıp farklı birer sözcük olduğunu anlamıştı. Onlar soyut düşünce alanında varlığa dönüşüyorlardı. Ama somut doğal dünyada bir varlıkları yoktu. İnsan bunun böyle olduğunu kavrayınca ya da hissedince gerçekte bir «ben'in» olmadığını ya da «ben'in» bir tanım, bir çıkarımdan başka birşey olmadığını da hissedip kavrıyor. Anlıyor ki «ben» belirli bir nedene dayalı olmadan insanın yaşantıları içinden kendisiyle özdeşlemesi öğretilen şeylerden yaptığı seçmelerle oluşturduğu personası ya da toplumsal kişiliğinden başka birşey değildir. (Örneğin niçin düşünüyorum diyoruz da yüreğimi çarpıyorum demiyoruz, yüreğim çarpıyor diyoruz.) Bu anlayışa varan kimse toplumsal rolünü oynamayı sürdürüyor ama bunu kendi kendini kandırmadan yapıyor. Çarçabuk yeni bir rol bulmaya ya da oynayacak hiç bir rolü yokmuş gibi davranmaya kalkmıyor. Yalnızca rolünü kendini rolün heyecanına kaptırmadan serinkanlılıkla oynuyor.

Beatniklerin kafa yapısı bence New York ya da San Fransisko'daki hippilerin yaşantılarıyla karşılaştırılınca daha geniş ilgi alanlarına dönüktür ve daha belirsizdir. Bu kafa yapısı, genç kuşağın Amerikan yaşam biçimini benimsememesidir. Bu var olan düzeni değiştirmek için bir başkaldırı, bir karşı çıkış değil, yalnızca bu yaşam biçimine sırtını çevirmek, nesnel başarılardan çok, kişisel

yaşantılarla yaşamda bir anlam bulmaya çalışmaktır. Bu kafa yapısı, kurumları benimsemiş, ya da toplumsal geleneklerle uyutulmuş kimselerin kafa yapısının tam tersidir. Yani doğruyla yanlış arasındaki iç içeliği, kapitalizmin varlığını sürdürebilmek için komünizme, komünizmin de kapitalizme gereksinimi olduğunu, yobazlarla şehvet düşkünlerinin temelde aynı itkileri paylaştıklarını, kilise örgütleriyle suç örgütlerinin kumarı yasaklayan kanunları savunmakta birleştiklerini göremeyen kafa yapısı...

Beatnik'lerin Zen'i oldukça karmaşık bir olaydır. Beatnik'lerin Zen'inin, Zen'i yalnızca sanatlarda, edebiyatta, yaşamda bir yenilik, geçici bir heves olarak kullanmaktan tutun da, gene Zen'i sert bir toplumsal eleştiri olarak yorumlayan görüşe, ya da Ginsberg'in, Whalen'in, Snyder'in şiirlerinde olduğu gibi evreni derinlemesine algılamaya çalışan bir duyarlığa varana kadar geniş bir kapsam alanı vardır. Kerouac'ın Zen'ine gelince, birazcık daha kendine dönük, birazcık daha fazla öznel ve insanın içini gıcıklayan tiz bir ses çıkaran Kerouac'ın Zen'inin tam Zen tadında olduğunu söylemek kolay olmayabilir.

Kerouac felsefesinin sonucunu «bilmiyorum, bilmemek umurumda da değil bilmekle bilmemek arasında hiç bir fark da yok.» diye açıkladığı zaman kedi torbadan dışarı fırlamış oluyor. Çünkü bu sözlerde açıkça bir zıtlaşma, kendini savunma var. Zen'in gelenekleri ve geleneksel değerleri aşması «canı cehenneme!» demek için ya da ne türden olursa olsun her olayı içine sindirebileceğini belirtmek için kızgın ve şiddetli bir dil kullanmanın gereği yok.

Gerçekten Zen'in bir temel sezgisi var. Bir yer var ki orada herşey eşit önemdedir. Usta Yun-men'in ünlü sözlerindeki gibi «Hergün güzel bir gündür» ya da Hsin-hsin Ming'de ki şu dizelerde söylendiği gibi:

Eğer istersen apaçık, katıksız gerçeği,
Vazgeç ayırmaktan doğruyla eğriyi.
Eğriyle doğru arasındaki çelişki
Zihnimizin bir illeti.

Ama bu bakış açısı başka düzeylerde ve belirli sınırlar içinde kalması koşuluyla eğriyle doğru arasında ayırım yapmanın zorunluğunu yadsımaz ve bu türlü bir ayırıma da karşı çıkmaz. Dünya ancak her türlü çerçevenin dışından bakılınca iyilik ve kötülüğün dışındadır. Yani biz ona belirli bir durumdan bakmadığımız, evrenin geriye kalan bölümüyle bağlantılandırmadığımız zaman bu böyledir. Şu oturduğumuz odada yukarıyla aşağı arasında çok açık bir ayırım yapabiliriz. Ancak yıldızlar arası uzay söz konusu olunca böyle bir ayırım olanaksızlaşır. Bir insan toplumunun durmuş oturmuş düzeni söz konusu olunca iyiyle kötü, doğruyla eğri arasında çok açık bir ayırım yapılabilir. Ama insanların yaptıklarına ettiklerine doğal düzenin ayrılmaz bir parçası gözüyle baktığımız zaman bu ayırım yok olur. Her yapı sınırlı bir ilişkiler dizgesi yaratır. Bu sınırlarsa yasalar ve kurallardır.

Usta bir fotoğrafçı makinesini hangi görünüme ya da nesneye yöneltirse yöneltsin ışık ve biçimleri öylesine kaynaştırır ki sonuçta olağanüstü bir yapıt çıkar ortaya. Oysa yeteneksiz bir fotoğrafçı aynı şeyi yapmaya kalkışınca ortaya berbat bir şey çıkar. Çünkü çerçevenin içine neleri nasıl yerleştireceğini onları resmin asıl konusuyla nasıl bağlantılandıracağını bilemez. Buradan çok açık bir biçimde şunu anlıyoruz: Bir çerçeve olunca her aklımıza geleni onun içine gelişi güzel yerleştiremeyiz. Buna karşın her sanat yapıtının bir çerçevesi vardır. İşte bu çerçevedir ki o resmi, o şiiri, o musiki yapıtını, o oyunu, ya da dansı, heykeli dünyanın öbür bölümünden ayırı-

yor. Bazı sanatçılar yapıtlarının tüm evrenin bütünlüğünden ayrı bir şeymiş gibi görünmesini istemediklerini söyleyebilirler. Ama bu söyledikleri doğru olsaydı yapıtlarını resim galerileriyle, konser salonlarıyla çerçevelemeye kalkışmıyacaklardı. Bundan da öte onları imzalayıp satma girişiminde bulunmayacaklardı. Yoksa böyle bir girişim gökyüzündeki ay'ı satmaya çalışmak ya da bir dağa imza atmaya kalkışmak kadar ahlaka sığmayacak bir davranış olurdu. Böyle bir sanatçı ancak ne yaptığını biliyor ve kendisinin bir şair ya da ressam olmadığını ama yetenekli bir sahtekâr olduğunu biliyor ve bununla övünüyorsa o zaman affedilebilir. Önlerine çıkan ağaçlara isimlerini kazıyanlar, herşeyi kırıp döken yaramaz çocuklar ya da düşüncesiz değersiz kimselerdir.

Günümüzde Zen'i kendilerine dayanak yapmaya çalışarak akıllarına her ne gelirse onu bir sanat yapıtı gibi çerçevelemeye çalışan Batılı sanatçılara rastlıyoruz. Örneğin, boş resim tualleri, tümüyle sessiz musiki ya da yırtılıp yırtılıp rasgele atılan kağıt parçacıklarının düştükleri yerde mukavvaya yapışmasıyla meydana getirilen yapıtlar, gene dolaşık tellerin bir arada oluşturdukları yığınlar. Besteci John Cage bu eğilimin oldukça ilginç bir örneği olarak gösterilebilir. Başlarda umut verici piyano parçaları yazarken bunları bir yana bıraktı ve sekiz ses alma aygıtının hepsi bir arada rasgele sesler çıkartmalarından oluşan bir düzenlemeyle dinleyicisinin karşısına çıktı ya da sessiz piyano konserleri verdi. Bu konserlerde icracının dinginlikten başka hiç bir sunusu yoktu. Buna boş nota yapraklarını çevıren bir yardımcıyı da ekleyebiliriz. Böylelikle dinleyici müziksel sessizliği dolduran ayakların yer değiştirmesinden programların hışırtısından, şaşkın ve sıkkın kıkırdamalardan, öksürükler ve dışardan gelen trafik gürültüsünden oluşan seslere daha duyarlı oluyordu.

Kuşkusuz ruh sağlığı açısından bir kimsenin kendisini tüm görünümleri ya da sesleri algılayabilecek bir alıcılık içinde tutabilmesinin önemli yararları vardır. Öncelikle böyle bir durum zihne herşeyi olduğu gibi görmenin ve işitmenin mucizesini getirir. Bunun yanında her şeyi olduğu gibi görmeye ve işitmeye istekli olmak zihni güzellik konusundaki önyargılardan kurtarır. Yeni yeni uyumların ve biçimlerin bulunabilmesini olanaklandıran bir özgürlük alanının ortaya çıkmasına yol açar. Ama buna sanat denemez. Olsa olsa bir ruhsal sağaltma bu: Hastanın ruhçözümcünün sedirinde yaptığı tutarsız gevezeliklerden bir farkı yok bunun. Sağaltma açısından bu tutarsız gevezelikler çok önemlidir ama ruhçözümlemenin amacı bunları tutarlı konuşmalar ya da edebiyat yerine koymak değildir. Cage çalışmasını işitsel bir sağaltım oturumu olarak sunsaydı haklı görülebilirdi. Ama bir konser olarak anlamsız bir saçmalık. Gönül istiyor ki Cage bu yöntemle zihnini özgürleştirip bestecilerin hemen hemen kaçınılmaz olarak içine düştükleri kendilerinden önceki bestecilere öykünüp onların geçmişte kullandıkları biçimlerden aşırmalar yapma kolaylığından kendini kurtarsın, bize şimdiye kadar hiç denenmemiş müziksel modeller, yepyeni uyumlar getirebilsin.

Usta bir fotoğrafçının çok kez en akla gelmedik konuların fotoğrafını çekerken bile ışıklamadaki, resmi çerçevelemedeki becerisiyle bizi şaşkınlık içinde bırakması gibi, tam bir Zen sanatı olan sanatçının denetimi altında elde edilen rastlantısallık konusunda çağdaş Japonya'da olduğu kadar Batıda da ustalaşmış ressamlar ve yazarlar var. Tarihsel olarak sanatçının denetim altında tuttuğu bu rastlantısallık el yazmalarda ve resimlerde özensiz fırça vuruşların bıraktığı izlerle, çay törenleri için yapılmış çay fincanlarında sırların rastlantısal olarak fincanın üzerine taşmasından başladı. Bu tür anlayışın klasik sayıla-

bilecek örneklerinden biri, bir çay töreni ustasının son derece ince seramikten yapılmış bir çay kutusunun düşüp kırılması üzerine kırık parçalardan yarattığı yapıttır. Kırılan parçalar altınla birbirlerine yapıştırılıp bütünleştirilmiştir. Seramik kutu üzerinde incecik altın çizgilerin oluşturduğu ağ örgünün kutunun güzelliğini arttırdığını görmesi kutunun sahibini de şaşırtmış olmalı. Şurasını gözden uzak tutmamalıyız bu bir *objet trouve* - son derece ince zevk sahibi bir kimsenin seçimiyle ortaya çıkmış rastlantısal bir etkiydi. Tıpkı son derece etkileyici bir taş, ya da denizin içine düşüpte uzun sürede dalgalarla savrula savrula denizin biçimlediği ve değerli bir şeymişçesine saklanan bir buluntuydu. Zen'den esinlenmiş bir sanat olan *bonseki* (saksıda minyatür kaya bahçesi) ya da kaya bahçeleri yapımında taşlar büyük bir özenle seçilir. Gerçi onlarda insan eliyle bir değişim yapılmaz ama o taşların yerine herhangi başka bir taş da koyamayacağınız kesin. Bunun gibi el yazmalarında ya da resimlerde uçan fırçanın bıraktığı kıl izlerinin, seramiklerdeyse taşan sırların yapıtın bağlamı ve bütünlüğü içinde o beklenmedik, o harikulade etkiyi yaptığı kanısına varırsa o zaman sanatçı onu benimser ve herkesin beğenisine sunabilir.

Sanatçının bu konudaki kararlarını ve beğenisini yönlendiren şey nedir? Bulutların biçimlerindeki o rastlantısal güzellik gibi resimde de o rastlantısal güzellik etkisini veren şey nedir? Zen duyarlığı açısından kesin bir kural yoktur. Daha doğrusu sözle açıklanabilecek ya da bir düşünce dizgesi içine oturtulabilecek hiç bir kural yoktur. Ama bir yandan da bütün bu gibi şeylerde bir düzen ilkesi vardır. Bu ilke Çin felsefesinde *li* sözcüğüyle karşılıklandırılmıştır. Li sözcüğünü Joseph Needham «organik model» diye çeviriyor. Li başlangıçta yeşim taşının üstündeki sular, kerestenin damarları, adalelerin lifleri gibi şeyleri anlatmak için kullanılan bir sözcüktü. Bunlar

öyle bir düzeni açığa vuruyordu ki bu düzen sözle ya da duygusuz çizgilerle resimlenemeyecek kadar çok boyutlu, çok ince bir biçimde birbirleriyle bağlantılandırılmış kıvır kıvır bir şey diye nitelendirilebilir. Sanatçı onu saçının büyüdüğünü bildiği türde bir bilgiyle bilmelidir. Onu bir kez, bir kez, bir kez daha yapabilir de, genç nasıl yaptığını açıklamayı beceremez. Taocu felsefede bu yetenek *te* diye ya da «sihirli erdem» diye adlandırılır. Gökyüzündeki yıldızları nasıl şaşkınlık ve hayranlıkla izliyorsak bir şeyin bilincinde olma yetimizi de aynı duygularla izliyoruz.

Kuşkusuz esinini Çin el yazma sanatından alan Mark Tobey'in beyaz yazılarıyla rasgele özensiz karalamalar arasındaki farkı yapan şey işte bu *te* yeteneğine sahip olmak ya da olmamaktır. Geleneksel Çin el yazma sanatının değerli bir ustası olan Gordon Onslow-Ford'un çok boyutlu ve o andaki esininin ürünü olan yapıtları için de aynı şeyler söylenebilir. Bütün bunlar rasgele boyanın oraya buraya saçılmasının ya da denetimsiz bir fırçanın oradan oraya gezdirilmesinin sonucu olan bir takım saçmalıklardır denemez. Çünkü bu ustalar fırça vuruşlarının dışında hiçbir şeyin resmini yapmaya çalışmadıkları zaman bile fırça vuruşlarındaki o insanın içini okşayan incelik ve çekicilikle (olasılıkla *te*'yle aynı şey) sanatçı kimliklerini ve özelliklerini ortaya koymuş oluyorlar. Örneğin rasgele mürekkep lekeleri, karalamalar ve çizgilerle çağdaş Japon sanatçıları Sabro Hasegava gibi, Onchi gibi eski ustalardan Sesshu'nun *habaku* diye adlandırılan kaba saba, özensiz biçimini kullananların yapıtları arasındaki fark nereden gelmektedir. Okunaksız Japonca yazıyı herkes yazabilir de bunu Ryokwan'ın yaptığı gibi öylesine büyüleyici bir güzelliğe dönüştürmeyi becerebilecek kaç kişi çıkar. Eğer «yanlış adam doğru araçlar kullansa bile doğru araçların yanlış sonuçlar vereceği» yolundaki öner-

me doğruysa bunun tersi de doğru olmalı. Yani işin adamı yanlış araçlar kullansa bile çok kez sonuç doğru çıkabilir.

Gerçek deha sahibi Çinli ve Japon Zen sanatçılarının yapıtlarında denetimleri altında ortaya koydukları rastlantısallık salt rastlantı sonucu ortaya çıkan güzelliğin çok üstündedir. Böylece de en yüce gerçeğin iyice anlaşılmış olduğunu ortaya koyan bir anlayışla her şeyin aynı değerde olduğu ve her şeyin aynı böylesiliği paylaştığı anlatılmış oluyor. Aslında rasgele bir konunun alınıp bir çerçeve içine konması fizikötesi alanıyla, sanatsal alanın girift bir biçimde iç içe girmesine neden oluyor. Birini ötekinin diliyle anlatamazsınız. Herhangi bir süprüntüyü çerçevelediğin zaman onu bütünün doğal dokusundan koparmış oluyorsun, bu yüzden de onun Tao'nun bir belirtisi oluşu gerçeği gözden saklanmış oluyor. Büyük bir kentde geceleyin çeşitli gürültülerin birbirine karışmasından oluşan uğultunun büyüleyici bir güzelliği vardır. Ama bu gürültüyü konser salonuna getirirseniz hemen bu güzellik yok olur. Bir çerçeve evrenin özetini, mikrokozmos'u sınırlamak istiyorsa ve bu çerçevenin içeriği bir sanat yapıtı olarak değerlendirilecekse bu içerik bütünle, makrokozmosla aynı düzeyde, aynı değerde ilişkileri sergilemelidir. Doğada rastlantı her zaman düzenli olanla, denetilebilenle karşılaştırılarak farkedilebilir. Karanlık *Yin* hiç bir zaman aydınlık *Yang*'sız olamaz. Bunun için de Sesshu'nun resimleri, Ryokwan'ın el yazmaları ve Hagi ve Kartsu okulunun seramik çay fincanları doğadaki rastlantıların mucizesini son derece zor bir sanatsal disiplinin bağlamı içindeki rastlantılarla gerçekleştirir.

Her ne olursa olsun, her olan şeyin kaçınılmazlığından değiştirilemezliğinden gelen «haklılığının» anlayışına ulaşılması sanatta salt kapris olarak nitelendirilebile-

cek girişimlerden daha çok toplumsal davranışlarda yasa düzen tanımazlık biçiminde kendini açığa vurdu. İşte Zen, sanat alanında bu kaprislere bir kılıf olarak kullanıldı. Toplumsal yaşama gelince bunun geçmişi çok eskilere kadar gidiyor. Nice sefil serseri «Genedoğum çarkı *(samsara) nirvana*'dır, dünyaya dönük tutkular aydınlanmadır.» diyen Budist düsturların arkasına saklanıp kendilerini haklı görmeğe çalıştılar. Zen'de bu tehlike var, çünkü bu tehlike özgürlüğün yapısından geliyor. Güçlülük ve özgürlük hiç bir zaman tehlikesiz olamaz. Bunlar ateşin ve elektrik akımının tehlikeli oldukları gibi tehlikelidirler. Ama Zen'in uygunsuz davranışlar için bir bahane gibi kullanılması üzüntü veriyor insana, çünkü böyle bir Zen kafadaki bir dizi düşünceden, salt akılcı bir gerekçe bulmak çabasından başka bir şey değil. Bir oranda Zen'i bu biçimde kullanan yasadışı kimseler kendilerini aydınlarla, sanat çevreleriyle bağlantılı görüyorlar. Her zaman için sanatçıların, yazarların kendilerini bütünüyle sanatlarına çalışmalarına adamış olmaları çevrelerindeki insanlara benzemeye, onlarla uyumlu olmaya önem vermemelerine yol açmıştır. Bunun doğal sonucu da sanatçıların, yazarların yaşamının özelliğinin Bohem yaşamı olmasıdır. Gene gerek ahlak alanında olsun, gerek yaşam biçiminde olsun, yapıcı yenilikler tıpkı sanatlardaki biçimsel değişikliklerde olduğu gibi her zaman tutucu çevrelerce kınanmış, onların tepkilerine hedef olmuştur. Ama böyle yenilikçilikte öncü toplumlar, özellikle büyük kentlerde bir takım değersiz taklitçileri, asalakları da içlerinde barındırmaktadırlar. Şimdi de sözüm ona Zen'i benimsemiş olan sıradan beatnik'lerin çoğu böyle kimselerdir. Onların zavallı yaşamları için Zen bir kılıf olmasaydı nasıl olsa başka bir kılıf bulacaklardı kuşkusuz.

Kerouac'ın *'Zen Kaçıkları' (The Dharma Bum's)* adlı romanında anlatılan acaba bu yeraltı dünyasının tip-

leri mi? Çok kimsenin bildiği gibi *'Zen Kaçıkları'* aslında bir roman değil, yazarın 1956 da Kaliforniya'da ki yaşamından alınıp romanlaştırılan kopuk kopuk anılardır. Kitapta anlatılan ortamı iyi tanıyanlar için sözü edilen kimselerin gerçek kimliklerini bulmak işten bile değildir. Romanın kahramanı Japhi Ryder'in Gary Snyder (1) olduğunu herkes biliyor. Kerouac'ın kendisi ve romanda sözü edilen birkaç sıradan tip için ne söylerseniz söyleyin Snyder'i Bohem yeraltı dünyasının sıradan bir tipi olarak tanımlamak kesinlikle olanaksız. Snyder, Kyoto'da bir yıl Zen incelemeleri yapmıştı ve gene 1959 da araştırmalarını sürdürmek için sanırım bu kez iki yıllığına Japonya'ya gitti. Snyder'in Kaliforniya Üniversitesinde Shih-hsiang Chen'in öğrencisi olarak çok ciddi bir Çince öğrenimi çalışması yaptığını da biliyoruz. Zen kaçınığı Han-shan'ın (2) bir kısım şiirlerinin çok değerli çevirilerini de yaptı. Birçok dergilerde çıkmış olan şiirleriyle San Fransisko şiir rönesansının en önemli örneklerinden biri sayılmaya hak kazanmıştır Snyder.

Bir yandan da Snyder tam anlamıyla bir serseridir. «İyi bir tüketiciden» beklenen herşeye gürültüsüz patırtısız sırt çeviren bir yaşam biçimini benimsemiştir. O sıralarda oturduğu evi Mill vadisinin sırtlarında dik bir patikayla ulaşılan her türlü konfordan yoksun bir kulübe-

(1) Romanın kahramanlarının gerçek adları en son dakikada değiştirildi. Hatta romanın bir yerinde 'Japhy' yerine 'Gary' düzeltilmeden kaldı. *Chicago Review* adlı derginin 1958 sayısında. «Ormanda Meditasyon» adıyla yayınlanan romandan alınan seçme parçalarda romanda adı geçen kimselerin gerçek adları yazılıydı.

(2) «Soğuk Dağın Şiirleri», *Evergreen Review*, Cilt 2, Sayı 6, 1958.

dir. Para kazanması gerekince ya orman gözcüsü olarak ya da kereste biçmek, balığa çıkmak gibi işlerde işçi olarak çalışır. Çalışmadığı zaman da ya evinde oturur ya dağlara tırmanır zamanının çoğunu yazarak, incelemeler yaparak ya da Zen meditasyonuyla geçirir. Kulübesinin bir bölümü meditasyon yeri olarak ayrılmıştır. Her yer tam Zen geleneğine uygun olarak tertemiz ve son derece düzenli bir basitlik içindedir. Ama onun perhizciliği Hıristiyan ya da Hinayanacı Budacınınkine benzeyen bir perhizcilik değildir. *Zen Kaçıkları*'nın açıklıkla ortaya koyduğu gibi bu gönüllü ve keyifli bir yoksullukla zengin bir cinsel yaşamı bir araya getiren bir perhizciliktir. Cinsel yaşamsa Batıda da olduğu gibi Doğu dinlerinin çoğunda da dinsellikle sefihliğin mehenk taşıdır. Şimdi burası maneviyatçılıkla şehvet düşkünlüğü arasındaki karmaşık sorunu tartışmanın yeri değil (3) ama bu konuda söylenebilecek tek şey böyle bir dinselliği de göklere çıkaramıyacağımız. İster yeni ister eski olsun, ister beat, ister kurumlaşmış Zen olsun bu tutuma Zen'de çok seyrek rastlıyoruz.

Gerçi *Zen Kaçıkları*'nda Snyder'i Kerouac'ın gözleriyle görüyoruz. Kerouac'ın kendi Budizm anlayışı yüzünden Snyder biraz çarpıtılmış olarak yansıtılıyor. Keroauc'ın Budacılığı gerçek bir beat Zen'dir. Onun anlayışında varoluş düzleminde «her şeyin geçerliliği»yle sanatsal ve toplumsal düzlemde «her şeyin geçerliliği» birbirine karışmaktadır. Her ne olursa olsun Kerouac'ın sanatçı kişiliğinin, onun Gary'ye karşı duyduğu sıcak hayranlığın, o renkli, o derbeder yazı dilinin her satırından fışkıran coşkulu, taşkın yaşam sevgisinin insanı içten saran bir güzelliği var. Kerouac'ı John Clelland-Holmes'in ta-

(3) Bu konu için *Doğa, Erkek ve Kadın (Nature, Man and Woman)* adlı kitabımın ikinci bölümüne bakın. New York, 1958.

nımladığı küstah, entelektüel özentisi, gönlünü eğlendirecek birşeyler arayan, Zen ve Caz deyimleri paralayan, ve bunları yaparak insanların duygusuzca sömürüsünü normal düzen durumuna getirmiş olan toplumdan kendilerini koparmaya çalışan hippilerin beat zihniyetiyle aynı kefeye koyamayız. North Beach'de, Greenwich Village'de ve daha başka yerlerde arada bir böyle kimselere rastlanabilir. Ama bunlardan hiç birinin adı duyulmamıştır. Bu toplulukların yapıt veren sanatçı ve şair topluluklarıyla özdeşlenmeye çalışılması salt gazetecilerin hayallerinin ürünüdür. Bunlar aslında asıl özün gölgeleri, manevi ve kültürel akımları kurucuların hiçbir zaman düşünmedikleri aşırı uçlara sürükleyen karikatürleridir. Bu bakımdan beat Zen bir kimsenin ruhsal sağaltım için kendisine saklaması daha yararlı olacak şeyleri sanat ve yaşam diye idealleştirerek zihinleri karıştırmaktadır.

Beat Zen'in en çok kuşku uyandıran özelliği bir oranda yaratıcı sanatçılarca ve onlara öykünenlerce de paylaşılan marijuana'ya ve peyote'ye olan düşkünlükleridir. Bu insanlardan çoğunun «uyuşturucu maddeler» kullanmaları kaskatı bir doğruluktan yana olanların en aşırı biçimde açığa vurdukları kızgınlıklarına neden olmaktadır. Oysa marijuana da, peyote de (ya da peyote'den sentetik olarak elde edilen mescaline) viski'den de sigaradan da çok daha az alışkanlık yapar ve çok daha az zararlıdır. Bu toplumlarda marijuana içmek aşağı yukarı kutsal bir ayine katılmak gibi bir onur sorunu, dinsel bir biçimde yerleşik düzene karşı çıkmaktır. Bunu tıpkı ilk Hıristiyanların Roma tanrılarına buhur yakmaya karşı çıkmalarına benzetebiliriz. Polisin akla uygun yasaların uygulanmasına yardımcı olacak yerde sırf bir simgesel ilke durumuna dönüştüğü için marijuana'yı suçlaması, ve marijuana kullananların ikide bir gazetelerde başlık yapacak biçimde tutuklanmaları kamuoyunun dikkatini göz

yumulan çok daha ciddi suçlardan başka yönlere çevirmeye yaramaktadır.

Bu maddelerin *satori*'ye benzer ya da gizemci yaşantılarla eş değerde bilinç durumlarına yol açtıkları konusundaki iddialar doğrusu bir oranda kuşkuyla karşılanabilir. Bir kere bu maddeleri alır almaz hemencecik böyle durumlara geçilemeyeceği kesin. Bir de şu var, bu maddelerin gerçek gizemci yaşantıya hiç benzemeyen bazı etkileri de olabiliyor. Bununla birlikte belki özel bir yaratılışı ya da yeteneği olan bazı kimselerde peyote, meskalin ya da LSD gizemci yaşantıya elverişli bir ruhsal duruma yol açabiliyor. Marijuana'ya gelince öznel zamanın akışını yavaşlatması bir yana bırakılırsa bu konularda bir etkinliği olabileceğini sanmıyorum. (4)

Beat Zen'in bu abartılı yasa düzen tanımaz karşı çıkışı kurumlaşmış Zen yanlılarının adamakıllı canını sıkıyor. Kurumlaşmış Zen kesin biçimde öncelik sıraları belirlenmiş görevlileriyle, son derece katı sıkıdüzeniyle, öğrencilerin *satori*'ye ulaşıp ulaşmadıklarını anlamak için uygulanan kendine özgü deneme yöntemleriyle Japonya'da geleneksel, yerleşik uygulamadır. Daha doğrusu Japonya'da eğitim görmüş bazı Batılıların benimsedikleri ve çok geçmeden de yurduna geri göndereceksleri bir tür Zen'dir. Ama kuşkusuz Zen'in kurumlaşmışlığıyla Rotary kulübünün ya da Prespiteryen kilisesinin kurumlaşmışlığı

(4) Bu denemenin ilk yazılışından sonra LSD'yle yaptığım denemeler sonucunda bu maddelerin kullanımının neden olduğu bilinç durumlarıyla gizemci yaşantının birbirine hiç benzemediği yolundaki burada dile getirdiğim kanılarımı değiştirmek zorunda kaldım. Bu konu *Yeni Alşimi* adlı denememde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

arasında büyük fark vardır. Kesinlikle kurumlaşmış Zen ötekilere oranla çok daha yaratıcı, çok daha duyarlı ve ilginçtir. Ama gene de kurumlaşmıştır. Çünkü manevi yaşantıların yanlışsız olanına, en doğru olanına erişmek için doğru yoldur. *Satori*'nin doğruluğu kurumun yetkililerince verilen bir belgeyle *(inka)* doğrulanmalıdır. Hatta bu belgeyi duvara bile asabilirsiniz.

Eğer kurumlaşmış Zen fazla aşırıya kaçarsa bu aşırılık ermişlik taslayan bir züppelik ya da sanatta yapmacıklı bir özenti olarak kendini açığa vurur. Ama şunu da söylemeliyim, doğru dürüst Zen öğretmenleri arasında bu kusurlardan biri ya da ötekisiyle suçlanabilecek bir kimseye rastlamadım. Tanıdığım öğretmenler çok yüce bir orun sayılan görevlerini kurum satmadan ve alçakgönüllü bir tutumla yürütüyorlardı. Görevlerinin orununu korumakla birlikte onu kendilerini büyük göstermek için bir araç olarak kullanmıyorlardı. Kurumlaşmış Zen'in kusuru, dışa kapalı ve izdeşlerini eriştirme törenleriyle (initiation) içine alan ve eğitim aşamalarına göre derecelendiren bütün öteki maneviyatçı yolların kusurlarıyla aynıdır. Aşağı derecelerdeki öğrenciler öğrenmelerine izin verilmeyen bir takım gizli bilgiler nedeniyle kendilerine yukardan bakılmasından —sana söylesem de anlamazsın— yollu tutumdan, izlemek zorunda tutuldukları sıkıdüzenin büyük güçlüklerinden tedirginlik, bezginlik duymuş olabilirler. Aslında böyle davranılmasının mantıklı olduğu zamanlar da olabilir, örneğin eğer öğrenci Zen'in ideali olan doğallığı izlediğini savunarak saçmalıklar yapıyorsa...

Bir de Kurumlaşmış Zen'in izdeşleri zaman zaman Zen'le başka maneviyatçı gelenekler arasında bir takım benzerlikler, koşutluklar keşfettikleri konusunda uzun boylu lakırdılar geveleme eğilimindedirler. Bunun nede-

niyse Zen'in temel öğretisinin hiç bir biçimde tam ve kesin bir formül içine sıkıştırılamamasıdır. Zen bir yaşantıdır, bir düşünce sistemi değildir. Bir kimsenin Zen konusunda söylediklerini istediğiniz gibi eleştirebilirsiniz yalnız herkesin bu konuda dilediğini söylemesine engel olamazsınız. Zen konusunda ya da manevi ruhsal yaşantı konusunda söylenmiş bir söz, her zaman söze dile gelmez birçok şeyi açıklamakta yetersiz kalır. Hiç kimsenin dili bu yaşantıyı tümüyle açıklamaya yetmez. Bir de şu var, Zen'in Batılı izdeşlerinin karşı koyamadıkları bir dürtü onları züppeliğin en kötü türüne itmektedir. Bu da Amerikan üniversitelerinde Uzakdoğu incelemeleri yapanların çoğunun özelliği olan entellektüellik züppeliğidir. Özellikle bu konuda insanı konu alan klasik edebiyatı inceleyenler arasında bilimsellik öylesine bir aşırılığa vardırılmıştır ki iş Suzuki'yi ciddi bir bilim adamı olmaktan daha çok konuyu halka indiren bir basitleştirici olmakla suçlamaya kadar götürülmüştür. Herhalde Suzuki'nin dipnotlar vermekte fazla düzenli ve titiz olmayışı, bir de örneğin «Altıncı Pir'in Sutrasının Tun-huang El-yazmasında okunamayan yazı imleri (Çin harfleri) üzerine inceleme» türünden çok özel tek bir konuyla kendisini sınırlamak yerine konulara çok daha geniş bir açıdan bakmayı yeğlemiş olması bu suçlamalara neden olmuştur. Bilimde, konuların büyük bir titizlikle incelendiği, kendini paralayarak, bir ağır işçi gibi çalışmanın onurlu bilim adamlığının gereği olduğu bir yer var kuşkusuz. Ama ayrıntılarla uğraşma dönemini tamamlayıp da doruğa ulaşmışsa, tüm yaratıcı bilim adamlarında olduğu gibi, o tehlikeli, işin asıl özünü kavrama isteği o kimseyi alan çalışmasından uzaklaştırır. (5)

---

(5) Suzuki çağdaş Asyalılar arasında eşine çok az rastlanan bir kimsedir. Gerçek ve özgür bir düşünür... Suzuki'yi

Kurumlaşmış Zen'in sanatlarda kendini açıklayış biçimiyse sıkıcı ve yapmacıklıdır. Bunun böyle olması da kaçınılmaz bir yazgıdır. Çünkü Zen sanatlarının öylesine saygın bir geleneği vardır ki bu sanatların herbirinin tekniğinde ustalık kazanmak bir ömürlük çabayı gerektirir. Kuşkusuz bugün için kimsenin eski ustaların başarısını aşacak kadar zamanı yoktur. Bu yüzden de yeni kuşakların eski ustaların gerçekleştirdikleri incelikleri bir daha, bir daha yinelemekten onların yaptıklarına öykünmekten daha çoğu ellerinden gelemeyecektir. Sumiye resminin, elyazma sanatlarının, haiku şiirlerinin, çay törenlerinin öğrencileri giderek eski çağların yapıtlarına, ancak izdeşlerin anlayabileceği anıştırmalar yapmanın dışında, son derece taklitçi, yapmacıklı bir biçem çemberinin tuzağına sıkışıp kalmışlardır. Bu taklitçilik eski ustaların mutlu rastlantılarına öykünme ve özensiz ve ilkel etkileri gerçekleştirebilmek için dikkatli bir çabaya başvurulduğu zaman herşey o kadar yavan oluyor ki onların yanında hatta beat Zen sanatçılarının her türlü aşırılıkları bile insana gönül ferahlatıcı geliyor. Belki de beat Zen'le kurumlaşmış Zen birbirlerini çitileye çitileye birbirlerini öylesine tamamlayıp birbirlerinin aşırılıklarını öylesine giderebilirler ki bunun sonucunda olağanüstü canlı taptaze bir sanat çıkabilir ortaya.

Olasılıkla bunun için, iki aşırı uç arasında ciddi bir çatışmayla karşılaşmıyoruz. Şimdiye dek sapmalara,

---

yalnızca belirli bir geleneğin sözcüsü saymak yanlış olur. Suzuki Zen metinlerinin çevirilerini ve yorumlarını yapmanın yanında karşılaştırmalı din ve dinin ruhbilimsel incelenmesi konularında çok ilginç düşünceler ve yaklaşımlar da ortaya koymuştur. İşte salt bu nedenlerle kurumlaşmış Zen'in izdeşleri ve Çinbilim çalışmalarını yalnızca metinlerle sınırlayanlar Suzuki'yi benimsemekte huzursuzluk duymaktadırlar.

çarpıtlamalara, aşırılıklara düşmemiş hiç bir maneviyatçı akımı olmamıştır. Gerçekte Zen'in özü diyebileceğimiz aydınlama yaşantısı zorla elde edilemeyecek kadar zamanı belirsiz ve evrensel bir yaşantıdır. Onun için beat Zen'in aşırılıkları hiç kimseyi korkutmamalıdır. Blake'in dediği gibi «akılsızlığında direten akılsız sonunda akıllı olur.» Kurumlaşmış Zen'e gelince onun «sert ve kuralcı» tutumu önce hevesle sarılanların giderek manevi yaşantı beklentilerini karşılıklayamaz olur. Bu yüzden de gerçek olan onay beklemeyen, şimdiye kadar gerçekleştirilmiş olanlara eş tutulamayacak bir yaşantı arayışına yol açar.

Her iki aşırı ucu izleyenlerden de son derece belirgin *'satori'* yaşantılarına erişenlere rastladım. Öyleyse *'satori'*ye götüren, asıl olan doğru yol budur diyebileceğimiz bir yol yoktur. İzlediğiniz yolun *'satori'*ye ulaşma açısından pek az önemi vardır.

Ancak aşırı uçlar arasındaki bu kavganın felsefe bakımından büyük önemi vardır. Çünkü konu ibadetle mi, imanla mı kurtuluşa varılacağı ya da Hintlilerin dedikleri gibi maymunun yöntemini mi, yoksa kedinin yönteminimi izlemek gerektiği konusundaki tartışmanın çağdaş biçimidir. Kedi son derece akıllıca kolay yöntemi seçmiştir yavrularını dişleriyle enselerinden yakalayıp taşır. Oysa maymun güç yolu seçmiştir. Çünkü maymunun yavruları analarının ensesindeki kıllara asılıp kendilerini öyle taşıtırlar. İşte beat Zen'de hiçbir çaba, hiçbir sıkıdüzen yoktur. Bir kimsenin *satori'ye* erişmek için her hangi olağandışı bir şey yapması gerekmez, gerçek kimliğini bulması, asıl kendisi olması yeterlidir. Buna karşın kurumlaşmış Zen'in görüşüne göre yetkili bir ustanın gözetimi altında yıllarca meditasyon yapılmadıkça gerçek bir *satori*'ye erişilemez. Onyedinci yüzyıl Japonya'sında bu iki farklı tutum aşağı yukarı büyük ustalar

Bankei ve Hakuin'nin öğretilerinde de belirginleşmişti. Sonunda Hakuin yanlısı olanlar kazanmışlar ve günümüz Rinzai Zen okulunun özellikleri Hakuin'in görüşlerine göre belirlenmiştir. (6)

Aslında her iki yol da *satori*'ye götürüyor. *Satori* yaşantının, duyu organlarından gelen algıların düşünceye dönüştürülmeden, yaşanması durumunda ortaya çıkıyor ve bu algıların düşünceye dönüştürülmeden yaşanması durumu ancak dikkatin uzun süre ve en yoğun biçimde kaygan, kaypak, kaçıcı bir nesne üzerine yöneltilmesi sonucu yorulup yok olmasıyla elde edilebiliyor. Böyle bir sonucun gerçekleştirilmesine olanak verecek çaba ve istencin Batılıların çoğunluğunda var olduğundan kuşku duyulmasının nedeniyse Batılıların yaratılışlarından gelen bir üşengeçlikten daha çok bizim kültürümüzün bilgelik saydığı ilkeleri benimsemiş olmalarına bağlanabilir. Kurumlaşmış Zen'in Batılı izdeşlerinin çok kez Hıristiyan tanrıbiliminden de çağdaş ruhsal sağaltım yöntemleri konusundaki yeni buluşlardan da pek fazla bir şey anlamadıkları, bu konularda yüzeysel basit düşüncelere sahip oldukları anlaşılıyor. Çünkü hem Hıristiyan tanrıbilimi hem de çağdaş ruhsal sağaltım bi-

(6) Rinzai Zen Batı'da en yaygın olarak tanınan Zen yoludur. Bir de Soto Zen okulu vardır. Soto okulu yalnız uyguladığı tekniklerde farklılaşır ama bu okul da Bankei'den çok Hakuin'in görüşlerine yakındır. Aslında Bankei'yi benim betimlediğim biçimiyle beat Zen'le özdeşlemekte doğru olmayacak. Çünkü Bankei'nin bir amaç peşinde koşmadan, ileriye dönük hesaplar yapmadan yaşamanın önemini ve gene *satori* arayışı ve beklentisi içinde olmanın saçmalığını belirten sözlerine rağmen keyfine buyruk, düzen kural tanımaz kimselerin savunusunu da yaptığı söylenemez.

limi, her iki si de insanın yanlış yapmaktan, yanlışlara düşmekten kendisini kurtarabilmesinin olanaksızlığını kabullenmekte ve istencin bir yandan da bilinçaltı karşıt eğilimler bir arada barındırması sorunlarıyla uğraşmakta birleşirler. Her ikiside kendini yazgının eline bırakmakla bir amaç doğrultusunda özgür iradesini kullanmak ya da çelişkiyi kabullenip ondan kurtulmaya çalışmak tutumları arasındaki kısır döngüyü görmüşlerdir. Hıristiyanlık ya da ruhsal sağaltım konusunda birşeyler bilenler bunların ne derece önemli sorunlar olduğunu bilirler. Eski Çinlilerin Zen'i ya da Bankei gibi kimseler bu gibi sorunlarla ilgilenmişler ve bunlara son derece etkili ve dolaysız çözümler bulmayı başarmışlardır. Ama Herrigel'in Japon okçuluk ustası «Nasıl amaçsızlığı amaç edinebilirim?» sorusuyla karşılaşınca hiç kimsenin kendisine daha önce bu soruyu sormadığı karşılığını vermiş. Herrigel bir yanıt alamadığı için de gözlerini yumup denemeyi beş yıl sürdürmüş.

Kendi dinlerini bilmeyenler için, özellikle kendi dinlerinin içinden geçipte onun içinde olgunluğa erişmemiş olanlar için yabancı dinler çok çekici, olduklarından daha değerli gibi görünebilir. İşte bu nedenledir ki Hıristiyanlık inancını yitirmiş Hıristiyan ya da Hıristiyan olmaktan vazgeçmekle birlikte bilinçaltında Hıristiyan olmayı sürdüren kimse kolaylıkla ya beat, ya da kurumlaşmış Zen'de doğru yolu bulduğunu savunabilir. Eğer her istediğini yapmasına izin veren bir felsefe arıyorsa birini eğer kilisenin ya da ruhsağaltımcı hekimin verebileceğinden daha çok olabilirliği olan kurumlaşmış bir kurtuluş yolu arıyorsa ötekini seçer.

Şunu da ekleyebiliriz buraya, Japon Zen'inin havasında o çocukluğun Baba Tanrıyla ve İsa'yla ilk tanışıklığın tatsız çağrışımları da yoktur. Bununla birlikte tanıdığım bir çok Japon, Budizm eğitimiyle ilk karşılaş-

malarının böyle tatsız çağrışımlara yol açtığını söylüyorlar. Şu var ki yaptıkları işlerde evrenin efendisi olan bir Tanrının ya da üyelerini katı kuralcı bir baba gibi yönetmek isteyen bir toplumun onayını aramak, Tanrı ya da toplum gözünde haklı olmak, haklı çıkmak gibi bir dürtüyü yenipte olgunluğa ulaşamamış kimseler için her zaman Zen'in gerçek öğretisi anlaşılması olanaksız bir şey olarak kalacaktır.

Eski Çinli Zen ustaları Taoculukla iyice kaynaşmışlardı. Doğayı bir ilişkiler bütünlüğü içinde görüyorlardı. Her yaratığın ve her yaşantının doğanın yoluyla (Tao), olması gerektiği biçimde uyumlu olduğunu görüyorlardı. Bunu böyle görmeleri de her an kendilerini savunmak ya da haklı çıkmak için en küçük bir çaba içine girmeden onların kendilerini olduğu gibi kabul etmelerine yol açıyordu. Yaptıklarını kendilerini savunmak için ya da adam öldürmenin suçluluğundan kurtulmak için bir özür bulmak amacıyla yapmıyorlardı, yaptıklarıyla öğünmüyorlar, kendilerini pek özel yaratıklarmış gibi göstermeye çalışmıyorlardı. Onların Zen'i *Wu-Shih*'di, Bunu belki yaklaşık olarak bir özelliği olmayan, öyle gürültü patırtı etmeye değmeyecek bir şey diye çevirebiliriz. Ama Zen Bohem yaşamının yapmacıklı davranışlarıyla birleşince ya da Zen'de tek yapılacak şey Japonya'da bir manastıra girip lotüs pozisyonunda günde beş saat egzersizler yapmak olarak ele alınınca yaygaracı bir şey oluyor. Zen üstüne böyle bağırtkan bir yazı yazmakta yaygaracılık aslında. Ama bundaki yaygaracılığın ötekilerden az olduğunu sanıyorum.

Bunu böyle söyledikten sonra ister beat, ister kurumlaşmış Zen yanlısı olsun bütün Zen yaygaracılarına seslenmek istiyorum. Pekala yaygaracılıkta yapılabilir. Eğer Zen'e yürekten bağlandınızsa, sanki bağlı değilmişsiniz gibi davranmanız gerekmez elbette. Eğer bir kaç

yılınızı bir Zen manastırında geçirmek istiyorsanız böyle yapmanıza karşı çıkmak için mantıklı bir neden konamaz ortaya. Eğer günlerinizi yük trenlerine kaçak yolcu olarak binerek, Charlie Parker'in müziğinin keyfini çıkararak geçirmek istiyorsanız niçin böyle yapmayasınız.? Burası özgür bir ülkedir.

Baharda kırlara baktığınızda,
Ne daha iyi vardır, ne de daha kötü
Çiçekli dallar kendiliklerinden böyle büyür,
Kimisi uzun, kimisi kısa...

TİNSELLİK VE CİNSELLİK

Çok kez insanın melekle hayvanın bir karışımı olduğu, tanrısal kökenli ruhun madde içinde tutsak kaldığı ve ruhun içlerinde tutsak olduğu daha aşağı düzeydeki kaba öğeleri Tanrı katına yüceltmekle görevli olduğu söylenir. Bunun anlamı insanın hayvan ve etli kemikli yanı öylesine bir değişimden geçirilmelidir ki hiç tanınamayacak duruma gelsin. Hem Doğunun hem Batının dinsellik ülküsü belki yalnız dış görünümü dışında insanın maddesel varlığının her yanını bütünüyle değiştirmek, yok etmektir. Yetkinliğe erişmiş kimsenin tasarımı, acıların her türlüsüne, öfke, nefret, kin gibi duygulara, her türlü tutkulara kapalı, cinsellik konusunda içi geçmiş ve yararsız, ölümlülüğün de kötülüğün de ötesinde, hastalıklara karşı bağışıklığı olan, hatta maddesel yoğunluğu ve ağırlığı bile olmayan insan biçiminde bir yaratıktır. Hiç olmazsa Hıristiyan geleneğinde ermişlerin mucizelerle dolu yaşamlarının anıştırdığı değişim geçirmiş tinsel bedenlerinin yapısı budur. Hinduizm'in bazı çeşitlerinde de *civan-mukta*'dan, yani tam olarak yetkinliğe erişmiş yogi'den dünyadaki varlığını sürdürürken de maddesel varoluşun sınırlılıklarını aşmış olması beklenir.

Belki de zaman ve uzay sınırlarını aşma konusunda kesin kararlı olan bizim teknolojik uygarlığımızın ülküsü de budur. Duayla, meditasyonla, kutsamayla mad-

desel mucizeler yaratılacağına inanmasak da bilimin başkaca güçleriyle de desteklenen tıp yoluyla ya da ruhbilimsel uygulamalarla bunları gerçekleştirebilmek için epey yol almış bulunuyoruz. Anlaşılıyor ki ağırlığı ve yoğunluğu olan maddesel varlığımızın rüzgâr gibi uçucu bir hızı olan düşünceye boyun eğmesi ve bizim zayıf ve nazik tenimizin oradan oraya uçup duran hayal gücümüze yenilmesi beklentisi içindeyiz. Eğer kurgu-bilimden amaç bilimin genel doğrultusunu önceden kestirmekse, eğer bunları yazarak bilim adamı (belki bir takma adla) gizli tuttuğu amaçlarını ve düşlerini açığa vurmuş oluyorsa kuşkusuz teknolojinin yanında olan kimseleri evreni keşfedebilmek için ışık hızı gibi çok yavaş bir hız mutlu etmeyecektir. Bırakın küçücük galaksimizi, hatta uzayda güneş sisteminin dışına çıkmak istiyorsak yapılacak makineler düşüncenin sınırsız hızına yetişebilmelidir.

Bu maneviyatçı ya da yalnız beyinlerini kullanan hayalcilere karşın dünyaya bağlı, dünya zevklerine düşkün olmaktan hiç utanmayan ve insanın maddesel yanına bu karşı çıkışlardan yakınan kimseler de her zaman var olmuştur bu dünyada. İnsan Tanrı korkusu bilmeden, kendi bedenlerinden hiç utanç duymadan hoşnut olan, hayvansal yanı üstün gelmiş kimseler konusunda düşünmeden edemiyor. Hiç olmazsa en sağlıklı oldukları anlarda, zamanın ve ölümlülüğün, uzayın ve mesafelerin, maddesel ağırlığı ve yoğunluğu olmanın sınırlılıklarını da içlerine sindirerek maddesel dünyaya «evet» diyen kimseler bunlar.

Yüzlerce yıldan beri bu iki tür insan birbirleriyle savaşıp durmuşlardır. Kendisini rasgele önemsiz bir kimse olmaktan kurtarmak isteyen herkes, «Bizden olmayan bize karşıdır.» ya da «Birleşmezsek dağılır yok oluruz.»

mantığıyla ya birinin ya ötekinin yanında yer almaya zorlanmıştır. Sanıyorum ki tam ak ya da kara olan insan tiplerini seviyor, kesin seçeneklerden birini seçemeyipte bir o yana bir bu yana yalpa vuranları, kararsızlık içinde maneviyatçıların ülküsüyle dünyaya dönük yaşamın ayartıcılığı arasında bocalayanları aşağılıyoruz. Olasılıkla, basit sıradan kimselerin tutumu budur. Ne içlerindeki meleği ne de hayvanı tam olarak bastırmayı başarabilirler, her ikisinin gücü de öylesine denk gelir ki, öylesine ayaklarını kösteklerler ki ne yapacaklarını bilemediklerinden iki yana yalpalar dururlar. Kesin olarak iki yandan birini seçmiş olanların karşısında kararsızlık içinde bocalayan bu şaşkınlar huzursuzluk, biraz da suçluluk duygusu içindedirler. Kararsızlık öylesine açık ve acınılacak bir kusurdur ki, hem şeytanın yandaşları, hem de dindarlar için böyle kimseler aşağalanmayı hak eden hedef tahtalarıdır. Bunun içinde bu zavallı kararsız şaşkınlar, iki yoldan birini seçebilecek gücü ve iradesi olanlara, ne pahasına olursa olsun hiç yalpalamadan aklın yolundan ayrılmamayı seçen maneviyatçılarla kendilerini gönül rahatlığıyla şehvetin getireceği zevklere ve acılara kapıp koyuverenlere karşı korkuyla karışık bir hayranlık duygusu beslerler.

Bu şaşkınların içinde en acınacak durumda olanlar işi her iki yönde birden aşırılığa vardıranlardır. Dindarlıkta da günahkârlıkta da en uca kadar giden kimseler vardır. Herkese kendilerini dindarlığın, dinsel erdemliliğin şampiyonu olarak tanıtma çabasında olmalarına karşın kendi özel yaşamlarında boğazlarına kadar şehvet batağına düşmüş birer ahlak düşkünüdür bunlar. Bu kimselerin durumu her zaman yalnız iki yüzlülükle suçlayarak açıklanacak kadar basit değildir. İçtenlikle her iki ucun da çekimine kendilerini kaptırmış kimselerdir bunlar. Yalnız toplum kuralları bu uçlardan birini

açığa vurmağa, ötekiniyse saklamağa zorladığı için iki yüzlülüğü seçmiş değillerdir, gerçekten de ikisi arasında bocalayıp kendilerini paralayıp dururlar. Derin bir kutsanmışlık duygusuyla rezilce bir şehvet düşkünlüğü arasında bir o yana bir bu yana dümen kırarlar. Her dümen kırışında da birbirinden korkunç vicdan azabı nöbetleri geçirmekten kendilerini alamazlar. Bu tiplere hem din adamları, hem bilim adamları arasında sık sık rastlanır. Bunun bir nedeni de hem dinin, hem bilimin her iki ucun çağrısını da daha derinlemesine duyabilecek daha duyarlı kimseleri kendisine çekmesindendir. Yalnız sanatçıların her iki ucun da çekimine kendilerini kaptırmış olmaları az çok hoşgörüyle karşılanır. Bunun nedeni belki de güzelliğin hem Tanrının hem şeytanın üzerinde birleştikleri bir özellik olmasındandır. Güzelliğe bağlılık duymak iyi ve doğru olmaktan bütünüyle farklı bir şeydir. İnsanı öyle kaskatı bir ciddiyetten kurtarır, insan ya da şeytan olmaktan çıkarır doğaüstü bir yaratık yapar, hani şu günahlarla sevapların tartıldığı kıyamet gününde ne cennete ne cehenneme alınmayıpta arafta kalan günahtan da sevaptan da haberi olmamış kimseler arasına katar. Bunun için midir bilmem? Bizim toplumumuzda sanatçı bir tür zararsız soytarı sayılır. Uygunsuz, yakışık almayan şeyler söyleyerek herkesi eğlendirmekte ustalık kazanmış olmasından başka birşey beklenmez ondan, onun yaptığı iş yalnızca tatlı tatlı vakit geçirtmeye yarayan yüzeysel bir iş olarak alınır. Bunun için de din adamı ya da bilim adamı için rezillik sayılacak özel bir yaşamı olabilir sanatçının.

Burada ortaya bir soru çıkıyor, insanın bu iki yönlü doğasında en doğru yol ikisinden birinin ötekini bütün bütün yenmesi, ötekinin üstünde kesin bir zafer kazanması mıdır? Örneğin Katolik tanrıbilimi hiç olmazsa kuramsal olarak etin ruhla evliliği görüşünü benimsemiş

gibi görünmektedir. Aziz Thomas Aquinas Tanrının lütfunun doğayı yok etmeyeceğini yalnızca onu yücelteceğini savunur. Ama uygulamada doğanın yüceltilmesi onun ruha bütünüyle boyun eğmesi olarak alınmıştır. Ancak son zamanlarda Eric Gill ve G.K. Chesterton gibi Katolik Hıristiyanlar ikisinin de hakkını veren güler yüzlü tinselci bir Hıristiyan maddecilik geliştirmişlerdir. Böylelikle de bundan sonra Hıristiyanlığı benimseyecek olanlara güzel bir tuzak kurmuş oldular. Ne var ki birisinin sanatçı, ötekinin de yazar olması kendilerini ilerde kilise ermişleri arasına alınmaktan koruyacaktır sanırım. Şu gerçek hiç değişmeden olduğu gibi kalıyor: Geleneksel Hıristiyanlık bedenin isteklerine ancak son derece önemsiz ve yumuşak başlı oldukları zaman katlanabilmektedir. Pan'ın keçi ayağı hiç bir zaman ortalarda gözükmemelidir. Burada Hıristiyanlığın doğa ve maddeciliğe karşı bu tutumunun, rasgele bir kimsenin gözünden kaçabilen insana özgü bazı küçük özelliklerin, katı ve kuralcı papaz için olağan üstü bir çekiciliği olmasından kaynaklandığı kuşkusu düşüyor insanın içine.

Artık bir insanın hem melek, hem hayvan olmasının bir rezalet sayılması gerekip gerekmediğini sormanın zamanı geldiğini sanıyorum. Bir başka deyişle iç huzursuzluğu içinde bir şaşkın, bir kararsız olmadan, hiç bir çelişki ve çatışkı içine düşmeden, bir yandan gizemci, bir yandan da bedenin zevklerine düşkün bir kimse olunabilir mi? İnsan bu iki yanının da dizginlerini elinde tutamadıkça ya önemsiz sıradan bir kimse ya da bir yobaz olmak, ya bir hilekâr olmak ya da kendisinin bu hayvan yanına yenik düşmüşlüğün utancından kendisini kurtaramamak durumundadır. Tam anlamıyla Tanrı tanımazların, bedenin zevklerine düşkün coşumcuların felsefesi hastalık ve ölümün gizeminden yoksundur. Bunun için de son derece yüzeyseldir. Oysa hastalık ve ölüm,

sağlıklı olmak kadar doğaldır, gizemcinin bunların karşısında duyduğu korkuyla karışık saygı bu gibi kimselerde yoktur. Gizemci bunların gizemini çözmeğe çalışırken ardlarında gizlenen son derece basit ve yalın gerçeğe şaşmaktan kendini alamaz, bir yandan da hayal gücünü zamanın ve uzayın ötelerine kadar aşırtarak bilincinin derinliklerindeki gizleri arar. Oysa bu gibi duygular ve arayışlar sözünü ettiğimiz kimselere yabancıdır. Mantıkçı gramercinin bu gibi arayışların son derece anlamsız olduğu konusundaki düşüncesini, hani şu, sözle anlatılan şeyleri anlayıpta müzikten hiç anlamayan ruhbilimsel tiplerin bir değişik çeşitlemesi olarak görmemek elden gelmiyor. Öbür yandan bu dünyanın nimetlerine sırt çevirip doğanın gizeminden hiç etkilenmeyen gizemcinin durumu arınmışlıktan çok kısırlık olarak nitelendirilebilir. Bu gibi kimseler tüm zihinsel ve bedensel yetenekleri içinde yalnız kafaları gelişmiş öteki yeteneklerıyse güdük kalmış birer ucubedirler, yani yalnız soyut kavramlarla düşünen, hiç bir somut anlam taşımayan kavramlar dünyasında yaşayan birer sıska kocakafadır bunlar. Bir de şu var: Doğaya tam olarak karşı olupta bütünüyle ruhun arınmışlığının yanında olanlar da sonunda doğayı da Tanrının yarattığını kabul etmek zorunda kalıyorlar. Yalnız kuşkusuz arınmışlığın ta kendisi olan Tanrının nasıl olupta onların görüşlerine göre doğa gibi kirli birşey yaratmış olabilmesi açıklamasız kalıyor.

Gizemciliğin bedensel aşkın dilini kullanarak gizemci yaşantıları anlatmaya çalıştığı, hatta Hıristiyan gizemcilerin bile Kutsal Kitabın *Şarkıların Şarkısı* adlı ünlü aşk şiirini sık sık kullandıkları bilinen bir şeydir. Maddeci eğilimli ruhbilimciler gizemciliği bu nedenle bedensel doyumsuzluk yüzünden cinsel güdünün yüceltilmesi olgusu olarak açıklamaya çalışmışlardır. Buna karşın maneviyatçı ruhçular aşk imgesinin sadece bir ben-

zetme, bir simge olduğu, hiç bir biçimde kaba ve hayvansal yönüyle alınmaması gerektiğini savunurlar. Acaba her iki tarafta aynı zamanda haklı ya da haksız olamazlar mı? Doğal aşkla ruhsal aşk bir çemberin çevresini dolanan bir yol gibi sonunda birleşiyor olamazlar mı? Belki de bu iki yolun sonunda buluşup birleştiklerini aynı zamanda her iki yoldan gidenler keşfedebiliyorlardır. Aşkın seçenekler arasından bir seçim olduğunu, yani aşkın birisini seçerken ötekileri dışlayan bir tutum olduğunu savunanlar için böyle bir durum olanaksız ve tutarsızmış gibi görünebilir Eğer durum bu olsaydı, Tanrının sevgisinin de söylendiği gibi olmaması gerekirdi. «Tanrı güneşin ışığını iyiliğin de kötülüğün de üzerinde parıldatır, yağmurun rahmetini iyiden de kötüden de, hak yolunda olandan da olmayandan da esirgemez.» Sevgi gönlün doğası gereği tıpkı ışık gibi dört bir yana yayılır. Bir de sevgide birçok kimse arasından yalnız bir kimsenin seçilmesi olgusu o kimsenin yaratılıştan ya da başka nedenlerden öteki kimselere kesinkes bir üstünlüğü olmasından gelmemektedir. Tek nedeni insanın gücünün ancak tek yaşantıda yoğunlaşmaya yetebilmesidir. Eğer kocanın her karısına ayırabileceği sınırsız zamanı olabilseydi çok karılılık pekâlâ geçerli bir yol olabilirdi.

Tıpkı insanların örneğinde olduğu gibi, Tanrı ve doğa, ruh ve beden birbirlerini dışlıyorlar mı? Aziz Paul, «Evli olmayanlar Tanrıyla ilgili şeylere önem verirler, Tanrıyı nasıl memnun edeceklerini düşünürler. Evli olanlarsa bu dünyayla ilgili olan şeylere önem verirler, karılarını nasıl memnun edeceklerini düşünürler.» demişti. Bunun anlamı Tanrının bu dünyadan olan, bu dünyayla ilgili olan şeylerle birlikte sevilemeyeceğidir. Oysa bu sözlerle İsa'nın «Bunu benim kardeşlerimin en önemsiz olanına karşı bile yapsanız bana yapmış olmanızla aynıdır.» diye söylemiş olduğu sözler yadsınmış oluyor. Eğer

Tanrı sevgisiyle dünyaya olan bağlılık birbirlerini dışlıyorlarsa tanrıbilimin kendi mantığıyla Tanrı sınırlı bir varlık demek oluyor. Çünkü ancak sınırlı varlıklar birbirlerini dışlayabilirler. Tanrı doğanın ve dünyanın karşısına konularak böylelikle tahtını da tanrılığını da yitirmiş olmuyor mu? O zaman Tanrı «bizim içinde yaşadığımız ve devindiğimiz ve içinde kendi varlığımızı bulduğumuz» bir süreklilik olmaktan çıkıp bir nesneye dönüşmüyor mu?

Hem melek, hem hayvan olmayı, hem ruh, hem et olmayı kıvanarak kabul etmemek insan olmanın büyüklüğünü de, yararını da yadsımaktır. Her iki yönde de güçlü olan kimselerdeyse bunu kabul etmemek özellikle acıklı sonuçlar verir, bu gibi kimseler iç çelişkiler içinde bocalar dururlar. Günahkar-dindar ve şehvet düşkünü - gizemci, insan tipleri arasında en ilginç olanlarıdır. Çünkü bu kimseler en eksiksiz en tamam olan kimselerdir. İnsanın bu iki yanı uzlaştırılabildiği zamandır ki ruh doğayı değişime uğratabilmektedir. Çünkü gizemcinin hayvan yanı yalnızca hayvan yanı olan insanınkiyle karşılaştırılınca daha zengin, daha arınmış, daha incelmiştir. İnsanın hem şeytan hem Tanrı olduğunu söylemek tinsel yönlenişteki insanların da zamanlarının bir bölümünü banka soyarak ya da çocuklara işkence ederek geçirdiklerini iddia etmek anlamında değildir elbet. Böyle zorlu tutku aşırılıkları insanın, birini dışlayarak bu iki yönlenişten birini izlemesinin getirdiği gönül kırıklıklarından kaynaklanır. Katı acımasız bir maneviyatçılık ülkücülüğü bedenin tutkulara direnmekteki güçsüzlüğü karşısında insanlık dışı olur çıkar ya da gözü başka hiç birşey görmeden bedenin zevklerinin peşinden gitme isteği ruhsal bilgelik açısından kopkoyu bir yanılgı olur. Çünkü sırf zevk peşinde koşmak insanların eski tutkusu «devri daim» makinesi gibi gönül kırıklığı, düş kırıklığıyla sonuçlana-

cak bir istek, olanaksızı istemekten başka birşey değildir. İnsanın içindeki o acımasız şeytanın şeytanı şeytanı, bastırılmış İsa ya da bastırılmış Pan'la yani Tanrının sağ ya da sol elinden biriyle özdeşleyebiliriz. Tanrı peygamber İşaya'ya şöyle seslenmişti. «Ben Tanrıyım ve benden başka Tanrı yoktur. Aydınlığı da, karanlığı da ben yarattım. Düzeni de kötülüğü de ben yarattım. Her şeyin efendisi benim.»

Biraz önce sözünü etmiştik, bizim toplumumuz yalnızca sanatçıda tüm yaşamın, hem ruhsal hem de bedensel aşkın kutsanmasına hoşgörüyle bakıyor. Çünkü sanatçıyı ciddiye almıyor, sanatçıyı tutarsız şeyler söyleyerek insanları eğlendirmeye çalışan bir soytarı sayıyor. Derin bir ruhsal bilgeliğe erişmiş olan kimseler de, ister herkese gülünç görünsünler ister görünmesinler toplum da tutarsız oldukları izlenimini yaratırlar. Bu yalnız bugün için böyle değildir, oldum olası, yüzyıllar boyunca hep böyle olmuştur. Çünkü yüzyıllardan beri toplum sözcüklerin ve düşünce alışkanlıklarının yanılgıya sürüklediği bireylerden oluşuyor. İnsanların temel karşıtlıklar arasında bir seçim yapabileceğine, zevkle acıdan, iyiyle kötüden, Tanrıyla şeytandan, ruhla bedenden birini seçebileceklerine inananlardan oluşuyor toplum. Ama sözcüklerle, deyimlerle birbirlerinden ayırabileceğimiz şeyler gerçekte sınırların içiçeliği yüzünden birbirlerinden ayrılmıyorlar. Birisi çıkıpta bu karşıtlar arasından kesin bir seçim yapılamayacağını söyleyecek olsa topluma ters düşüyor. Çünkü böyle bir kimse politikacıların da reklamcıların da yanılgısını paylaşmıyor demektir. Politikacıların da reklamcıların da inanışına göre daha kötü ve daha kötü olmadan daha iyi ve daha iyi olamaz ve bir mal bir kez istek uyandırmışsa o malın her zaman için isteklisi çıkar. Becerilerimizin ve teknolojik gücümüzün bile belirli sınırları olduktan sonra algılama gücümüzün de sınırları olması fazla şaşılacak bir şey olmasa gerek:

Hiç bir nesneyi o nesneyi çevreleyen arka planı, hiç bir cismi o cismi çevreleyen uzayı görmeden göremeyiz, zaman boyutsuz bir devinim, dirençsiz bir edim, kedersiz bir sevinç düşünemeyiz.

Bir düşünelim bakalım düşünce ve ruh hiç bir engelle karşılaşmadan alabildiğine gidebilselerdi, herşeye gücü yeten Tanrı örneği her istek anında gerçekleşebilseydi, dünyada istenmeye değer bir şey kalacakmıydı. Eski bir peri masalı vardır. Bir balıkçı olağanüstü güzel bir kırmızı balık yakalamış. Balık konuşmuş. Eğer kendisini gene suya salıverirse balıkçının üç isteğini olduracağına söz vermiş. Balığın ertesi gün aynı yerde bekleyeceği konusunda güvence vermesi üzerine balığı salıveren balıkçı ne isteyeceğini karısına danışmak için evine dönmüş. Balıkçının karısı yıkık dökük evlerini içinde hizmetçileri ve uşakları ve çevresinde geniş toprakları bağları bahçeleri olan görkemli bir konağa çevirmesi dileğinde bulunması önerisiyle balıkçıyı balığı bulmaya göndermiş. Balıkçı akşam eve döndüğünde dileğinin bütünüyle gerçekleştiğini görmüş. Ama aradan bir kaç gün geçince balıkçının açgözlü karısı bu kez de koruyucu askerleri, görevlileri olan kat kat setli bahçeler üstünde büyük bir derebeylik toprağıyla çevrelenmiş bir sarayı olan bir arşidüşes olmak isteğiyle yanıp tutuşmaya başlamış. Bu isteği de olmuş. Geriye son bir istek kalınca kadının açgözlülüğü arttıkça artmış. İstenebilecek herşeyi birden isteméyi aklına koymuş. Güneşin, ayın, yıldızların, yeryüzünün, dağların, denizlerin, gökyüzündeki kuşların, denizlerdeki balıkların ve dünyadaki tüm insanların hükümdarı olmak istemiş. Ama balıkçı dileğini kırmızı balığa söyleyince «Böyle bir dileği yerine getirmem olanaksız, hem de onun böylesine doyumsuz kibri yüzünden ilk başladığı yere geri dönmesi gerekli.» demiş. O akşam balıkçı eve döndüğünde gene yıkık dökük kulübesinde karısını partallar içinde bulmuş. Gene de bir bakıma balıkçının karısının dileği gerçekleşmiş sayılabilir.

SEKS YOGASI

(Maithuna ve Taocu Sevişme)

Aşk yalnız ideal olanı değil, gerçek olanı da birlikte getirir. Başkalarını daha yakından tanırken kendi bedenimizi de şöyle bir iyice duyumsarız bu arada. Beden adını verdiğimiz şey bir soyutlamadan başka birşey değil aslında. Bedenden söz ederek bir nesnenin evrenle olan ilişkilerini, bu ilişkiler bütünlüğü olmadan var olamayacağını görmezlikten gelerek herkesce benimsenmiş bir düzmeceye uymuş oluyoruz. Ama o gizemli, beklenmeden, aranmadan aşk denen olayın ortaya çıkıvermesiyle yalnız o kimseyle yoğun bir ilişki içine girmiş olmakla kalmıyoruz, tüm dünyayla olan ilişkilerimiz de de büyük bir değişim oluyor. Yalnız sevgilimizi başka türlü görmekle bitmiyor bu değişim, dünyayı da bambaşka görmeye başlıyoruz. Zihnimiz sevdiğimizi tutkuyla sahiplenilecek bir nesne olarak yaşamın geriye kalan bölümünden koparıp yalnızca bu ilişkiyi belirleyen bir soyut kavrama dönüştürene kadar da bu böyle sürüp gidiyor.

Bedensel ve maddesel deyince atomlar ya da bir başlarına var olan şeyler düşünülmemeli, bedensel bütünleşmeden söz edilince Siamlı yapışık ikizlerinki kadar gözle görülür, elle tutulur bir bağlantı anlaşılmamalı kuşkusuz. İki varlık arasındaki ilişkiyi yalnız bedenleri arasındaki ilişki olarak değil, ondan daha da önde, özleri

arasında bir ilişki olarak farkedebilmeliyiz. Gerçi birçok bakımdan Hıristiyanlığın evlilikle ilgili öğretisi kusursuz sayılamaz ama Hıristiyan kilisesi karıyla koca tek bir bedendir dediği zaman çok yerinde bir söz etmişti. Gene tüm Hıristiyan cemaatının İsa'nın Bedenini (Corpus Christi) oluşturduğunun düşünülmesi de haklı görülmelidir. Hele Klisenin asıl görevinin tüm evrenin İsa'nın bedeninden oluştuğu anlayışını yerleştirmek olduğu düşünülürse bu görüşün haklılığı daha da artar. İşte genedoğum öğretisinin asıl anlamı da budur. (1)

Bu böyleyken alışılagelmiş maneviyatçı anlayışın erkekle kadının bedensel birleşmesini insan yaşamının en kaba, en hayvansı ve en aşağı etkinliği olarak yadsımasının yabansılığı büsbütün ortaya çıkıyor. Bu yadsıma karşısında doğal dünyanın ne derecede yanlış algılanıp yorumlandığını açıklıkla görüyoruz. Bu yadsımayla insanın kendi bireysel varlığının dışındaki dünyayla en somut, en yaratıcı ilişkisi karalanmış oluyor. Çünkü insan ancak bir kadınla seviştiği sırada yalnız kadının bedeni için değil, kendi dışındaki herşeyi de içine katarak «bu benim bedenimdir» diyebilir.

Hıristiyanların dünyayı İsa'nın bedeni olarak yorumlayan sezgilerine rağmen doğal evren Tanrıdan ayrı, hatta onun karşısında olan bir şey olarak yorumlanmıştır. Çünkü Hıristiyanlıkta insan kendini Tanrıyla tek bir beden olarak özdeşlememiştir. Doğal dünya çok sayıda değişim sürecinde geçiçi nesnenin bir arada bulunuşundan daha öte bir şey değilmiş, bunun içinde kendisini

(1) Bu anlamda İskenderiyeli Aziz Cyril İsa'nın etinin tüm doğayı içermekte olduğunu, tıpkı bunun gibi Adem lânetlendiği zaman bütün doğanın da onun lânetinden etkilenmiş olduğunu söylemişti. *Epist. ad Rom., VI*

dışardan yöneten kendi dışında bir şeye gereksinimi olan sonlu ve sınırlı bir şeymiş gibi ele alınmıştır. Eğer hiçbir parçası kalıcı değilse, hiçbir parçası varlığın doğrudan kendisi değilse ve bütün kendisini oluşturan parçaların tümünden daha fazla bir şey değilse dünya kendi kendini varlığa dönüştüremez. Ama bütün bu düşüncelerin bireysel nesnelerin yalnızca birer sözcük olduğunu, bireysel nesnelerin bir takım ilişkilerin en son aşamasından daha öte birşey olmadığını, kısacası dünyanın rasgele bir araya getirilmiş nesnelerden oluşmadığını, birbirlerinden koparılıp ayrılması olanaksız bir ilişkiler bütünlüğü olduğunu görememekten kaynaklandığı da ortada. Dünyayı sözcüklerle parçalara bölüp her bir parçayı ayrı ayrı ele alan çözümsel algılama yolu, nesnelerin ve olguların ancak bir arada var olabilecekleri, biri olmadan ötekinin olamayacağı gerçeğini görmemizi engellemiştir. Dünya parçalarının toplamından daha büyük bir bütündür. Çünkü parçalar yalnızca bir araya gelmekle, bir araya toplanmakla kalmamış, aynı zamanda bir takım karşılıklı ilişkiler içinde varlığa dönüşmüşlerdir. Kalıp hep olduğu gibi kalır, parçalarsa bu kalıba hem girerler, hem çıkarlar. Örneğin insan bedeni devingen dinamik bir kalıptır. Bedeni oluşturan bireysel hücrelerin hızlı bir tempoyla sürekli olarak doğup ölmelerine, durmadan kendilerini yenilemelerine karşın kalıp olduğu gibi kalır. Kuşkusuz bu kalıp kendisini oluşturan hücrelerin bireysel yapıları olmadan var olamaz ama onların geliş gidişinden etkilenmeden var olmayı sürdürür. Tıpkı bir kayanın içindeki elektronların yapısal devinimlerinin ve titreşimlerinin kayanın katı oluşunu ve değişmez görünümünü etkilememesi gibi bir şey bu.

Batı tanrıbilimine temel olmuş olan son derece saf bir felsefi görüşe göre devinim içinde olan bir nesne tam anlamıyla varlık değildir. Çünkü bu görüşe göre gerçek var-

lık hiç değişmeden olduğu gibi bir kararda kalmalıdır. Oysa şimdi öğreniyoruz ki varlık ve devinim, kitle ve enerji bölüntüsüz bir birliktelik içindedirler, bu nedenle de değişim ve devinim içinde olan şeylerin gerçeğin daha aşağı, daha eksikli bir biçimi olduğunu düşünmemizin haklı bir gerekçesi yoktur. Şu da var, duyu algılarıyla izlediğimiz genel görünüm bir görünüp bir kaybolan şeylerin toplamı olarak değerlendirilemez. Hiç değişmeden aynı örneğe göre sürüp giden bir ilişkiler düzeninin geçicilik ve değişim içinde kendisini görüntülemesinden başka birşey değil bu aslında. Bizim karşımızdaki güçlük insanların bilinçlerinin, doğanın bir ilişkiler ve bağlantılar düzeni, bir bütün olarak algılanmasına göre ayarlanmamış olmasından geliyor. Şunu iyice kafamıza sokmalıyız, bilinç ne bir başına var olabilen bir ruh, ne de yalnız başına işlevini yürütebilen bir sinir sisteminin çalışmasının ürünüdür. Bilinci daha çok bir sinir sisteminin varolabilirliğini sağlayan birbirleriyle ilişkili yıldızlar ve galaksiler bütünlüğü için de yerine oturtmalıyız. Şimdi sıra kuramsal olarak doğruladığımız bu bilgiyi bütün varlığımızla da benimseme aşamasına geliyor. Doğayı oluşturan parçaların birbirlerinden ayırtılamaz bütünlüğünü kendi varlığımızı da bu bölünmezliğe katabilecek bir duygu, bir anlayış düzeyine geliştirmemize geliyor.

Konuya bu gözle bakılınca bilincin dünyayı oluşturan ateş ve kaya katmanları üzerinde yeni yeni oluşmaya yüz tutmuş ışıklı bir fosfor kabuğu olmadığı, çoğunlukla duyarsız madenlerden oluşan dünyaya sonradan eklenmiş bir katkı olmadığı ortaya çıkar. Bilinç daha çok öncesizden beri var olan yıldızlar evreninin ta en derin yerinde gizlenen şeylerin kendilerini açığa vurması, yavaş yavaş belirginleşmesidir. Bilincin istatistik bir olasılık olduğu bir evren bile bilinci içermektedir. Canlı var-

lıklar aracılığıyla tüm dünya duyumlara ve duygulara duyarlı olur. Ancak gözlerimizle yıldızlar ışığa dönüşür. Bağıntılı olmak özdeşliktir. Bunun için de insanların gözleriyle yıldızlar birbirlerine yabancı, salt bir rastlantı sonucu karşı karşıya gelmiş iki nesne olarak düşünülmemelidir. Canlı varlıkların varoluş koşullarını hazırlayanlar güneşler, yıldızlar ve gezegenlerdir. Onların kendine özgü yapıları canlı varlıkların varoluş koşullarını içermektedir. Kuşkusuz evren canlı varlıkları barındırmasaydı yapısı da bambaşka olacakdı. Buna karşın canlı varlıklar da var olabilmek için tam böyle, bu yapıda bir evrene gereksinmektedirler. Yıldızlarla insanlar arasındaki bağıntı kadınla erkek ya da dünyanın iki kutbu arasındaki bağıntı kadar gerçek olmakla birlikte aradaki büyük zaman açıklığı ve bağıntıların son derece karmaşık yapısı bunu açıklıkla görebilmemizi güçleştiriyor.

İnsanın ve dünyanın tek bir bedende bir bütün olduğunu kavramaktaki başarısızlık yalnız maddeci ve duyumcu olanlara özgü bir yanılgı değildir, çileciler de bu yanılgıdan kendilerini kurtaramıyorlar. Duyularla algılanabilecek zevklerin peşinde koşanlar, zevklerin tadını çıkarmayı kendilerine amaç edinmiş olanlar kendilerini bu bölünmüşlük duygusuna kaptırmadan edemiyorlar. Bu duyusal hazları, peşlerinden gidilecek, elden geldiğince yararlanılacak şeylermiş gibi görüyorlar. Bu tutumla elde edilen haz ve zevkler her zaman için bütünden koparılmış küçük parçacıklardan başka birşey olmuyor ve bunlar her zaman için gönül kırıklığını da yanlarında birlikte getiriyorlar. Bunun böyle oluşuna bir tepki olarak çileciler bu tür zevklerin peşinden koşmaktan tümüyle vazgeçiyorlar ama gene de temeldeki sorun olan bölünmüşlük duygusunu yok edemiyorlar. Tam tersine istencini etinin isteğinin karşısına çıkartarak, somuta karşı soyutun yanını tutarak bölünmüşlüğü daha da artırıyorlar.

Böyle yaparak da asıl zevk ve haz peşinde koşmaya yol açan duyguyu azdırmış oluyorlar. Aslında çileci maneviyatçılık, iyileştirilmeye çalışılan hastalığın, dışa vurmuş hastalık belirtilerinden başka birşey değildir. Bir bakıma zevk ve haz düşkünlüğüyle alışılagelmiş maneviyatçı ve çileci tutum göründükleri kadar birbirlerine karşıt şeyler de değillerdir. Onların çatışkıları aynı düzene başkaldırmış olanlar arasında sahnelenmiş bilinçsiz yalancı bir savaşa benziyor (2).

Çileci de tıpkı zevk düşkünü gibi doğayı da bedenini de soyut ve kavramsal bir ikiliğin gereği olarak bütünden koparmak yanılgısından kendini kurtaramıyor. Kendilerini evrenden yalıtılmış bir birey olarak özdeşledikleri için de kendi yetersizliklerinin eksikli oluşlarının derinlemesine duyarlığı içinde yaşamlarını sürdürüyorlar. Zevk düşkünü bu eksiği zevk ve haz arayışıyla gidermeye çalışıyor. Böyle yaparak kendisinden kopuk olduğunu sandığı dünyadan eksikliğini duyumsadığı şeyleri alıp eksiklerini tamamlamaya çalışıyor. Çileciyse keskin sirke örneğine öykünerek bunlardan bütün bütün vazgeçmeyi bir erdem sayıyor. Her ikisi de zevk ve hazla zevk ve hazzın peşinde koşmak arasındaki, iştahla istek arasındaki isteğin zevk ve hazzı yok edecek boyutlara ulaşması arasındaki farkı, zorla kopartılıp alınmış hazzın gerçek bir haz olmadığını göremiyorlar. Çünkü zevk duymak bir

(2) L.L. White'ın bu çatışkının kökenlerinin fizyolojik ve tarihsel incelemesini yapma girişiminde bulunduğu «*The Next Development in Man*» (Henry Holt, New York, 1948) adlı kitabın üçüncü bölümüne bakınız. Bu yalancı savaşın günümüzdeki ilginç bir örneği suç örgütleriyle tutucu kilise örgütlerinin kumar, fuhuş ve uyuşturucular gibi konuları yasal yoldan yasaklatmak için tam bir anlaşma içinde olmalarıdır.

kutsanmışlıktır. İstencin buyruklarına baş eğdiremezsiniz zevk ve hazza. Başka türlü söyleyecek olursak, zevk ve haz insanla dünyası arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Tıpkı gizemci içgörü gibi, hiç beklenmeden, peşinde koşmadan kendiliğinden gelirse gelir. Bu demektir ki bu ilişki ancak zihin ve duygular sanki bir şey koparıp alma çabasında olan kaslar gibi, kendilerini kasmadan tam olarak alıcı duruma gelince olabilir. Tutkuyla peşinde koşmadan kendiliğinden gelen bedensel haz ve zevki aşağılayıp kötülemek için haklı bir gerekçe bulmak oldukça güçtür. Yalnız zevk ve hazzın zaten bedensel olmayan bir başka türlüsü de olamaz. Zevk düşkününün yanılgısı kötü bir şey yapmaya çalışmasında değil olanaksızı oldurma girişiminde olmasındadır. İster zevk versin, ister zevk vermesin birşeylerin peşinden gitmek için insan kaslarını çalıştırabilir. Ancak duyular zevk alma telaşı içinde olmadan rahat bir biçimde alıcı duruma getirilmeden zevk almak olanaksızdır. Zevk alma çabası ve telaşı zevk almayı önleyen bir gerginliğe ve kasılmaya yol açar. Onun için zevk alabilmek bu gerginlik ve kasılma durumuna düşmeden hiç bir çaba harcamadan insanın kendini alıcı duruma koyması durumunda olabilir.

Bu düşünceler özellikle erkekle kadın arasındaki sevişme ve cinsel birleşme olayı için geçerlidir. İşte bu nedenledir ki bu kendiliğindenlik elde edilince öylesine gizemli ve ruhsal bir edim olan cinsel birleşme bu kendiliğindenlik elde edilemeyipte zorlandığı zamansa insanı aşağılayan, gönül kırıklığına yol açan bir şey olur çıkar. Bunun içindir ki cinsel aşk insanların kendilerini bütünden kopuk ayrı bir varlık olarak özdeşledikleri kültürlerde pek çok sorun yaratmaktadır. Deney onu gösteriyor ki cinsel aşk, zevk ve haz konusundaki beklentilere ne yeterli bir karşılık verebiliyor, ne de kadınla erkek arasında tam anlamıyla doyurucu bir ilişkiyi gerçekleştirebili-

yor. Ancak tek yapabildiği şey daha da büyük bir coşkuyla, daha da amansız bir istekle bir kez daha, bir kez daha peşinden koşturacak kadar, vaat ettiği zevkin azıcığını tadımlık olarak vermek oluyor. Bunun için cinsellik çok sayıda insanın gerçek dinidir. Bu dinin gereklerini yerine getirmeye başka dinlerin izdeşlerinin kendi dinlerinin isterlerini yerine getirmek için gösterdikleri çabanın çok üstünde bir çaba harcarlar. Geleneksel anlamda dindar insanların gözüyle cinselliği bir tapınç durumuna getirmek Tanrının yerine konulmuş bir puta tapmanın su götürmez günahlarını ve tehlikelerini birlikte getirir. Bunun böyle oluşu peşinden koşulan cinselliğin ya da herhangi başka bir zevkin tam bir doyum sağlayamamasındandır. Çünkü Tanrıdan gelmemektedir ama bunu bedensel olmasına da bağlamamız yanlış olur. Doğayı nasıl algılayacağımızı bir bilebilsek Tanrıyla doğa arasındaki çatlak anında yok olacaktı. Çünkü onları ayrı şeylermiş gibi gösteren tözlerindeki farktan değil, yalnızca kafamızdaki yarıktan kaynaklanıyor.

İyice anlaşılıyor ki cinselliğin sorunlarını salt cinsellik düzeyinde çözümlemek olanaksızdır. Cinsel yaşantının tüm görkemi bize genel olarak tüm dünyaya yepyeni bir ilgi ve dikkatle bakma olanağını kazandırmasındadır. Bir bakıma da cinsel ilişki dikkati en son aşamaya kadar keskinleştirebilmek için uygun bir ortam yaratır. Bu ortamda insan bu keskinleştirilmiş dikkatin ödülünü hemen o anda alır. Cinsel ilişki insanın kendisi olmayan birşeyle ilişkiye girmesinin en coşkulu, en belirgin bir örnegidir. Ama cinsel birleşmenin tüm evrenin bir beden olarak algılanabilmesini olanaklandıran bir araç olabilmesi için bizim kendimize de çevremize de seyirci kalabilen bir tutum içinde olabilmemiz gerekiyor. Kuşkusuz bu zevk almadan, haz duymadan «isteksiz sevişme» anlamında değildir. Ama o yakamızı hiç bırakmayan, o ya-

lıtılmış benliğimizin bizde uyandırdığı boşluk duygusundan kurtulma için bir bahane olarak zorlanan bir sevişme de değildir.

Bu tür bir ilişkinin cinsel olmaktan çok daha öte bir şey olduğunu söylemek tam olarak gerçeği yansıtmayacak. Çok daha iyisi bu tür bir cinsel birleşmenin bu ilişkiden çevresine yayılan, insanın yaşamının her yönüne yansıyan etkileri olduğunu söylemektir. Sevişmenin yüreğimize verdiği sıcak duygu yataktan iş yaşamımıza, tüm konuşmalarımıza kadar yansımalıdır. Cinsellik insan yaşamının ayrı bir bölüğü değildir. Cinsellik insan yaşamının gerekli kıldığı her türlü ilişki üzerine ışığını saçar. Bu ışık elbette bazı noktalarda özel bir yoğunluk kazanmış olabilir. Buna karşın cinsellik insanın doğayla olan ilişkilerinde özel bir tutum ya da düzeydir. Cinselliğin verdiği tad zaten yaşamın içinde var olupta genellikle bastırdığımız yaşamın tadıyla içtenlikli bir ilişki kurmaktan başka bir şey değildir. Bu tad bizim genellikle gerçekleştiremediğimiz dünyayla özdeşliğimizden kaynaklanmaktadır.

Böyle bir ilişkinin, konuyu bir teknik sorun olarak ele alan, cinsel sağlıkla ilgili elkitaplarında tam olarak incelenebilmesi elbette olanaksızdır. Gerçi hem Taoculukta hem Tantracı Budacılıkta cinsel birleşmeyle ilgili teknik ya da uygulama yöntemi olarak değerlendirebileceğimiz bilgiler vardır. Ama bunlar aslında ruhsal ve derin bir kutsanmışlık duygusunun dış görünüm ve belirtileri olan bir kutsal ayinin tören kuralları gibidir. Bu teknik ya da uygulamaların amacı insanın derin iç yaşamında bir takım değişimlere yol açmak değildir. Tersine insanın iç yaşamında oluşmuş böyle bir gelişme ve anlayışın doğal sonucudur. Bu gelişme ve anlayış eşlere ne yapılması gerektiğini kendiliğinden hissettirir, eşler birşey elde etmek çabası içinde olmadan aceleye telaşa ka-

pılmadan içlerinden ne geliyorsa, nasıl geliyorsa öyle yaparlar. Öncelikle her türlü yoga için olduğu gibi cinsel yoga içinde söz konusu olan bir yanlış anlayışın düzeltilmesi gerekiyor. Yoga'yla ilgili olarak kullanılan uygulama, egzersiz gibi yanıltıcı sözler yoga'nın belirli sonuçlar almak için yavaş yavaş ilerlemeyi sağlayan bir yöntem olduğu izlenimini veriyor. Oysa kesinlikle yoga bu değildir. (3) Yoga'nın anlamı birleşme bütünleşmedir, yani insanın özünde Brahman'la, Tao'yla özdeşliğinin bilincine, anlayışına ulaşmasıdır. Dar anlamda alınınca zaten var olan bir durumu gerçekleştirmek istemenin ve bunun için bir takım yöntemlere, uygulamalara başvurmanın bir anlamı olamaz. Bunun için de böyle bir amaç güdülerek yapılan meditasyondan hiç bir zaman bir sonuç alınamaz. Katoliklerin ekmek ve şarap ayininde İsa'nın kendini kurban etmesini kutsamaları gibi yoga uygulamaları da insanla evren arasında var olan birlik ve bütünlüğün kutsal bir açıklaması, bir tür kutsanmasıdır. Bunun için meditasyon da, insanın kendi iç varlığını ve çevresini, araya bir düşünce katmadan erinç ve dinginlik içinde izlemesi diye tanımlayabileceğimiz dalınç da (kuan), bir amaçla, birşeyler elde etmek için yapıldığı zaman meditasyon ya da dalınç olmaktan çıkar. Meditasyon ve dalınç (kuan) hiç bir çaba harcamadan bilinçli olmaya çalışmadan, bilinçli olabilmektir. Kuşkusuz böyle bir bilinçlilik zihnin yoğunlaştırılmasıdır ama bu bir yoğunlaştırma egzersizi değildir. «Sürekli şimdi» de ne olup bitiyorsa hepsini yoğun bir bilinçlilikle izleyebilmektir.

---

(3) Bu konu için Rene Guénon'un, *Introduction to the Study of the Hindu Doctrines*, (Luzac, London 1945) adlı son derece ilginç görüşlerini içeren kitabına bakınız.

Cinsel yoga, ya da teknik adıyla *maithuna,* Hindu yontu sanatında çok kullanılan bir konudur. Bununla birlikte cinsel yoga'nın Budacılığın Çine yayıldığı dönemde Çin'den geldiği söylenmektedir. Misyonerler ve misyonerlerin etkisi altında kalmış olan Teozofistler ve Batılıların etkisi altında kalmış Hintliler de içinde olmak üzere Batılılar bu yontuların pornografik olduğu ve cinsel yoga'nın Doğu gizemciliğinin yozlaşıp soysuzlaşmış, ana yoldan sapmış bir biçimini temsil ettiği görüşündedirler. Bunun böyle oluşu da doğal karşılanmalıdır, ruhsal bir yaklaşımla cinselliğe bakmaya alışık olmayan gözlemcilerden kuşkusuz başka türlü bir tepki beklenemezdi. Ama Woodroffe, S.B. Dasgupta ve Coomaraswamy gibi ciddi ve konunun uzmanı olan bilim adamları bu yontuların pornografik bir amaçları olmadığını açıklamakla kalmadılar, bir yandan da bunların fizikötesi bir öğreti olduğunu ve Hıristiyan kilisesinin kutsadığı evlilik kadar kutsal bir töreni simgelediğini açıkladılar. Aslında *maithuna* ayinlerinin eşlerin rastgele değiştirildiği toplu seks ayinleriyle bir ilişkisi yoktur. Çünkü *maithuna* yontularındaki kişilikler bir yandan doğayla ruhun öncesizden sonsuza sürüp giden birliktelik ve bütünlüğünü, öbür yandan kendilerini birbirlerine adamış iki sevgilinin duyarlıkla ve aşkınlıkla sevişmelerini simgelemektedir. (4)

---

(4) Sir J., Woodroffe, *Shakti and Shakta.* Luzac, London 1929, S. 578 Woodroffe'un yazdığına göre eşler genellikle karı kocadırlar ama özel durumlarda çok karılılığa izin veren kültürlerde erkeğe uygunluğu saptandığı için sürekli olarak ayinlerde eşlik etmek için seçilmiş başka bir kadın da olabilir. Cinsel yoga'nın kara büyüyle birbirine karıştırılması Teozofi akımının Doğu felsefelerini tanıtırken yaptığı pek çok çarpıtmadan biridir. Teozofi akımı Hindu - Budist öğretisinin özellikle Hıristiyan anlamda kötülük kavramıyla zenginleştirilmiş bir tür Batılılaştırılmış biçimidir.

Tıpkı Taoculuktaki benzeri gibi Tantracı *maithuna*'nın genel felsefesi cinsel sevişmede eşlerin birbirlerini tanrısal güçlerin ete kemiğe bürünmesi, bedenleşmesi olarak algılamalarını ve birbirlerine taparmışçasına dinsel bir saygı göstermelerini gerektirir. Belki Budacılığın bu konudaki yorumuyla Taoculuğunki biraz farklı olabilir.

Teozofi öğretisinin izdeşleri en başta cinsel yoga'nın sol yön yolu diye adlandırılması yüzünden yanılgıya düşmüşlerdir. Çünkü Batıda sol sözcüğünün yalnızca Batıya özgü anlamı uğursuzluğu, insanın içine korku salan şeyleri çağrıştırmaktadır. Buna karşın Hint simgeciliğinde sol yön ve sağ yön birbirlerine karşıt doğrultularda birbirlerinden uzaklaşmıyorlar, tıpkı bir halkanın iki yarısı gibi bir noktada buluşuyorlar. Sağ yön yolunu izleyenler dünyaya, dünya nimetlerine sırtlarını çevirerek kendilerini bağımlılıktan kurtarmaya, özgürlüklerini kazanmaya çalışırlar. Buna karşın sol yön yolunu izleyenler dünyayı olduğu gibi, olduğu durumuyla kabul edenlerdir. Simgesel olarak sağ yol eril yoldur, buna karşın sol yol dişil yoldur. Bu nedenle de sol yön yolunu izleyenler doğanın aracılığıyla, kadının aracılığıyla kurtuluşlarını kazanırlar. Bu yolun adı bundan ötürü *sahaja*'dır. Doğal olan, zorlamasız olan yol anlamına gelir. Şurasını da unutmamalıyız, Teozofi akımının izdeşlerinin tutumu ondokuzuncu yüzyıl orta sınıftan İngilizlerin ve Amerikalıların dar kafalı, bağnaz düşünce biçimini yansıtmaktadır. Teozofi yandaşlarının bir benzer yanılgısı da Tibet Budacılığının bir mezhebi olan ve şimdilerde çok iyi bilinen Drug-pa konusunda o zamanlar söylentiden öteye geçmeyen yalan yanlış bilgiler üzerine yakıştırılmış «Duğpas» ya da kara büyücüler hücreleri uydurmacasıdır. *Maithuna* ya da Yabyum'un resim ve yontularının çapraşık fizikötesi anlamı için Bak. S.B. Dasgupta'nın *An Introduction to Tantric Buddhism,* (University of Calcutta Press, 1950), S. 98-99. Bu resim ve yontular yalnızca ruhla madde arasındaki ilişkiyi değil aynı zamanda aşkın bilgelik *(prajna)* ve ona götüren eylemler *(upaya),* boşluk *(sunyata)* ve sevecenlik *(karuna)* arasındaki ilişkileri de simgelemektedir.

Çünkü Taoculuğa tapma sözcüğü bütünüyle yabancıdır. Taocunun tapmanın yerine koyduğu şey doğanın gerçek yüzünün görülüp anlaşılmasını sağlayacak biçimde erinç içinde büyük bir saygı ve hayranlıkla seyredilmesidir. *Maithuna*'da eşlerin birbirlerini kucaklamış olarak oturur durumda oluşları uyandırılmış olan cinsel enerjinin dönüştürülmesini, simgesel olarak belden yukarıya kafaya doğru çıkarılmasını da içermektedir. Bilindiği gibi yoga'nın kendine özgü bir insan anatomisi anlayışı vardır. Yoga'nın anatomisinde omurilik yaşam ağacı biçimindedir. Bu ağacın kökleri ölüler evrenindedir. Dalları ya da çiçekleri kafatasının içindeki gök kubbedir. Omurilik ağacının tabanı *kundalini*'nin yuvasıdır. Yılan gücü tanrısal yaşam enerjisinin simgesidir. O yaşam enerjisi ki doğada bedenleşmiştir, maya yanılsaması içinde uykudadır bu enerji. Yoga'nın amacı yılanı uyandırmak ve ağacın tepesindeki gök kubbeye çıkmasını sağlamaktır. Oradan da özgürlüğünü kazanmış olarak kafatasının tepesindeki «güneş kapısından» yeniden içeri girer. Yılan omurlik ağacının tabanındayken kendini cinsel enerji olarak açığa vurur, kafatasının tepesine yerleşince artık ruhsal enerjiye dönüşmüş olur.

Tantra simgeciliğine göre *kundalini* enerjisi normal cinsel birleşmede boşuna harcanmış olur. Bu enerjinin ruhsal enerjiye dönüştürülmesi cinsel birleşmenin çok uzun bir süre sürdürülmesi ve erkeğin boşalmaması durumunda olabilir. Bunun için cinsel enerjinin kadında bedenleşmiş olan tanrısal niteliklerin duyarlıkla izlenmesine yönlendirilmesi gereklidir. (5) Eşlerin bacaklarını çap-

(5) Taocularda bu uygulamada uzun bir süre sonra ya da arada bir boşalmaya izin vardır. Kadının orgazm olmasınınsa erkekliği beslediğine ve güçlendirdiğine inanılır. Bak Joseph Needham. *Science and Civilization in China,* (Cambridge Press. 1946) Cilt II, S. 149-50.

razlamış durumda olarak meditasyon oturuşunda olmalarının nedeni budur. Kadın erkeğin kucağına oturur, bacaklarını erkeğin beline, kollarını da boynuna dolar. Böyle bir duruşun çok fazla devinmeye elverişli olmadığı açıklıkla anlaşılıyor. Amaç eşlerin fazla devinmeden birleşmeyi sürdürmeleridir. Bu durumda edilgen bir tutum zihnin duyarlığını ve duyuları algılama gücünü çoğaltacaktır. *Maithuna*'da cinsel enerjiyi uyarmak için hiç birşey yapılmaz: Cinsel enerjinin istenci ya da hayal gücünü kullanarak birşeyler elde etmeye çabalaması yerine kendi doğal yolundan gitmesinin engellenmemesiyle yetinilir. Hepsi o kadar. Bu arada zihin ve duyular kendilerini bir takım fantazilerin coşumculuğuna kaptıracak ve konuşma dilinde söylendiği gibi olabildiğince zevk almaya çalışacak yerde olanı olduğu gibi algılayacak biçimde tam anlamıyla alıcı duruma getirilir.

Böyle bir konuyu anlamaya çalışan çağdaş Batılı, *kundalini*'nin simgeciliğini ve cinsel enerjinin kuyruk sokumundan yukarıya çıkışını fizyolojik bir olay sanmak yanılgısına düşmemelidir. Gerçekten de bu konudaki simgecilik öylesine bize yabancıdır ki konuyu anlamamıza yardımcı olacak yerde tam tersine anlamamızı güçleştirmektedir. Buna ek olarak eski çağlardaki cinsellikle ilgili konular dönüp dolanıp ersuyu ve ersuyunun özellikleriyle ilgili inanışlara gelip takılıyor. Oysa biz bugün bu düşüncelere katılmıyoruz. Biz bugün eski çağların insanları gibi ersuyunun tıpkı kana benzetebileceğimiz, korunması gerekli bir akışkan olduğunu kabul etmiyoruz. Bizim fizyoloji bilgimiz erkeğin orgazm yoluyla boşalmasının insanın gücünü ve enerjisini alıp götüren bir yitik olduğu görüşünü desteklemiyor. (*) Bunun için de orgazm yoluyla

(*) Bu konu için Bak. Jolan Chang, *Taocu Sevişme ve Seks*. Yol Yayınları 1983, S. 81-82 n., Çev. Notu.

boşalmaktan kaçınılmasının seks yoga'sının çağdaş uygulamasında önemli bir anlamı olduğu düşünülmemelidir.

Bu eski düşüncelerin bizim için önemli olan yanı bilimsel yanlarından daha önde ruhbilimsel amaçlarıdır. Bu düşünceler cinsellik konusunda bambaşka bir yaklaşımı dile getiriyorlar. Eğer bizler de bu yaklaşımı iyice anlayıp benimsersek evlilik ve cinsellik konusunda içinde bulunduğumuz acınacak duruma, düş kırıklıklarımıza, beklentilerimizin boşa çıkmasına son verebilecek bir çözüm bulacağımızı sanıyorum. Tek yapılacak şey, Tantracılığın ve Taoculuğun temelindeki cinsel felsefeyi bu felsefenin üzerine oturtulmuş olan ve bizim için bir anlamı olmayan Tantracı ve Taocu simgecilikten ve törenlerden ayıklamak ve bu felsefelerin bizim kültürümüzle uzlaştırılmasının olabilirlik derecesini araştırmaktır.

Seks yogasının asıl amacını anlayabilmek için bu uygulamaları Budacı ve Taocu felsefelerin en temel ilkelerinin bağlamı içinde incelemeliyiz. Budacılığın temel ilkesi isteklerimizin, tutkularımızın (trishna), birşeyler elde etme, birşeyler başarma çabamızın zihnin dinginliğini, zihnin huzurunu bozmasına izin vermemektir. Çünkü bu tutkular ve istekler yüzünden bilincin dinginliği bozulunca duyuların zihne aktardığı ancak dünyanın çarpıtılmış çok eksikli ve bölük börçük bir yansısından başka birşey olamaz. Taoculuktaki temel ilkedeki farklılık ancak kullanılan sözcüklerdedir. Bu ilkenin adı *wu wei*'dir ya da insanın Tao'nun veya doğanın yoluna karşı durmadan, çevresiyle örgensel ilişkisini zorlamasız bir tutum içinde kendiliğindenlikle sürdürmesidir. Hem Budacılığın, hem Taoculuğun öğretisi bir seyirci gibi kalmayı, duyuları sonuna kadar açık tutan bir yaşantısal tutum içinde olmayı içerir. Bu tutumun Budacılıktaki adı *dhyana*'dır (Japon'cası Zen), Taocu içinse *Kuan*'dır. Hem Taocuların, hem Budacıların uyguladıkları yoga egzersizleri birbirinin

eşidir. Bu egzersizler nefesin bilinçle izlenmesidir. Çünkü nefesin ritmi insan varlığının tüm düzeninin düzenleyicisidir. Budacılarla Taocuların nefes alıp verme konusundaki bu tutumları cinsellik konusundaki tutumlarını anlamamıza yardımcı olacak önemli bir anahtar olabilir.

Bu konuyla ilgili bazı açıklamalara göre nefes üzerinde tam bir egemenlik kurulması, nefes alış verişinin bütünüyle durdurulması, bir yandan da canlı kalmanın başarılabilmesi durumunda olabilir. Kuşkusuz bu, *nirvana* sözcüğünün bir anlamının nefesin boşaltılması olmasından yararlanılarak yapılmış bir karikatür, bir sözcük oyunudur. Gerçekte «nefesin bilinçle izlenmesi» nefes alış verişine hiç bir bakıma karışmadan, nefesi zorla içine çekmeden, ya da içinde tutmaya çalışmadan, havanın ciğerlerine girip çıktığını izlemektir. Bir süre sonra ritim kendiliğinden yavaşlar, öylesine yumuşak bir dengeye oturur ki sanki hiç nefes alınmıyormuş gibi nefes alıp verirken nefesin çıkardığı en küçük sesler bile yok olur. Bunun böyle oluşu insanın sık sıkı yaşama sarılmak yerine tüm yaşamın kendiliğinden gidip gelişine, yaşamı yakalamaya çalışmadan seyirci kalmasının hem bir simgesi, hem de olumlu bir uygulamasıdır. Çünkü bir insanın nefes alış veriş biçimi, yaşama biçiminin bir göstergesidir.

Cinsellik alanında da erkeğin orgazm yoluyla boşalmayı durdurmasında nefesin durdurulmasında olduğu gibi bir abartma vardır. Her iki durumda da gerçek anlamda bir durdurmadan çok, konu ister orgazm yoluyla boşalmak olsun, ister nefes almak olsun birşey elde etme, birşeyi gerçekleştirme çabasının olmayışıdır. Nefes alış verişini izlemeye başladınız mı nefes kendiliğinden yavaşlar, cinsel duyumların da duyarlıkla izlenmesi geciktirmek için hiç bir çaba olmadan orgazmı geciktirir. Kuşkusuz böyle bir duyarlık olmadıkça edilgen bir tutum içinde cinsel ilişkiyi uzatmanın bir anlamı olamaz. İşin özü cin-

sel birleşme sürecinin zorlamasız bir kendiliğindenlik içinde yürümesini olanaklandırmaktır. Bu noktaya da illâ zevk alacağım diye bir çaba içinde olan benlik yok edilmedikçe gelinemez. Böyle olunca orgazm zorlamasızca, bedenin geriye kalan bölümünün de katılımıyla kendiliğinden olur *(tzu-jan)*. Devingen ve zorlanan cinsel birleşme, kendiliğinden içten geldiği gibi yapılan hareketlerin istenç gücüyle yürütülen kaba bir taklididir. Oysa zihnin ve duyuların sonuna kadar açılmış, en alıcı ve keskin durumuyla cinsel birleşme tanrısal bir vahiy olur çıkar. Erkeğin orgazmı başlamadan çok daha önce cinsel güdü ruhbilimsel olarak eşler arasındaki ayrılığı eritip yok eden bir ılıklık olarak betimleyebileceğimiz bir biçimde kendini açığa vurur. Öylesine bir erimişlik ki eşlerin birinden ötekine sürekli olarak akar durur. Bunu başka türlü söylemek için belki bedensel cinsellik güdüsünün insanın düşünebileceği en içtenlikli, en sevecen bir sevgiye dönüştüğünden söz edilebilir.

Çağdaş koşullar içinde buna benzer birşeyler başarabilmek için Von Urban'ın (6) çok değerli bir girişimi olmuştur. Ancak Von Urban'ın yaklaşımında daha çok cinsel sağlık bilgisi ve teknikle ilgili önerilere ağırlık ve rilmiştir. Dahası da var, Tantracıların incelemelerinde anatomiyle ilgili simgelere son derece ayrıntılı bir yer vermeleri gibi Von Urban da eşler arasında cinsel birleşme sırasında oluşan elektrik akımıyla ilgili, deneysel olmaktan çok kurgusal, Reich'ın «orgone» kuramına benzetebileceğimiz bir takım düşünceler ortaya atmıştır. Ama canlıların çevreleriyle karşılıklı ilişkileri sonucu varlığa dönüştüğünü tüm gücüyle savunan bir doğa felsefesi be-

(6) R. Vos Urban, *Sex Perfection and Marital Happiness*, dial Press. New York, 1955.

nimsenince, eşler arasında gerçekleşen o derin duygu alışverişinin yerine, bir takım gizli güçlerin ya da akımların mekanik etkileşimleriyle ilgili simgecilik koymaya çalışmak için bir gerek kalmaz. Duyarlıkla ve dinginlik içinde cinsel yaşantısını izleyen kimse için cinsel birleşme karşılıklı olarak eşlerin birbirleriyle bağlantılı olduklarını ve bir bütünün parçaları olduklarını fark edebilmelerini sağlayacak koşulları hazırlamış olur.

Bu konu öylesine önemli ki bir kez daha yinelenmesinde yarar var. Sevişmede duyarlıkla izleyici bir tutum içinde olmak tıpkı duyarlıkla izleyici bir tutum içinde yapılan meditasyon gibidir. Her ikisinde de teknik ikincil önemdedir. Çünkü tekniğin özel bir amacı yoktur. Olması beklenen, olması istenen hiç birşey yoktur. Yalnız bir erkekle bir kadın bir aradadırlar, ne olması, nasıl olması konusunda hiç bir önyargıya, hiç bir beklentiye kendilerini tutsak etmeden kendiliğinden ortaya çıkıveren duyumları izlemektedirler. Çünkü duyarlıkla izlemenin yolu budur. Sorun neler olması gerektiğinin değil, neler olup bittiğinin duyarlığında olmaktır. Saatlerin, saatli çizelgelerin o kadar önemsendiği dünyamızda tek önemsenen şey yeterli sayılabilecek bir zamanın geçmiş olup olmamasıdır. Oysa önemli olan şey saatle ölçülebilecek bir süreden çok ruhbilimsel süredir, herşeyin zamanında, zamanı gelince olmasıdır. Önemli olan acele etmeden, birşeyler elde etmeye, birşeyler başarmaya çalışmadan karşılıklı olarak duyumların algılanışıdır. Böyle bir tutum böyle bir yaklaşım bizim kültürümüze bütünüyle yabancı olduğu için cinsel yaşantı olabileceğinin, ulaşabileceği dorukların çok aşağısında kalmaktadır. (6) Cinsel

(6) A. C. Kinsey, W. B. Pomeroy, C. E. Martin, *Sexual Behavior in the Human Male*, Saunders, Philadelphia, London, 1948, S. 580'de şöyle yazıyor: «Olasılıkla erkeklerin üç-

birleşme süresi kısa olunca kadının orgazma ulaşma olasılığı da azalır. Cinsel birleşmenin kısa sürmesinin nedeniyse erkeğin zamanından önce yaptığı gereksiz devinimlerle kendi orgazmını çabuklaştırmış ve «zorlamış» olmasıdır. Buna karşın duyarlıkla izleyici bir tutum içinde ve aşırı hareketler yapmadan sürdürülen cinsel birleşme-

---

te ikisinde cinsel birleşmenin başlamasından iki dakika içinde orgazm gerçekleşir. Bu üçte ikinin hiç de küçümsenemiyecek bir bölümündeyse bu süre bir dakikanın hatta on ya da yirmi saniyenin altındadır.» Böyle yazdıktan sonra da insanın öteki memeli hayvanlarla karşılaştırmasını yapıyor. Bu karşılaştırma sonucuna göre bu sürenin normal sayılması gerektiğini yazdıktan sonra «ancak ne yazık ki» diyor, «Bu süre kadınların çoğunun orgazm olmasına yetmemektedir.» Sonra da «Eğer erkeğin cinsel birleşmede eşiyle uyum sağlaması isteniyorsa, bunun için erkeğin oldukça anormal bir durum olarak niteleyebileceğimiz boşalmayı geciktirerek cinsel etkinlik süresini uzatabilme yeteneğini kazanması gerekir.» diyerek bu konudaki düşüncelerini açıklamış oluyor. C. S. Ford ve F. A. Beach de *Patterns of Sexual Behavior* (Harper, New York 1951), adlı yapıtlarında memeli dişide orgazmın süresi konusunda yeterli bilgi olmamakla birlikte maymunlar, orangutan ve goriller gibi memelilerin yüksek türlerinde dişilerde orgazmın çok seyrek olduğunun ya da hiç olmadığının sanıldığını ileri sürüyorlar. Ancak memelilerin yüksek türleriyle bile insanlar arasında önemli bedensel farklılıklar olduğundan insanlar için neyin normal sayılması konusunda bu hayvanların ölçüt olarak alınmasında sakıngan davranılması gerekliliğinden söz ediyorlar. Kinsey'in çok kez kuşkuyla karşılanmış istatistik verilere dayalı oranlamaları Dickinson ve Beam'in Ford ve Beach'in yukarda adı geçen kitabında S. 32'de alıntı yapılmış olan cinsel birleşmenin süresiyle ilgili bilgilerle karşılaştırılabilir. Dickinson ve Beam'in 362 Amerikalı çift üzerinde yaptıkları inceleme sonuçlarına göre cinsel birleşme süresi yüzde 74'ünde 10 dakikanın altında, yüzde 91'indeyse 20 dakikanın altındadır.

yi, hiç bir zaman sınırı söz konusu olmadan olabildiğince uzatmak olanağı vardır. Böyle olunca erkek boşalmayı hiç güçlük çekmeden ve tüm dikkatiyle ayırdında olduğu cinsel birleşmenin verdiği hazlarda bir eksilme olmadan dilediği kadar hemen hemen sonsuza kadar geciktirebilir. Bir de şu var: İnsan bir kez bu tür sevişmeyi öğrendi mi kadının en yüksek derecede doyum elde etmesini olanaklandıracak biçimde çok hareketli bir sevişmeyi de çok uzun süre sürdürebilir. (7)

Bilinçli, duyarlıkla izleyici bir tutum içinde sürdürülen sevişmenin daha başlangıç aşamasındayken bile getirdiği şey genellikle sevişmeye hazırlık diye nitelenen en hafif dokunuşların, en hafif değmelerin bile çok şiddetli haz uyarılarına ve duyumlarına yol açtığının farkedilmesidir. Ancak sevişmekten başka bir amacı olmayan sevişmede hiç birşey sevişme hazırlığı diye değerlendirilmemelidir. Böyle bir anlayışla insan, yalnızca sevdiğini görmenin, ellerini tutmanın, sesinin tınısını duymanın ne kadar önemli olduğunu anlar. Eğer bunlar başka birşeye hazırlık olarak alınmaz da, isteklerimizle, beklentilerimizle bulaştırılmadan bütün bu duyumların tüm etkinlikle-

---

(7) *Karezza* ya da erkeğin boşalmadan yaptığı cinsel birleşme *(coitus reservatus)* hareketli bir cinsel birleşme biçiminde de olabilir. Ancak böyle bir uygulamanın özellikle bir doğum kontrol aracı olarak kullanılması durumunda sağlığa zararlı olup olmadığı konusunda farklı görüş ve düşünceler vardır. Şu var ki, iki insanın büyük bir duyarlık içinde bedenlerinin ve organlarının birbirlerine değmesinin verdiği cinsel tat ve doyumun ruhsal bir çekince olasılığını büyük ölçüde azaltmış olabileceği düşünülebilir. Ancak *karezza*'nın manevi değerinin doğruluğu kanıtlanmamış olan ersuyunun boşalma yoluyla harcanmaması durumunda ruhsal enerjiye dönüşeceği inancına dayandığı da gözden uzak tutulmamalıdır.

riyle bilince yansıması sağlanırsa ne kadar ince haz duyumlarıyla yüklü oldukları anlaşılacaktır. Böyle algılanınca dış dünya insanın genellikle bedensel etkinlikleriyle ilgili olarak duyumsadığı bir canlılık kazanır, o zaman da insanın bedeni tüm dünyayı kapsıyormuş gibi bir duyarlık ortaya çıkar.

Zazen adı verilen oturarak yapılan meditasyon uygulamasında böyle bir duyarlığın oluşmasıdır ki Zen Budistlerin çay töreni *(cha-no-yu)* gibi sanatların getirebileceği olanakları keşfetmelerine yol açmıştır. Çay töreninde en yüksek sanatsal duyarlık bir kaç arkadaşla birlikte en yalın bir biçimde çay içilmesi sırasında gerçekleşir. «Çay töreni sanatı», çay hazırlamak için kullanılan «ilkel» ve gösterişsiz aletlerin ve çevrenin yalınlığının, örneğin dağdan getirilmiş ve hiç yontulmadan olduğu gibi bahçeye yerleştirilmiş kayaların, kâğıttan yapılmış duvarların yapısal özelliklerinin, çatıyı tutan kaba odun direklerin damarlarının birdenbire fark ediliveren güzelliğinin duyguyla, duyarlıkla izlenmesinden başka birşey değildir. Kuşkusuz bu izleyici duyarlığın geliştirilmesi, insanı bir yandan da çevresini böylesine izleyebilen kendisini de izlemeye götürürse, bu durum son derece damıtılmış bir züppeliğe de yol açabilir. Ya da şöyle söyleyeyim, izlemenin konusu nesneler olmaktan çıkartılıp da ağırlık izleme egzersizine aktarılmamalıdır. Bu nedenle de birbirlerine bağlanmaya başlamış olan sevgililer kendilerini daha yüksek daha yetkin aşamaları da olabilecek ve o aşamalara erişmeleri gerektiğine inandıkları bir beceri uyguluyorlarmış gibi hissetmemelidirler.

İçlerinden birbirlerinin kollarına atılmak gelirken kendilerini tutup, yalnız birbirlerini seyretmekle yetinmeleri elbette saçmalık olur. Asıl konu yalnızca dokunmanın, hafif dokunuşların nasıl harikalar yaratacağını öğrenmektir, yoksa hafif dokunuşlarla yetinmek bir zorun-

luluk değildir. Bunun için de belki bu tür ilişkileri cinsel birleşmeden önce değil de sonra keşfetmeye çalışmak daha iyi olur.

Yalnız hep aynı kalan bir gerçek var. Eğer eşler yavaş yavaş, aşama aşama dokunuşlarını giderek artırma yolunu seçerlerse duyarlıklarının gerçekten çok güçlenip keskinleştiği bir ortam yaratmış olurlar. Öyle ki, yalnızca ellere dokunmanın, bir öpüşün, hatta dudakları birbirine yaklaştırmanın yarattığı yakınlık duygusu elektrik akımına tutulmuş gibi yapar insanı. Bunu başka türlü söylersek tıpkı derin bir aşkın öteki insanları daha iyi anlamamıza yardımcı olması gibi öpüşmenin neleri içerdiğini daha iyi anlarız. Anlayacağımız şey varlıkların birbirinden kopuk olarak değil, birbirleriyle ilişkileri, bağlantıları içinde varlığa dönüştüğü gerçeğidir.

Eğer böyle dokunuşlardan cinsel birleşmenin kendi yolunu kendiliğinden bulacağını söylersem herkesin yaptığından farklı birşey önermiyormuşum gibi bir anlam çıkabilir bundan. Yaklaşma tutkuları alevlendirir elbet, ama amaç yalnızca tutkuları alevlendirmek değildir. İnsanın aç olduğu zaman yiyecekleri çiğnemeden bir solukta yutmasıyla tadını alarak yemesi arasında çok büyük bir fark vardır. İştahlılıktan yararlanmak için yalnız kendini tutmasını bilmek yetmez, duyguların uyanıklığına da gerek vardır. İnsanın kendi varlığıyla içinde devindiği çevresi arasındaki tüm ilişki süreçlerine karşı tam bir uyanıklık içinde olması gereklidir. Usta dansçılarda birinin yaptığı hareketi eşinin anında karşılıklandırması onları sanki iki ayrı insan değillermiş de tek bir bedenmişler gibi gösterir bize. Tıpkı bunun gibi cinsel ilişkide de bir an gelir böylesine bir yakınlık, bir içtenlik kazanılmış olur. Olağanüstü bir anlayış, bir birliktelik oluşur eşler arasında. Erkeğin hareketlerde başı çekmesi kadının da ona uyması gibi bir tutum değil söz konusu olan durum.

Erkekle kadının hareketleri ve ilişkileri kendiliğinden oluşup gelişmelidir. Böylesine bir karşılıklı duyarlık bir erkeğin istekli bir kadınla yaptığı cinsel birleşmeden bütünüyle farklı bir ilişkidir. Erkeğin her kımıltısına kadının verdiği yanıt sanki aynı kımıltıdır. İki değil tek bir devinim vardır.

Önceden kestirilemeyen herhangi bir anda örneğin birbirlerinin giysilerini çıkartmaya başlayabilirler. Sanki birinin eli ötekinin, ötekinin eli de öbürünün eliymişçesine bir doğallık içinde olur bu giysilerden soyunma. El kol hareketleri ne atılgan ne de beceriksizdir. Toplumsal rollerden ve toplumsal yaşam kurallarından oluşan maskelerin altındaki özdeş yapının aynı anda açığa çıkmasıdır bu el kol hareketleri. Böyle yaparak bedenlerinin gizli yerlerini birbirlerine açıklamış, ilişkilerindeki içli dışlılığı çoğaltmış olurlar. İnsanlar genellikle bedenlerinin bu yerlerini göstermek istemezler çünkü oraları dış etkilere ya da ilişkilere son derece duyarlıdır. Gözler de öyledir. Onun için günlük toplumsal ilişkilerinizde gözlerinizi uzun süre karşınızdakinin üzerinde tutamazsınız. Gözlerinizi karşınızdakinin üstünde ısrarla tutmanız can sıkıcı, istenmeyen bir yakınlaşmayı zorlamak olur. Can sıkar çünkü böyle ısrarlı bir bakışın her birimizin korumak için o kadar çaba harcadığımız bağımsız başka kimselerden apayrı kişiliğimizi yalanlayacağından, silip yok edeceğinden korkarız. İnsan bedeninin en korumasız, en çabuk etkilenen ve bizim en mahrem, en özel saydığımız organlarımız genellikle sanıldığı gibi benliğimizin çekirdeğini, en göbek noktasını oluşturmazlar. Tam tersine bunlar benliğimizden en çok dışa taşanlardır, onların dış etkilere açık ve duyarlı oluşları dış dünyayla ilişkilerimizin en önemli olanını onların aracılığıyla gerçekleştirebilmemizi olanaklandırır. «Ben» olmayanla, «benin» dı-

şında olanla en derin, en içtenlikli ilişkiye ancak onların aracılığıyla girebiliriz.

Bu bedensel ve cinsel yakınlaşmanın ruhsal alanda bir benzerini arayacak olursak eşlerin birbirlerine düşüncelerini ve duygularını açıklayabilmeleri ve birbirlerinin duygu ve düşüncelerini dikkat ve anlayışla izleyebilmeleridir. Böyle bir iletişim de bedensel değme ve dokunmalardan kaynaklananlar kadar güçlü bir cinsel uyarı olabilir. İnsanın düşüncelerini duygularını hiç birşey eklemeden hiç birşey saklamadan olduğu gibi sevdiğine aktarmasıdır bu, çünkü olduğundan değişik görünmek için en küçük bir zorunluk kalmamıştır artık. Belki de bu insan ilişkileri içinde son derece güç ve pek seyrek rastlanan bir şeydir. Genellikle her günkü konuşmalarımız da aklımıza geliveren düşünceleri büyük bir özenle gizli tutarız. Bilinçlerinin derinlerine inemeyen ve yaşama karşı güler yüzlü bir tutum içinde olamayan kimseler kendi sınırlılıklarını görüp kabullenemeyecekleri için bu tür bir ilişki onlar için hemen hemen olanaksızdır. Hep bildiğimiz gibi başkalarında kolaylıkla görüp hemen eleştirmeye giriştiğimiz kusurları kendimizde oldukları zaman görebilmemiz bir hayli güçleşir. Her ne olursa olsun böylesine bir ruhsal iletişim derinlemesine bir cinsel ilişki için çok önemlidir. Böyle bir ilişki kurulunca düşünceler söze dökülmemişte olsa karşısındaki eşinin kafasından geçen düşünceleri okur. (8)

---

(8) Kuşkusuz burada söz ettiğimiz ilişki, duygusal bakımdan olgunlaşmamış, toplumsal ilişkilerinde katı kimseler arasındaki sıradan evliliklerde seyrek rastlanabilecek pek özel bir ilişkidir. Eşlerden daha olgun olanın düşüncelerini açmadan önce karşısındakini iyice anlamış olması gereklidir. Kendini olduğu gibi açığa vurmak karşısında o kimseyi olduğu gibi tanımak için can atan bir kimse olmadıkça

Karşılarında hiç çekinmeden gerçek benliğimizi açığa vurabileceğimiz kimselerin kendimizi tam anlamıyla kendilerinde bulabileceğimiz kimseler olduğundan sık sık söz ederiz. «Tam anlamıyla ve gerçek benliğimiz» sözleriyle anlatmak istediğimiz şey bunun düşünülüp taşınılarak varılmış bir karar sonucu olmadığı içten geldiği için kendiliğinden oluverdiğidir. Ancak gerçek benliğimiz tam anlamıyla birdenbire kendini açığa vurabilir. Tıpkı bunun gibi bizim en duyarlı organlarımız da çok iyi korunurlar çünkü bunlarda ego'nun bağlarını koparabilecek en derin benliğimizden geldiğini sandığımız düşünce ve duygu akımını aşabilecek bir güç vardır. İnsanın kendiliğindenlikte en başta gelen ve rol yapmayı hiç beceremeyen etkinliği kuşkusuz budur. Etkinliklerimiz ne kadar derinden, ne kadar içten gelirse onlara ego'nun mas-

---

insanın kendisine küçük bir doyum sağlamaktan başka bir işe yaramaz. Belki onlarla bir üçüncü kişinin açık ve içtenlikli konuşmasının bir yararı olabilir, ama birlikte kendi kendilerini düzeltme, daha iyiye götürme çabasına girecek insanların en sonuncuları karıyla kocadır. Bunu böyle söylememi belki bazıları evliliğin erdemine inanmayanların karı koca ilişkilerini acı bir biçimde yermesi diye yorumlayabilirler ama bu yaklaşımı konuyu hiç bir kötü amaç gütmeden, acı bir alay konusu yapmadan, yalnızca insana, insana özgü niteliklerin içinden bakmanın getirdiği bir anlayıştır. Kocanın ya da karının hiç değişmeden olduğu gibi kalacağının, eşinin de kocanın ya da karının kusurlarına sonuna kadar katlanmak durumunda olacağının varsayılmasından geliyor bu yorum. Eğer eşler kendilerini değiştirip düzeltebileceklerse bile en iyisi gene de buradan başlamak... Çünkü karşısındaki derinlemesine anlayıp kabullenmenin bir başlangıcıdır bu. Bu süreç yavaş yavaş iki insanın ruhlarını birbirlerinin içinde eritip bütünleştirmeleriyle sonuçlanabilir.

kesini giydirmek bir o kadar zorlaşır. İşte bu nedenledir ki düşünce akımını gizleyen perdeyi açmak, hatta bedensel çıplaklıktan bile daha güçlü bir cinsel yakınlaşmaya yol açar.

Duyguyla, duyarlıkla, izleyici olan sevişmede cinsel «edim»den söz etmek doğru olmaz, cinsel birleşme olayını sevişmeden apayrı bir bölmeye koymak olur böylesi. Cinsellikle ilgili konuların gülümsemeye yol açmasının bir nedeni belki de cinsel birleşmenin belirli bir amaçla yapılmasında bir gülünçlük olmasından kaynaklanmış olabilir. Çinliler gibi cinsel birleşmeye «çiçekli savaş» gibi şatafatlı bir ad koymuş olsanız bile durum değişmez. İnsan ilişkileri arasında en çok özgürlüğe gereksinimi olan bu ilişkiye bir takım kurallar getirmek istemiyorum, ama kuşkusuz en iyisi başlangıçta fazla hareketli olmamaktır. Eşler birbirlerine cinsel organları birbirlerine değecek kadar yakın olunca yapılacak tek şey sakin ve acelesiz bir ruhsal durum içinde hareketsiz kalmaktır. Kadının organı, girmek için hiç bir zorlama olmadan erkeğin organını kendiliğinden içine alana dek böyle hareketsiz kalmalıdırlar. (9)

---

(9) Von Urban, *(Sex Perfection and Marital Happiness,* Dial Press, New York 1955) bağdaş kurarak oturma biçimindeki Tantrik cinsel birleşme pozisyonunu salık vermiyor. Kuşkusuz bu pozisyon bu tür oturmaya alışık olmayanlar için güçtür. Onun yerine eşlerin birbirleriyle bir dik açı oluşturacak biçimde yatmalarını öneriyor. Von Urban'a göre kadın sırt üstü yatmalı, bir bacağını erkeğin bacakları arasına yerleştirirken öteki bacağını erkeğin kaba etlerinin üstünden aşırtmalıdır. Böylece dokunsal ilişki yalnızca cinsel organlarla sınırlı kalacak ve eşler arasındaki ilişki akımı bu merkezler arasında gerçekleşecektir. Başlangıç için çok iyi bir yöntem olmakla birlikte bunu kesin bir kural yap-

Böyle bir bağlantı kurulduktan sonra dikkatini sonuna kadar açarak yalnızca duyarlıkla beklemek fazlasıyla ödüllendirilecektir. Eğer boşalmanın gerçekleşmesine bedensel hareketlerle yardımcı olunmazsa cinsel organların birbirinin içinde oluşu son derece canlı bir ruhsal akımın dolaşımı için bir kanal oluşturacaktır. Eşlerden her ikisi de bir şey olsun, birşey gerçekleşsin diye bir çaba içine girmeden olayların akımına kendilerini kapıp koyuvermelidirler, olaylar nasıl gelişirse, bu süreç ne isterse, neyi uygun görürse öyle yapsın diye herşeyi kendi haline bırakmalıdırlar. İnsanın kendini eşiyle sanki aynı kimseymiş gibi duyumsaması acayip bir biçimde giderek güçlenip yoğunlaşır. Sanki aralarında kendine özgü bir yaşamı olan yepyeni bir özdeşlik kurulmuştur artık. Bu yaşam- buna Tao'da diyebilirsiniz - onları oldukları yerden alıp kendi kendilerinden koparıp yükseklere çıkarır. Öyle bir yere getirir ki orada, birlikte yaşam selinin içinde akıp gittiklerini, birlikte sürüklendiklerini hissederler. Bu yaşam seline kozmik de diyebilirsiniz çünkü artık sizin ya da benim eylemlerimizin hiç bir önemi kalmamıştır. Erkeğin boşalmayı engellemek ya da çabuklaştırmak için hiç birşey yapmadığı bu durumda eşler arasındaki bu akımın bir saat ya da daha fazla sürmesi ve bu süre içinde pek hafif hareketlerle dahi kadının pek çok kez orgazm olması olanak içine girer. Yeterki kadın bu sürecin kendisini alıp götürmesine karşı koymasın ve duyarlığını sürdürebilsin.

---

maya da hiç gerek yok. Gene de tüm duyarlık ilişkisini cinsel merkezlerde topladığınız zaman duyumlar olağanüstü bir yoğunluk kazanmış olacaktır. Kadının organının erkeğin organını kendiliğinden içine alabilmesi elbette döl yolunun yeterince salgı yapması durumunda olabilir.

Öyle bir zaman gelecektir ki her iki eş de acaba orgazm olacak mıyım, olmayacak mıyım, ne vakit orgazm olacağım diye bir bekleyişin tedirginliğinden kendilerini kurtaracaklardır. Buraya gelince de birdenbire içlerine doğacak her türlü esine, her türlü cinsel oyuna gönülden ve coşkuyla kendilerini bırakmalıdırlar. Hatta bunlar çok hareketli ya da saldırgan veya hırpalayıcı oyunlar bile olabilir. İçlerine doğduğu gibi, içlerinden geldiği gibi diyorum, çünkü bunlar bilgiyle elde edilebilecek bir teknik olmaktan daha çok, apansız bir duyarlık, bir doğaçlamadır, bunlar kendi içlerini dışa vurmak, birbirlerine sergilemek için içlerinden taşan o harikulade güçlü dürtüye bir yanıttır. Ya da bütünüyle hareketsiz kalmayı ve sürecin yalnızca duygu düzeyinde gelişmesini seçmiş olabilirler. Böylesi de genellikle bedensel bakımdan bile daha yüksek düzeyde bir doyum getirir.

Cinsel birleşmenin doruğundaki duygular - her ne demekse - şehvetin en aşırı durumu diye değerlendirilir. Oysa bu duygular *ananda*'dır. Yani insanın bireysel varlığını çepeçevre saran kabuğun dışına çıkıp kendi dışında olanla ilişkiler içinde olma yaşantısına eşlik eden en yüce mutluluğun esrikliğidir. «Kendini kapıp koyuverme» «şehvet»ten daha iyi anlatıyor bu ruhsal durumu. Çünkü iki birey kendilerini aralarındaki ilişki sürecine bırakıyorlar, kapıp koyuveriyorlar kendilerini. Kendi iradesini silmek, yok etmek öylesine şiddetli olabiliyor ki bazan, bazan yaşamdan da vazgeçmek isteğini doğuruyor, sevdiğiyle bütünleşmek için ölmek istiyor. De Rougemont'un görüşüne göre(10) - bence yanlış - bu ölüm is-

(10) *Love in the Western World*, Pantheon Books, New York 1956.

teği şehvetli aşk ya da *eros*'u, tanrısal aşk ya da *agape*'-den ayıran başlıca özelliktir. De Rougemont birincinin yaratıklara özgü bir aşk olduğunu, bu aşkın yaratıklar yokluktan geldikleri için yokluğa dönme isteğini içerdiğini, buna karşın ikincinin yaradana duyulan aşk olduğunu, onun kökenindeyse varlık olduğunu savunuyor. Bu bakış açısı Hıristiyanlardaki ölüm ve diriliş gizemini tümüyle göz ardı etmiş oluyor. Bu gizemse başka öğretilerde üzerine çok daha fazla vurgu yapılarak benimsenmiş ölümle yaşamın birbirinin karşıtı olmadığı, bunların aynı bütünün art arda ortaya çıkan değişik yönleri olduğu görüşünün Hıristiyanlığa uyarlanmış biçimidir. Bu şu demektir: Ölümden yaşam çıkıyor, yaşam da ölümle bitiyor. Ancak aşktaki ölüm isteği daha çok simgeseldir. Yaşamını feda etmek o gizemli kendi kendini aşma olayının, cinsel aşkın insanı kendi küçük egosunun dışına taşırma gücünün şiirsel bir anlatım biçimidir. Ölüm teması gizemci yazında gene aynı simgesel anlamda maddesel yaşamdan kopup maneviyat alemine geçişi anlatmak için «kendi içinde ölmek» deyimiyle sık sık kullanılmıştır. Toprağa gömülen bir mısır tohumu için ya da sürfesinde uyuyan bir kurtçuk için ölüm sözcüğünün nasıl gerçek bir anlamı olamazsa bu durum için de öyledir.

Aslında çok yoğun bir cinsel hazzın yol açacağı ruhsal durumun her zaman güçlü bir ölüm isteğine dönüşeceği de söylenemez. İnsanın kendini kapıp koyuvermesi ya da kendi dışına taşıvermesi taşkın bir sevince de neden olabilir. Özellikle bu yaşantı tam ve güçlü bir doyum sağlamış olma duygusunu da birlikte getirmişse sevinç kaynayıverir insanın içinden. Cinselliğin günahla bulaştırıldığı bir kültürde böylesine bir sevinç az rastlanan bir şey olmakla birlikte, gizemcilikte de olduğu gibi se-

vişme sırasında da benliğin bireyliğin dışına çıkılmış olması kahkahalarla dışa taşan bir coşku getirir insana. Burada Dante'nin cennetteki meleklerin şarkılarını «evrenin kahkahaları» diye betimlediğini anımsamalıyız. Coventry Patmore «Aşk insanın ruhunu Tanrıya huşuyla saygılı olma aşamasının üstüne, kahkahalar atıp, keyiflenip cilveleşme aşamasına yüceltir» diyordu. Şurası kesin, böyle bir neş'e ve sevinç eşlerin son dereceye kadar sevişmenin tadını çıkarttıklarına emin olabilmek için sevişmeyi bir çaba içinde götürdükleri durumlarda ortaya çıkamaz. Haz elde etme, zevk alma, bir şeylerin peşinde olma, herşeyden daha çok bu sevinç ve neşenin derinlerde gizlenmiş çeşmesini kurutup yok eder. Oysa kuşkusuz yaratılışın yaşama sevinci vermekten başka bir amacı olamaz.

Bu oyunun ne kadar sürdüğünü saatle ölçmeye kalkmanın hiç bir anlamı yoktur. Oyunu isterseniz yineleyebilirsiniz, onun zaman boyutunu aşan niteliğine ne boşalmayı geciktirmekteki dayanıklılığınızla ne de ilişkiyi uzatmaktaki becerinizle ulaşamazsınız. Ancak bir amaç gütmemek, hiç, ama hiç acelesi olmamakla varabilirsiniz oraya. Orgazmla gelen boşalma ne engellenmeli, ne de yardım edilmelidir boşalmaya. Yalnızca halk arasında söylendiği gibi «gelmesine» izin vermelisiniz. Bizim sezgisel bilgimizle de bildiğimiz gibi zevk emek karşılığı alınan bir şey değildir, bir bağış, bir lütuftur zevk duymak. Duyguların en aşkın olduğu bir aşamada bu yaşantının birden patlak verivermesini, tüm bedenin de coşku cümbüşüne katılıvermesini bedensel gerilimi gideren bel bölgesinde oluşan bir hapşırıkmış gibi düşünmek yanlış olur. Bu öyle bir patlamadır ki, bu patlamanın çevresine saçtığı kıvılcımlardan en uzaktakiler yıldızlardır.

Bu sözler yeni bir yaşamın başlatıldığı o anda gizemli ve tanrısal birşeyler bulamayanlara, tam olarak kendilerini bu duygulara açamayanlara tutarsız ve abartılmış gibi görünebilir. Ama asıl bu olayda hayvansal bir sinir kasılmasından daha öte bir şey görememekle yaşamdan ne kadar kopuk olduğumuzu ortaya koymuş oluyoruz.

İşte bu en uç noktadadır ki bedensel olanla ruhsal olanın, maddesel olanla tinsel olanın aynı şey olduğunu öğrenebiliyoruz. Bu böyle olmadıkça bizim gizemciliğimiz duygusal ya da tümüyle kısır, cinselliğimizse kaba ve aşağılık bir şey olarak kalacaktır. Gerçek anlamda cinselliğin şehvetli duygularından yalıtılınca din kederli, insanın içini karartan soyut birşey olur çıkar. Cinsellik de o dinsel kendini kapıp koyuverme yaşantısıyla birlikte olmadıkça mekanik bir mastürbasyondan daha fazla birşey olmaz.

O kendiliğinden oluveren cinsel aşkın doruk noktası insanın kendisinin dışında olanla gerçekleştirmeyi başarabildiği en kapsamlı ilişkidir. Ama önyargılar ve duyarsızlık yüzünden her hangi başka koşullar içinde oluştuğu durumlarda böylesine bir haz ve esriklik yaşantısına hiç çekinmeden dinsel bir coşku adını vermekte duraksamayacağımızı göremiyoruz. Sevgililerin bu anda birbirleri için duyguları tam anlamıyla dinsel bir tapınma duygusudur ve bunun en son aşamasında gerçek anlamda yaşamları birbirlerinin içinde akmaktadır. Böylesi bir tapınmanın ancak Tanrı için yapılması gerektiğinden, eğer aşk gözümüzün önündeki yanılsama perdesini kaldırıpta o sevilen erkeğin, ya da kadının gerçekte kim olduğunu açıklıkla göstermezse, yani o takma, toplumsal kişiliğin ardındaki doğal olan tanrısal yapıyı ortaya çıkarmazsa bir tür puta taparlık olacaktır bu tapınma.

Hep bildiğimiz gibi, gönül gözü açılıpta esrikliğin doruk noktasına çıkan gizemci orada uzun süre kalamaz. Aşkta da aşkın esrikliği zihni durultur ve dinginlik getirir zihne. Sevişme bitince çıkılan doruktan, inilmesi ancak o doruğa bir bağış bir lütuf sonucu değil de bir çaba sonucu çıkılmışsa zorunlu olur. Oysa bütün bu yaşantı bir bağış, bir lütuf olarak gelmişse insan sevişmenin ardından tümüyle harikulade bir biçimde değişmiş bir dünyada bulur kendini. Ama gene de bu bizim hiç değişmemiş dünyamızdır. Burada söz ettiğim hem cinsel yaşantı, hem de gizemci manevi yaşantıdır. Bu durumda zihnin ve duyuların alıcı olmak için her hangi bir şey yapmaları gerekmemektedir, doğal olarak son derece alıcı bir durumdadırlar. O zaman anlarsınız ki şu tinsel olan, kutsal ve tanrısal olan dünya, şu bizim içinde yaşadığımız hergünkü dünyamızdan başka bir yer değildir. En basit görüntüler, en basit sesler oldukları, geldikleri durumlarıyla yeterlidirler. Zihin açgözlülük ederek daha anlamlı birşeyler bulacağım diye bunları bir yana itmesinin gereği yoktur. İşte orada ve o zaman insan saatle ölçülen zamandan gerçek zamana adımını atmış olur, orada olaylar birbirlerinin ardından hiç bir zorlama olmadan kendiliklerinden gelirler, kendiliklerinden giderler. Zamanlarını zihin değil kendileri ayarlarlar. Tıpkı usta bir şarkıcının şarkıyı söylemeyip şarkının kendi sesini kullanmasına izin vermesi gibidir bu. Çünkü eğer böyle yapmazsa ritmi bozacak, sesini zorlayacaktır. Siz de, bir katılımınız olsun ya da olmasın, olayların dışınızdan ya da içinzden kesiksiz bir süreklilik içinde mecrasında aktığını izleyeceksiniz. İşte orada şu Çin şiirinin dizelerinde betimlenen yerde, insanın doğa içindeki gerçek yerini bulmuş oluyoruz.

Beyaz bulutlarla kızıl ağaçlıklar arasında,
Büyük Sükûnun türküsünü çağırarak bir ağızdan,
Yaşayalım birlikte. (11)

(11) Teiwa shu, Çeviri: Ruth Sasaki, *Zen Notes*, III, 10, New York 1956.

Let us live
Among the white clouds and scarlet woodlands,
Singing together
Songs of the Great Peace.

İÇGÜDÜLER, AKIL VE TEDİRGİNLİK

Doğdukları günden yavru kuşların uçmaya, yavru kazların yüzmeye, yavru kedilerin avlanmaya, ağaçlara tırmanmaya ve yavru maymunların dallara asılıp sallanmaya başlamaları için gerekli süre yıllar değil yalnızca haftalarla belirlenebilir. Gerçi bu yaratıkların insanınkiyle karşılaştırınca çok daha kısa bir yaşam süreleri olduğunu biliyoruz. Ancak oranlanınca uygar insanın yaşamını sürdürmesi için öğrenmesi zorunlu bilgileri edinmesi için gerekli zamandan çok daha azı, onların bu becerileri kazanabilmelerine yetiyor. Bu yaratıklar yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli tüm becerilerle donatılmış olarak dünyaya geliyorlar. İnsanın içinden neredeyse bu yaratıkların yaşamlarını güvenceye almak için tüm gerekli tekniklerin bedenlerinin içine yerleştirilmiş olduğunu söylemek geliyor. Ya insana gelince!.. Uygar toplumda insanın yaşamını sürdürebilmesi, düşünme, öğrenme ve seçme sanatlarında ustalaşmasını gerektiriyor, bu da aşağı yukarı insan yaşamının dörtte birini alıyor. Bir de şu var: Uygar bir toplumda yaşamak için hayvanların, böceklerin ve bitkilerinkinden daha değişik bir düşünce ve davranış biçimi gerekli. Bu düşünce ve davranış biçimine pek de açıklayıcı bir söz olmamakla birlikte içgüdülerin karşıtı olarak akıl diyebiliriz. Şöyle basite indirgersek, fark, içgüdülerin içten gelme, zorlama-

sız kendiliğinden olmasına karşın akıl, çözümlemeleri, tahminlerde bulunmayı, yargılara, kararlara varmayı gerektiren bir süreçle bir arada yürüyebiliyor.

Her ikisi de insanın şaşkınlıktan ağzını açık bırakacak kadar yararlı şeyler. Ama sanıyorum ki akıl canlı kalabilmeyi güvence altına almakta daha başarılı. En azından teknolojik bulguların uygulama alanına konulması bugün için insanın ortalama yaşam süresini bir yirmi yıl kadar uzatmış bulunuyor. Aklın kılavuzluğuyla işlerimizi yürütmenin bir bedeli var. Bazan bu bedel o kadar pahalı ki, insan «Buna değer mi?» diye sormaktan kendini alamıyor. Bunu hepimiz biliyoruz, aklın kılavuzluğunun bedeli sürekli bir tedirginlik içinde yaşamaktır - işin garip yanı insan yaşamı ne kadar akılcı ve düzenli olursa, ne kadar akılcı düzenlemeler altına alınırsa yaşamın tedirginliği, huzursuzluğu da o derece artıyor.

Bizim geliştirdiğimiz akıl türünün tedirginliklere, huzursuzluklara yol açmasını en azından üç temel nedene bağlayabiliriz. Birincisi; akılcı düşünce yaşadığımız dünyayı ancak birbirinden kopuk olaylar ve gerçekler olarak algılayabiliyor. Bunun nedeni de son derece basit, çünkü bilinçli dikkat olayların ve gerçeklerin üzerinde birer birer, ayrı ayrı odaklaşabiliyor. Ama olayları ve gerçekleri bölüp onların arasından seçmeler yapmanın çeşit çeşit yolları var. İleriye dönük bir tahmin yapmak ya da bir karara varmak ve böylelikle bir seçim yapmak söz konusu olunca acaba önemli ayrıntılar gözden kaçtı mı diye içini kemiren kuşkular duyuyor insan. Onun için de önemli bir karar alacağı zaman en doğru kararı aldığına tam bir güvence duyamıyor. O zaman da sorumluluk duygusu adını verdiğimiz her zaman için tedirgin edici hiç bir ayrıntının gözden kaçırılmadığına tam bir güven duyabilmek için harcanan çaba özellikle

huzursuzluk nedeni oluyor. İkincisi; bağımsız bir birey olmak duygusu ne kadar güçlenirse sorumluluktan duyulan tedirginlikte o kadar artıyor. Sorumluluk taşıyan insandan doğru olanı yapma konusunda içgüdülerin ya da içten gelen esinlerin etkisinde kalmaması bekleniyor. Bunun için de aklını kullanan kimse doğasının geriye kalan bölümünden kopuk ya da bağımsız olarak duyumsuyor kendini. Her zaman gönül üzüncünü de yanında getiren doğayı doğru ve eksiksiz anlama çabası içinde kendi istencinin dışında olan, tam olarak denetimi altında tutamadığı herşeye korkuyla ve sanki bir düşmanmış gibi bakıyor. Üçüncü olarak; bilinçli dikkat olaylar bir arada ve aynı zamanda gerçekleşmiş bile olsa onları ayrı ayrı ve bir dizi sıralaması içinde gözlemliyor. Olayları ve gerçekleri ayrı ayrı ve bir dizi sıralaması içinde düşünmek ve gelecekte olayların nasıl gerçekleşeceğiyle ilgili tahminler yürütmek, kararlar almak aklın izinden giden kimseye zaman konusunda keskin bir duyarlılık kazandırıyor. Zaman o kimseye kendisine karşı olan bir yaşam süreci olarak görünüyor. Zamanın oyununa gelmemek için acele etmesi gerektiğini biliyor. Oysa doğanın çözümleyici bir biçimde her ayrıntısının ayrı ayrı incelenmesi aceleci bir tutum sayılamaz herhalde. Buna ek olarak geleceğin bilinmesi gelecekte olacak şeylere karşı bir takım duygusal tepkiler içine girilmesine yol açıyor. Bu yüzden de örneğin hasta olacağım, hastalık sonucunda öleceğim diye tedirginlik, kaygı duyuyor insan. Kuşkusuz yalnız içgüdülerinin izinden giden yaratıklar için bu tür tedirginlikler, kaygılar söz konusu değil.

Aklın gösterdiği yoldan yürünmesi özellikle ve en aşırı derecede Batı uygarlığının özelliğidir ama öteki topluluklar da aynı süreğen tedirginlik sorununa yol açacak kerteye varana dek akılcı tutumu geliştirmişlerdir. Ama Batı uygarlığı akılcılığı örgütlendirerek, güçlerini akıl-

cılıktan alan kurumların, kuruluşların yardımıyla olayların akımını denetleyebilmek için daha büyük olanaklar, beceriler elde etmiştir. Bunun böyle oluşu tedirginlikleri azaltacağına çoğaltmıştır. Doğal dünyayı ve insanların dünyasını ne kadar inceden inceye incelersek bize o kadar daha karmaşık görünüyor. Dünya konusunda öğrendiğimiz bilgilerin ayrıntıları o kadar çok ki, her birey, eylemlerde sorumluluğu olan her topluluk, bunların bir başına üstesinden gelemeyeceği, altından kalkamayacağı kadar kalabalık olduğunu görüyor, bunun için de kendi denetimleri altında olmayan başka kimselerin iş ve elbirliğine gereksinme duyuyorlar. İş ve elbirliğiyse inancı gerektiriyor. Oysa inanç içgüdüsel bir tutumdur. Konuya en dar anlamda akılcı açıdan baktığımız zaman tam olarak bütün ayrıntılarıyla inceleyip çözümlemediğimiz şeylere güvenip inanmak akılcılık değildir.

Aslında doğrudan aklın yapısından gelen bir çelişki, bir terslik ve bundan kaynaklanan bir tedirginlik var gibi görünüyor. Bilinçli denetim etkin olmasına etkin olmakla birlikte yavaş ve çok çaba gerektiren bir yol. Bir de olayları ve gerçekleri bir dizi içinde birer birer sırayla inceleme yöntemiyle kavranamayacak kadar çok yığınla karmaşık bilgi üretiyor. O zaman da makinelere ve başka insanlara güvenmekten başka çözüm kalmıyor ortada. Bir yardımcının elbirliğine başvurmadan o kimse konusunda neler bilinmesi gerekli? O kimseyle ilgili hangi özellikler incelenmeli? Akıl bir anlamda sistemleştirilmiş kuşkudur. Tam karşıtı olan içgüdüsel inançla kucaklaşmadan pek uzaklara gidemez. Hem akıl hem de içgüdü karşılıklı olarak birbirlerini dışlıyorlar gibi göründüğüne göre çözümsüz bir çelişki çıkıyor ortaya. Akıl sistemleştirilmiş kuşku olduğuna göre kendisine de güvenemez. İşte bunun için de kendine güvensizlik uygar insana özgü bir ruhsal bozukluktur. Dönüşü olmayan bir

karar söz konusu olunca yasal güvence altına almak, yanılma payı bırakmayan bir denetim sağlamak için bir kez, iki kez, üç kez denetimden geçirmek için bir yığın karmaşık ve ayrıntılı düzenlemeler geliştirilmiştir. Bunların hepsi de çok iyi bildiğimiz bürokratik engellere takılıp kalırlar. (Anımsadığım yakın bir örnek Kaliforniya Üniversitesinin bir kürsüsünde dışardan bir kimseye yazı makinesiyle yazdırılacak bir yazı için yirmi beş doların üstünde harcama yapabilmek ancak on iki kopyalı bir form doldurduktan sonra olabilmişti. Kopyalardan dördü de tamamen okunmaz durumdaydı.)

Bütünüyle akılcı ve içgüdüleri hiç hesaba katmayan bu tür düzenlemelerin yalniz tedirginliklere, huzursuzluklara yol açması, bir yana, asıl tıkanıklıklara, işlerin çıkmazlara sürüklenmesine neden olmaları akılcılığa karşı çıkan akımların en önemli gerekçesi olmuştur. İşte böyle bir yığın çapraşık dolambaçtan bıkan demokrasiler sabırsızlık ve kızgınlıkla diktatörlüklerin kapanına kısılıyorlar. Edebiyatta, resim ve müzikte sanatçılar ya da yazarlar içinden çıkılması olanaksız ya da çok büyük bir çaba harcamayı gerektiren sonu gelmeyen sayısız teknik bilgilere bir karşı çıkış olarak ilkel yabanıllığı seçip yalnızca içgüdüsel coşkuya ağırlık vermek için her türlü kuralı yıkmaya girişmişlerdir. Bir yığın gereksiz ve yararsız defterler, kayıtlar, gereksiz işlemlerden bıkan küçük girişimciler işletmelerini büyük girişimcilere satıyorlar. Üniversitelerin öğrenci kabul edip etmemekte tam yetkili kayıt bürolarının ve doktora sınıflarının hayal gücünden yoksun ukalalıkları yüzünden gerçek deha sahibi olanlar ya da yaratıcılık yeteneği olanlar giderek üniversitelerin dışında kalıyorlar. Gene bizim adamakıllı örgütlenmiş başıbozuk siyasal ekonomik sistemimizi anlayabilmekten umut kesen ve bu sistemi düzeltmek için elinden birşey gelmeyeceğini gören çok sa-

yıda insan politikayla da, toplum yararını güden çalışmalarla da ilgisini yitiriyor. Bunun sonucunda da arsız bir sarmaşık gibi her yanı çabucak saran çeşit çeşit örgütlerin ortaya çıkmasına ve toplumu kendi modeline göre biçimlemesine gözlerini kapamış oluyorlar. Bu biçimlemenin amaçlarıyla değerleriyse ne insancı ne de insanın içgüdüsel yapısına uygundur. İnsanı hiçe sayan mekanik bir düzenlemedir bu. Şurasını da unutmamalıyız, iç çelişkilerle dolu olan bir sistem birbirleriyle çelişen başkaldırı çeşitleri üretecektir elbet.

Uzakdoğu dinleri ve felsefelerine karşı Batı'da uyanmış olan ilginin son yıllarda büyük ölçüde çoğalmış olmasında kuşkusuz bir oranda bu akılcılığa karşı çıkış eğiliminin etkili olduğu söylenebilir. Hıristiyanlığın tersine, gerekçelerini sonradan açıklayacağım nedenlerle, bu dinlerde insanı çelişkilerden, tedirginliklerden ve kaygılardan kurtaracakmış gibi görünen yaşama yolları gösterilmiştir. Bu dinlerin ve felsefelerin amacı öyle bir ruhsal durum yaratmaktır ki karşıtlıklar birbirlerini dışlayacaklarına birbirlerini tamamlasınlar, böylelikle bireyle doğa, akılla içgüdü arasında bir çelişme kalmasın. Bu dinlerin ve felsefelerin dünya konusundaki görüşleri dünyanın bölüntüsüz bir bütün olduğudur. (Ya da tam teknik terimi kullanırsak «nondualist» olduğu, ikici olmadığıdır.) Böyle bir açıdan bakılınca dünyaya, haklı ya da haksız olmanın, yaşamanın ya da ölmenin arasındaki farkın çok büyük ve kesin bir önemi kalmıyor. Şu var ki, bizler örneğin Tanrı ve şeytanda olduğu gibi hep karşıtlıkları birbirlerini dışlayan şeyler olarak düşünmeye alıştığımız için böyle bir bakış açısını anlayabilmekte güçlük çekiyoruz. Bunun için de bütünlük konusundaki düşüncemiz de, çelişkileri karşıtlıkları çözüme bağlama yöntemimiz de her zaman için karşıtlardan birisini yok etmektir. Belki de şöyle söylemek daha doğru: Karşıt-

lıklardaki göreceliği ya da karşıtlıkların birbirlerine bağlantılı olarak var olduğunu gözden kaçırıyoruz. Bu nedenle de aklın zorbaca baskısından bıkıp usanınca kendimizi bütünüyle içgüdülerin eline bırakma tehlikesiyle karşı karşıya kalıyoruz.

Ne yapmalı ki ikici sorunların alışılagelmiş ikici çözümü bunu gerektiriyor. İkilemi çözmek için boynuzlardan birini satırı vurduğunuz gibi kesip atarsınız. Belki de bu açıklama Batılıların Hıristiyanlıkla bilimsel akılcılık karşısındaki çelişkiye karşı gösterdiği tepkiyi anlamaya yardımcı olabilir. Hıristiyanlık hatta kafası işleyen Hıristiyanlar için bile tedirginliklere, huzursuzluklara bir çözüm değildir. Hıristiyanlıkta bir kimsenin kötülüğü değil de iyiliği seçmiş olması yalnızca çok önemli bir konu olmakla kalmıyor, sonsuza kadar sürecek yazgısını bu konudaki seçimi belirliyor. Bir de şu var, bir kimsenin cennetlik olduğuna kesinlikle güven duyması haddini bilmemek yoluyla günah işlemektir. Cehennemlik olduğundan kuşku duymamaksa kendini umutsuzluğa karamsarlığa kaptırarak günah işlemektir. Şunu da eklemeliyim, Hıristiyanlıkta Tanrı evrenin akılcı ilkesidir. İçgüdülerden daha çok aklın yanında, özellikle kendi kendinden kuşku duyan, kendine güvenmeyen boynu bükük aklın yanındadır. Çünkü Adem'in ilk günahı yüzünden insanın bütün yetenekleri, hem hayvansal, hem akılcı yanı, doğru yoldan şaşmış, sapkınlaşmıştır. Tövbe etmiş olmak pişmanlık getirmek, gururdan arınmış olmak için sürekli olarak daha iyi benliğiyle yaradılışının gereği olan sapkın benliği arasındaki çatışkıyı büyük bir özenle sürdürmesi gereklidir. Bu da gerçekten cesaret isteyen, büyük bir çabayla doğruyu bulmaya çalışan bir sıkıdüzeni gerektirir, ama ne kadar duyarlıkla ve uyanıklıkla yürütülürse o kadar daha şiddetli bir biçimde istenç katılıp kalır, ne şöyle, ne böyle bir şey ya-

pabilmek olanağı ortadan kalkar. İnsanın doğasının yapısı keşfedilince onun ne kadar çapraşık ve kaypak olduğu daha iyi ortaya çıkar. Kötülük giysilerini değiştirip kendini iyilik kılığında sunar iyiliği de kötülük olarak tanıttırır.

Bu ikilemden kurtulmanın iki yolu var gibi gözüküyor. Birincisi öyle kendini çok akıllı sanmaktan, kendi derin iç yaşantılarını keskin bir bilinçlilikle izlemekten vazgeçip biçimsel, geleneksel ve tartışma kabul etmeyen katı ve kuralcı düşünce ve eylem modeline geri dönmektir. Bu şu demeğe geliyor. «Sana doğru olduğu söylenen şeyleri yap, niçin böyle yapman gerektiğinin ruhbilimsel nedenleri konusunda çok bilmişlik taslama. Soru sormadan denileni yap hep yeter». Buna akla güvenme gururunun yok edilmesi adını verebiliriz. Ama o zamanda da kendimizi başka bir ikilemle karşı karşıya buluyoruz. Körü körüne dinin buyruklarına uymak kısa zamanda boş bir biçimciliğe, özden yoksun hukuksal bir ahlakçılığa dönüşüyor. İsa'nın o kadar aşağıladığı öze girmeden, işin içine yüreklerini koymadan yalnız biçimsel olarak dinin buyruklarını yerine getiren Ferisi'lerden bir farkımız kalmıyor o zaman. İkilemden kurtulmanın ikinci yolu içgüdülerin coşumculuğuna kendini kapıp koyuvermektir, yalnız güdüleri göklere çıkarıp tıpkı onlar gibi ve onlar kadar değerli doğanın bize armağanı olan iradeyle aklı yoksamaktır. Kuşkusuz bu eski çağlardaki ruhunu şeytana satma uygulamasının çağdaş bir örneğidir. Bu da tedirginliklerden, çelişkilerden kurtulmanın geçerli bir yoludur, hiç olmazsa böyle yaparak cehennemlik olduğundan kuşkun kalmamış olur.

Hinduizm ve Budizm'de insanın gitmekte olduğu yolun usturanın keskin yanında olduğu ve duygularla eylemler arasındaki büyük çatışkıdan gerçek bir kurtuluş yolu bulunamayacağı fark edilmiştir. Ama her ikisi de,

Hıristiyanlığın her çeşidinde olduğu gibi bu durumdan kaçıp kurtulmayı değil, tersine bu sürdüğümüz yaşam içinde bunları olduğu gibi göğüslemeyi, üstlenmeyi öneriyorlar. Onların yanıtları yanıltabilir insanı. Kendilerini içgüdülerin coşumculuğuna bırakanların «Herşey geçerlidir» yanıtına benzetilebilir Hiç olmazsa Hinduizm ve Budizmin daha derin, daha içe dönük biçmleri böyle bir yoruma elverişli olabilir. Batının asıl ilgisini çeken de bu daha derin, daha içe dönük olanlardır. Bunların başlıca öğretisiyse, iyilikle kötülüğün, zevkle acının, yaşamla ölümün birbirlerine bağlantılı ve göreli olarak var olduklarıdır. Bir de Tao vardır, yani doğanın yolu, doğanın düzeni doğanın dengesi... Tao'nun yolundan istesekte çıkamayız, istemesekte, dar bir açıdan baktığımızda doğa'ya ters düşmüş bile olsak gene de Tao'nun yolundan çıkmış değiliz.

Bizim hayalci coşumculuğumuzun yeterince incelemeden aceleyle yaptığı değerlendirmeler sonucu iki karşıttan birini dışlamayı seçmesine karşın Doğu felsefelerinin karşıtların birbirlerine dayalı ve bağlantılı olarak var olduklarını iyice kavramış olmaları karşılaştırılınca çok daha ince ve dikkatli bir gözlemi ortaya koyuyor. Coşumcunun gözden kaçırdığı - öbür uçtaki kaskatı akılcınınsa hiç anlayamadığı - anlaşılması zor ve ince bir nokta var: Eğer herşey ve her eylem Tao'yla ya da doğanın yoluyla uyum içindeyse, bu uyumu gerçekleştirebilmek için özel bir çaba ve yönteme de gerek yok demektir. Bunu Zen diliyle söylemek gerekirse bu gereksizliği «yılana ayak takmak» deyimiyle dile getirebiliriz ya da buna benzer tutarsızlıklarla... Düşünmeden içinden geldiği gibi davranmak ya da düşünüp taşınıp aklın gösterdiği yolu seçmek... İkisi arasında bu açıdan bakınca hiçbir fark yoktur. Coşumcu daha en baştan Tao konusunda hiç bir şey bilmediğini, içinden geldiği gibi davranmaya çalışa-

rak, yapay ve akılcı davranışı dışlayarak kendince doğal ve içgüdüsel saydığı davranış biçimini seçmiş olmakla açıklamış oluyor.

Akılla içgüdü arasındaki çatışmanın üstesinden gelebilmek için öncelikle akılcı olmaktan çok yaşantıya dayalı bir bakış açısı ya da zihinsel tutum geliştirmemiz gerektiğini anlamalı, hiç olmazsa böyle olması gerektiğini tahmin etmeliyiz. Bunun için bir takım düşüncelerden, yargılardan daha çok sezgilere, duyarlıklara gerek vardır. Bunlar sözle anlatılmaya kalkışılınca saçma sapan şeyler, çelişkili düşünceler gibi görünebilir ama yaşantıyla doğrulanınca hiç de saçma sapan ve çelişkili olmadığı görülüp anlaşılır. Bunları yaşayan herkes bunların son derece basit apaçık şeyler olduklarını bilir. Aslında kanımca bütün duyarlıklarımız için bu sözler geçerli olmalı. Bizim hergünkü olağan duyumlarımızdan, duyarlıklarımızdan söz ettiğimiz zaman bunlarda öyle bir saçmalık çelişki filan görülmez çünkü bu tür duyumları, duyarlıkları herkes yaşamıştır. Onun için sizi dinleyen kimse ne demek istediğinizi anlamakta güçlük çekmez. «Güneş olduğu için ışığını görüyorum» dediğim zaman ne demek istediğimi hemen anlar. Ama «Güneş ben gördüğüm için ışıklıdır» ya da bir başka deyişle ışık güneşle gözlerim arasında ki bir bağlantıdan kaynaklanır dedikten sonra bunun açıklamasına giriştiğim zaman konu saçmalık yönünde eğim almaya başlar. Bir göktaşıyla dünya çarpıştığı zaman ya göktaşının dünyaya çarptığını, ya da dünyanın göktaşına çarptığını söyleyebilirim. Ne türlü söylersem söyleyeyim bu benim keyfime kalmış bir şeydir, Dışardan bakıldığı zaman çelişkili gibi görünseler de söz ettiğim konunun bağlamına göre her iki deyiş de doğru olabilir.

Tıpkı bunun gibi benim özgürce ve aklımı kullanarak yaptığım bir seçimin aynı zamanda değişmesi, de-

ğiştirilmesi olanaksız bir gerekirciliğin gereği olduğunu ya da bunun tam tersinin duyarlığında olduğumu anlatmaya çalışmam yüzeyden bakınca bir çelişki gibi görünebilir. Bir bakıyorsunuz hem benim içimde hem de dışımda olup biten şeyler tam anlamıyla kendiliğinden oluyorlar gibi gözüküyor, ama bir yandan da onların hepsini ben yapıyorum. Benim ayrı bir bireyliğimin olmasının tek işlevi benim üstlenmiş olduğum bir görevimin bir rolümün olmasından kaynaklanıyor. Benim ayrı olan bireyliğimin işlevi başka türlüsünü yapmak elimde olmayan şeyleri bana yaptırtmak, ben olmayan şeylerin işleviyse benim ayrı bireyliğimi biçimlemek... Görünüşte çelişkili gibi gözüken bu duyguları teker teker, ayrı ayrı ele aldığımızda, birini incelerken öbürünü bir yana bırakabilirsek genellikle asıl gerçeği görebiliyoruz. Özgür irade ve gerekircilik tartışmasında konuya yüzeysel olarak bakıldığında her iki görüşün çelişkili gibi görünmesine rağmen aynı zamanda her ikisinin de inandırıcı görünmesinin nedeni budur. Batı felsefesinin başlıca tartışma konularının hepsi için bu durum geçerlidir. Gerçekçiler adçılara (nominalist) karşı, idealistler maddecilere karşı, ve bu böyle uzar gider. Bu konular ve sorunlar üzerinde tartışıp dururuz, çünkü hem dilimiz, hem düşünce biçimimiz, ilişkiler, bağlantılar konusunu anlamamıza yardımcı olamayacak kadar hantal ve incelikten yoksundur. Bir başka deyişle karşıtlıkları birbirlerini dışlayan şeyler olarak düşünmek onları birbirlerini tamamlayan ilişkiler bütünlüğü içinde düşünmekten çok daha kolay geliyor bize.

Benim burada anlatmaya çalıştığım duyarlık, nesnelerin ve olayların teker teker, parça parça algılanışından tam anlamıyla farklı birşey olan, onların hepsinin birlikte ilişkiler bütünlüğü içinde algılanışıdır. Bazan kendi kendime diyorum ki eğer çağdaş Batılı görecelik kura-

mını yaşantıya dönüştürebilsek o zaman Çinlilerin de, Hintlilerin de Mutlak adını vermiş oldukları şeyi bulacağız, - hani Çinlilerin «Olan herşey Tao'dur» dedikleri ya da Hintlilerin «Herşeyin 'böylesiliği' aynıdır.» diye anlatmaya çalıştıkları şeyi... Bu sözlerle anlatmaya çalıştıkları şey şu: Herşey birbirleriyle bağantılıdır. Bunun için de birşeye bütünden kopuk, ayrı bir şey olarak baktığımız zaman hiç birşeyin, hiç bir olayın kendi başına bir varlığı, bir gerçekliği olmadığını anlarız. Görülüyorki hatta Asya uygarlıklarında bile çok az sayıda insan için bağlantılar bütünlüğü yalnızca bir düşünce olmaktan çıkıp gerçek bir duyarlıkla algılanabilecek bir yaşantı durumuna gelebilmiştir. Bana kalırsa insanın aklıyla içgüdülerinin çelişmekte olmasından ve hem çevresindeki, hem içindeki doğanın karşısına diktiği bir özgür iradesi olmasından kaynaklanan tedirginliklere ve kaygılara, bu bağlantılar bütünlüğünü duyumsamadıkça ve gene bizim gerekirliliğin gereklerine göre yönlenmek zorunda olan bir özgür irademiz olduğunu veya bizlerin gerekirliğin gereği olan özgür yaratıklar olduğumuzu açık seçik anlamadıkça bir çözüm bulunması olanaksızdır. Eğer bu *duyarlığı* kazanırsak irade ve aklın bizim doğal çevremizle ve Tanrı vergisi doğal yapımızla çelişmeyeceği görülüp anlaşılacaktır.

Açıklıkla görülen bir şey var, davranışlarımız kesinlikle duygularımıza göre biçim alıyor. Eğer kendinizi doğal yaşamdan kopuk olarak duyumsuyorsanız doğayla olan ilişkileriniz de düşmanca ve saldırganca olacaktır. Asıl sorun ne yaptığınızdan çok nasıl yaptığınızdadır. Asıl sorun içeriğinden çok izlediğiniz eylem biçimindedir. Bunu başka insanları yönetirken, ya da bir düşünceye yönlendirirken, inandırıp kandırmaya çalışırken kolaylıkla görebiliriz. İçeriği aynı olan bir bildiriyle kullanılan yönteme ve biçeme ya da seslendiği duygulara

göre tam anlamıyla zıt sonuçlar alınabilir. Doğamızla olan ilişkilerimizde de, yani isteklerimiz, heveslerimiz konusunda da aynı durum geçerlidir. Onlarla kendimizi ayrılmaz bir bütün olarak duyumsadığımız, ya da şöyle söyleyeyim, karşılıklı bağımlılıklar, bağlantılar bütünlüğü içinde olmaktan gelen birliğin duyarlığında olduğumuz oranda onlar da aklın buyruklarına gönül hoşluğuyla boyun eğeceklerdir.

Dahası da var, bir yandan da bu bağımlılıkların, karşılıklı bağlantıların duyarlığında olmak, akıp giden zamana karşı gelmek, yapılacak şeyi zamanında yetiştirebilmek ya da doğru seçimi yapabilmek çabası içinde ortaya çıkan o abartılı kişisel sorumluluk duygusunun yol açtığı tedirginlikleri, huzursuzlukları da silip götürür. Asıl amacından saptırılmış, bozulmuş olmakla birlikte dünyanın başlıca büyük din geleneklerinin ardındaki itici güç budur. Yani evrenin bütünlüğünden temelde insanın kendini ayırtamayacağının duyarlığı, insanın kendi beniyle var olan herşeyin ardında varlığını sürdüren Büyük Ben'in özdeşliği...

Öyleyse niçin bu bağlantıları, bu karşılıklı bağımlılıkları fark etmiyoruz? Niçin bizimle dış dünya arasında var olan bağlantılar bütünlüğü pek açık ve temelli bir gerçek olarak bilincimize yansımıyor? Denetlemeye çalıştığımız dünyanın bizim içimizde ve dışımızda var olan doğal çevremizden başka bir şey olmadığını ve bize birşeyleri denetleme gücünü veren şeyin de bu doğal çevremiz olduğunu niçin anlayamıyoruz? Çünkü biz herşeye birden aynı anda bakacağımıza birer birer bakıyoruz. Biz kendi durumumuzu denetlemek ya da değiştirmek çabasındayken gücümüzün de bilincimizin de dış dünyaya bağımlı olduğunu bilinçleştiremiyor, gözden kaçırıyoruz. Gene dış koşulların baskısı altında olduğumuzu, dış dünyanın bizi istediği gibi davranmaya zorladığını

fark ettiğimiz zaman bu dış dünyayı yaratan şeyin bizim bilincimiz olduğunu unutuyoruz. Daha önce de söylediğim gibi güneş ışıktır, çünkü onu ışık olarak gören gözler var. Gürültüler de onları işiten kulaklar oldukça var olacaktır. Yumuşak deri duyumsadığı için katı cisimler vardır. Ama bu alışık olmadığımız bir bakış açısıdır ve hemen bu bakış açısına karşı çıkarız, hemen «İyi ama, gözlerimi, kulaklarımı ve duyarlı derimi kendim yapmış değilim, bunlar bana anamla babamdan geçti, belki de Tanrı verdi bunları bana» diye yanıtımızı bastırırız.

İyi de, niçin işler iyi gittiği zaman, bilinçli aklımız la evreni çekip çevirip düzene koymakla uğraşırken aynı gerekçelerle aklımız üzerindeki mülkiyet haklarından vazgeçmiyoruz? Dahası da var, eğer bilincim tam olarak benim denetimimde olmayan, bana anamla babamın verdiği birşeyse öyleyse bu bilince sahip çıkan «ben» nedir ya da kimdir? Eğer «ben» sahip çıkmadığım bu bilinç değilsem öyleyse ben kimim? Hiç kuşku yok ki içimizde emanet olarak bu bilinci kullanan ya da bu bilince sahip çıkan bir küçük adam yok. Nedense çok ciddiye alınmış sözgelişi olarak söylenegelmiş bir deyiştir bu. Eğer bilinç kendi kendini bilmezlikten gelmekten vazgeçer de tam olarak kendi kendinin bilincinde olursa o zaman iki şeyi keşfeder:(1) Kendi kendini pek az denetleyebildiğini ve tam anlamıyla başka şeylere yani ana baba, dışımızdaki doğa, biyolojik süreçler, Tanrı ya da Tanrı yerine ne diyebilirseniz ona bağımlı olarak var olabildiğini,(2) İçimizde bu bilince sahip olan ne bir «ben», ne de bir küçük adam olmadığını. Kendi bilincimin sahibi ben de değilim. Peki durum buysa, eğer bilincimin sahibi ben değilsem, hatta bilincime sahip çıkabilecek onu benimseyebilecek, onunla bir arada yaşamaya katlanabilecek ben diye birşey zaten yoksa, söyleyin o zaman, ya yazgısının elinde harcanıp duran ya da doğanın efendisi ol-

maya savaşan kim? Wittgenstein «bizim başımızı derde sokan zihnimizin içinde bir küçük adam olduğuna inanma eğiliminde olmamızdır.» diyordu.

Gizemcilerin yaşantılarıyla ya da benim burada herşeyin bütünle ve birbirleriyle bağlantılarının, bağımlılıklarının duyarlığı adını verdiğim yaşantıyla ilgili olarak yazılanları incelersek sık sık «manevi yoksulluğa» değinildiğini göreceğiz. Manevi yoksulluk diyerek şunu anlatmak istiyorum: Her türlü mal mülkten vazgeçmek, ben ve benim bilincim de içinde olmak üzere hiç birşeye sahip çıkmamak, ne dışımızdaki dünyada, ne de içimizde kendi varlığımızla, bağlantılı hiç birşeyi sahiplenmemek. Bu noktayaysa iradenin gücü ve yardımıyla gelinemez. Çünkü insanın gücü hiç de kendi gücü değildir. Şöyle bir derinlemesine konuya bakıp özü kavradığımız zaman görüyoruz ki içerde ne mal sahibi var, ne de bir denetleyici... Bunun böyle olduğunu şuradan da anlıyoruz. Bilinç kendinden başka bir denetleyicinin var olmadığını anlayınca kendini incelemeye koyuluyor ama kendinde kendini denetleme gücünün olmadığını da görüyor. Onun ittiğini doğa çekiyor, sanki arapsaçına dönmüş bir düğümdeki büyükçe bir ilmek gibi, sağdan çekince ilmek düğümün sağına geçiyor, soldan çekince de soluna...

Böylelikle kendimde içinde olmak üzere benim sahibi olduğum hiç bir şeyin var olmadığı anlaşılınca Aziz Paul'un sözlerini yineleyerek şöyle diyebiliriz belki: Sahip olacak hiç birşeyim yoksa herşeye sahibim demektir, içimde kendimle özleştirebileceğim bir küçük adam yoksa, o zaman herşeyle özdeşleyebilirim kendimi. Artık kendimi akarsuda akıp giden bir yaprak gibi duyumsamamda, bütün gücümle bu eyleme katılmamda en küçük bir sakınca kalmaz, çünkü iten güçle çeken güç burada bütünleşmiş, aynı şey olmuştur. Şimdiye dek doğanın doğal akımını değiştirmek için kullandığım aklım

için bu yeni bir dönemeç oluyor, aklım bütün akıntı selini arkasına almış oluyor böylelikle.

Burada anlatmak istediğim şey bütünüyle öznel bir duygudur. Yoksa doğanın karşımıza çıkardığı olaylar karşısında nasıl davranmamız gerektiği konusunda belirli bir yol gösterme çabasında değilim. Bir olay karşısında nasıl davranacağımız bir anlayış ve deneye deneye doğruyu bulma konusudur. Burada verilmek istenen şey bizim içinde sürüklenip durduğumuz ortamın ve bağlamın benim doğru olduğunu sandığım bir değerlendirmesidir. Bence bu sorun, bir olay karşısında şöyle mi davranılmalı, yoksa böyle mi davranılmalı sorunundan daha önde gelir. Kesin bir biçimde nasıl davranılması gerektiği konusunda ne kadar tartışırsak tartışalım, eyleme geçeceğimiz ortamı ve bağlamı tam olarak bilmedikçe daha baştan ne yapacağımıza karar vermek akıllıca bir seçim olmayacaktır. Bu bağlam bizim doğru ya da yanlış olarak nesnel doğal dünya diye adlandırdığımız şeyle bizim bağlantılarımız ilişkilerimizdir. Bu bağlantılar, bu ilişkiler son derece somut şeyler aslında, bilardo toplarının soyut ve kuramsal konumundan çok daha büyük bir ilişki var burda, aklımızı kullanma biçimimiz bu açık ilişkiyi görmemizi perdeliyor.

Doğa bilimi incelemeleri başladığı zaman önce ayrıntılı bir biçimde türlerin ayırımı işine girişilmişti. Ekoloji'nin inceleme alanına alınması ancak son zamanlarda oldu. Ancak son zamanlardadır ki türlerin arasındaki ilişkilerin incelenilmesine başlanıldı. Şöyle bir bakacak olursak aklın yapabildiği şey olsa olsa dünyayı nesnelere ve olaylara bölmekten başka birşey değil. Bu da nesnelerin birbirlerinden bağımsız ve bağlantısızlığı ve tıpkı bunun gibi bizim de nesnelerden bağımsızlığımız bağlantısızlığımız üzerine abartılı bir vurgu yapmış oluyor. Aklın bundan sonraki görevi böylece bölünmüş olan şey-

ler arasındaki bölünüp koparılması olanaksız olan bağlantıları ve ilişkileri yeniden keşfedip sayısız parçalara bölünmüş olan evreni bütünlüğüne kavuşturmak olmalıdır. Bunu yaparken akıl kendi sınırlarını görüp anlayacaktır. Anlayacaktır ki akıl bunun için yeterli değildir. Akıl tek başına yeteri kadar akıllı olamaz. Nasıl suyu içtiğiniz zaman soğuk olduğunu anlıyorsanız bunun gibi içgüdülerden gelen bir duyarlıkla dünyaya yaklaşılmadıkça bu bağlantıları, bu ilişkileri bilmek olanağı doğamaz.

ZEN VE DENETİM SORUNU

Şimdi insanı derinlemesine tanıdkça onun kendi kendine bir tuzak kurmuş olduğunu daha iyi anlıyoruz. Kuşkusuz bu tuzak binlerce yıldan beri var da insanın bilim ve teknolojinin yardımıyla kendisini ve çevresini denetlemek için bir yığın yeni araçlar ve yöntemler bulmuş olması durumun ciddiyetini arttırıyor. Çağdaş bilimin ilk dönemlerinde durum bu kadar açıklıkla görülmüyordu. Bilimin uygulamaya konulmasıyla insanın doğayı ve kendini denetlemeyi hiç bir engelle karşılaşmadan geniş ve rahat yollarda sonsuza kadar sürdürebileceği sanılıyordu. Oysa bugün İkinci Dünya Savaşı ertesinde, yirminci yüzyılın yarısını geride bıraktığımız şu yıllarda denetim sorunundaki çatallar insanın etkinlik alanlarının hepsinde birden ortaya çıkmaya başladı. Belki en başta denetim dinamiğini de içeren iletişim biliminde ortaya çıktı, bunu insanla en çok içlidışlı bilim olan ruhbilim izledi.

En basit, en temel biçimde sorun şu: İnsan bilinciyle kendi kendini izleyebilen bu nedenle de kendi kendini denetleyebilen bir yapıya sahip. Öteki sorunlarsa bu temel sorunun uzantıları ya da abartılarıdır. Yalnız şu var insan kendinin bu kendisini denetleyen yanını nasıl denetleyebilecek? Bu konuya çözüm bulmayı amaçlayan her girişim hem bireysel, hem toplumsal düzeyde gelip

bir kısır döngüye takılıyor. Bireysel düzeyde bu kısır döngü aşırı özbilinçliliğe yol açıyor. Tıpkı toplum karşısında iyi konuşma çabasının tam tersine sonuç vermesi gibi... Toplumsal düzeydeyse özgürlük alanını giderek daraltan yeni yeni yasal düzenleme girişimlerine neden oluyor. Başka türlü söylemek gerekirse bir nokta var ki, o nokta aşılırsa özdenetim bir tür felce dönüşüyor. İnsan kararsızlık içinde hiç birşey yapamaz bir duruma düşüyor. Bir elimle topu atmaya çalışırken öteki elimle topun havalanmasını engellemem gibi birşey bu.

Teknoloji bir yandan insanın denetleyebilme gücünü çoğaltır ve denetleme alanını genişletirken öbür yandanda bu çıkmazların yoğunluğunu arttırıyor. Hepimizin gözlemlediğimiz teknolojide ilerlemişliğin ruhsal bozuklukları çoğaltması olayı belki de bireyin giderek bu açmazların içine kısıldığını fark etmesinden kaynaklanmış olabilir. Ruhsağaltımcı ve insanbilimci Gregory Bateson bu gibi durumları «iki yönlü çıkmaz» diye adlandırıyordu. Bireyin bir karar alması gerekipte bir taraftan da karar almamasının, alamamasının gerektiği durumlar... Belki bu durumu şöyle de anlatabiliriz: Bir kimseden çelişkili bir şey yapmasının istendiği ve yapacağı şeyin kendi kendini denetlemenin alanı içine girdiği durumlar... Çok ünlü «Kendini Gevşetmelisin» adlı kitabın adında örneklendiği türden bir çelişki... Bir yandan birşey yapma gerekliliği bir çaba içine girilmesini gerektiriyor, öbür yandan kendini gevşetme bir çabayı gerektirmiyor. «Melisin» takısının çabayı gerektirmesine karşın gevşemenin çabayı gereksizleştirmesi karşısında bu sözde bir tutarsızlık olduğunu bilmem söylemeye gerek var mı?

Şimdi, denetleyenle denetleneni birbirinden ayırmadan acaba kendi kendimizi etkin bir biçimde denetleyebileceğimizi düşünebilir miyiz sorusu ilginç bir konu olarak karşımıza çıkıyor. Hatta kendi kendini denetlemek

sözünün her ikisinin tek ve aynı şey olduğunu anıştırması bile konunun ilginçliğini azaltmıyor. Bunun altında insanın daha yüksek ve daha aşağı olmak üzere iki benliği olduğu ya da akıl ve içgüdülerden, zihin ve bedenden, ruh ve maddeden, istençli ve istenç dışı davranışlardan, melek ve hayvandan oluşan ikiye bölünmüş, iki kişilikli bir yaratık olduğu konusunda çok yaygın bir inanış yatmaktadır. Kafamızda yarattığımız insan böyle olunca bu insanın kendi kendini denetlemesinden de söz edilemez elbette. Olsa olsa varlığının bir bölümünün öteki bölümünü denetlediğinden söz edebiliriz. Bu durumda denetleyen bölümden istenecek şey tüm gücüyle hiç bir baskı altında kalmadan özgürlük içinde öteki bölümü denetleyebilmesidir. Bu düşünce biçimi insana mantık bakımından kusursuz gibi görünüyor. Öyle olmaya öyle de, bir tek kusuru var, yapmak istediği şeyi yapamıyor. Öyleyse kabahat kimde? Aşağıdaki denetlenen benlik çok mu güçlü, yoksa tepedeki denetleyen benlik çok mu güçsüz? Eğer sorun aşağıdakinin güçlülüğünden geliyorsa o zaman insan yukarıdaki benliğinden ötürü suçlanamayacak demektir. Eğer sorun yukardakinin güçsüzlüğünden geliyorsa bu güçsüzlüğü gidermek için bir şeyler yapılmalıdır. Ama o zaman yukardaki denetleyen benliğin kendini denetlemesi gerekliliği gibi bir sorun daha çıkıyor ortaya, ya da denetleyeni denetlemek için bizim bir de daha da yüksek bir benliğimiz olduğunu varsaymamız gerekecek. Ama bunu böyle sonsuza kadar sürdüremeyiz.

Hıristiyanların erdemlilik kuramında sorun çok güzel ortaya konmuştur. Ancak bu anlayış Batılıları çıkışı olmayan bir kısır döngüye sürüklemiştir. Hıristiyanlığın en önemli buyruğu, «Tüm evrene egemen Yüce Tanrını seveceksin» dir. Bunun gerisi de var. «Bütün kalbinle, bütün ruhunla ve bütün varlığınla seveceksin.» Böyle bir buyruğa nasıl uyulabilir? Bu söz-

lerden anlaşıldığına göre sevdiğimi sanmam ya da seviyormuşum gibi davranmam yeterli değil, benden istenen Tanrıyı tam olarak içtenlikle sevmem, daha azı değil. Ferisi'leri İsa'nın suçlamasının tek nedeni Tanrının buyruklarını yerine getirmekte içtenlikli olmayışlarıydı, dudaklarıyla ve eylemleriyle Tanrının buyruklarına uyuyorlardı ama gönülden yapmıyorlardı bunu. Eğer denetlemeyi gönül yapıyorsa nasıl kendi kendini değiştirebilir gönül. Eğer içtenlikle seveceksem varlığımın tümüyle sevmeliydim. Hiç bir engelle karşılaşmayan bir kendiliğindenlik olmalı bunda. Ancak kendiliğindenlik olmalı dediğimiz zaman kendiliğindenliği zorla, istençle oluşturmaktaki çelişki bir açıklamayı gerektirmeyecek kadar açık.

Hıristiyan Tanrı biliminde bu çelişki şöylece çözülmeye çalışılmıştı: Tanrının yardımı olmadan gönül kendi kendini değiştiremez. Tanrının lütfuyla, ancak bize yukardan verilen bir güçle denetleyen denetlenebilir. Ama bu da bir çözüm getirmiyor. Tek yapılan şey sorunu ertelemek ya da aynı sorunu bir başka düzlemde yinelemek oluyor. Eğer bana Tanrıyı sevmem buyurulmuşsa ve benim bu buyruğa uyabilmem Tanrının lütfuna bırakılmışsa o zaman bana buyurulan şey Tanrının lütfunu elde etmeye çalışmaktır. Bir kez daha benden denetleyeni denetlemem isteniyor. Burada denetlemem istenense doğrudan doğruya Tanrıdır. Ya da başka türlü anlatmak gerekirse, kendimi Tanrının lütfuna açık tutmam buyuruluyor bana. Ama eğer gönülsüz yaparsam bunu kendimi Tanrının lütfuna nasıl açık tutmuş olabilirim ki? Eğer bunu içtenlikle yapmam gerekiyorsa kendimi Tanrının lütfuna açık tutabilmem için Tanrının lütfunu daha önden kazanmış olmam gerekmeyecek miydi? Bu böylece sürüp gider.

Bunlardan çıkan sonuç, insanın varlığını ikiye böl-

menin kendi kendini denetim konusunu açıklamaya bir yararı olmak şöyle dursun büsbütün karıştırmaktan başka bir işe yaramadığıdır. Burada söz konusu olan ister birey, ister tüm evren olsun durum hep aynıdır. Onun için her türlü ikici felsefenin en son noktaya kadar götürülünce yetersizliği ortaya çıkıyor. Ama gene de denetim konusunun ortaya çıkarttığı sorunları ikicilikten destek aramadan etkin bir biçimde düşünebilmemiz de pek olabilecek bir şeymiş gibi görünmüyor bize. Çünkü insan varlığının denetimle görevli ayrı bir parçası yoksa, eğer insanın yukardaki varlığı aşağıdaki varlığıyla aynı değerdeyse bizim kendi kendimizi denetleme düşüncemiz ikici düşünce biçimimizden kaynaklanan olanaksız bir şey olmalı, tıpkı parmağın kendi parmak ucunu parmakla göstererememesi türünden bir olanaksızlık. Kendi kendini denetlediğini sanmanın bir yanılsama olduğu, insan varlığının tam anlamıyla belirli gerekirliliklere göre çalışan bir makine olduğu savunulabilir. Ama bu savunu çelişkileri ve tutarsızlıkları da birlikte getiriyor. Bir makine kendisinin bir makine olduğunu bilebildiği zaman kendi kendini gözlemleyebilecek bir gücü olduğunu ileri sürüyor demektir. O zaman gene parmağın kendi kendini parmakla göstermesindeki olanaksızlığa geri dönmüş oluyoruz. Şöyle de söyleyebiliriz bunu: İnsanın kendi kendini denetleme gücü olduğunu söylemek, kendi kendini bilmek, kendi kendini gözlemlemek, hatta bir oranda kendi kendini denetlemek demek olmuyor mu? İnsanın durumu bu!.. Hangi taraftan baksak insan bir tuzak içinde. İnsan kendi kendini denetleyemiyeceğini söylediği zaman, kendi kendini denetlediğini ortaya koymuş olmuyor mu? Bunun tersini yani kendi kendini denetleyebileceğini savunuyorsa er ya da geç bir açmazla karşılaşıp çıkışı olmayan bir kısır döngüde dolanıp duracaktır.

İnsanı yukarı ve aşağı varlığı diye ikiye bölmek so-

runu çözmeye ve açıklamaya yetmiyor. Çünkü ancak (yukardakinin) (aşağıdakinin) duyguları üzerinde egemenlik kurabilmesi durumunda insanı böylece ikiye bölmek denetim dinamiğini açıklamağa yarayan bir kolaylık olarak kabul edilebilir. Ama eğer irade bu egemenliği kurmakta başarıya ulaşamazsa, kendi kendini biraz daha güçlendirmek, kötülüklerden kurtarıp iyiliklere doğru yönlendirmek gibi gereksinimlerle karşılaşırsa o zaman insanı böyle ikiye bölmek yalnız yararsız olmakla kalmaz, bir yandan da insanın aklını karıştırır. Öyle ya, bu düşünce biçimi insanın asıl kendini toplaması gereken durumlarda bölüp dağıtıyorsa eğer. Yani irade kendi kendiyle, kendi içindeki çelişkilerle savaş vereceğim derken felce uğruyor, tıpkı aynı anda iki yöne birden yürümek isteyen bir adam gibi ne o yana gidebiliyor, ne de öbür yana. Böyle zamanlarda irade kendini bu felçden tıpkı bisikletle giden kimsenin bisikletin gidonunu bisikletin yalpaladığı yöne kırarak dengelemesine öykünerek kurtarmalıdır. Bisiklete binmeyi yeni öğrenenler buna şaşıp kalırlar. Bisiklet dengesini yitiripte bir tarafa yalpaladığı zaman gidonun yalpaladığı yöne kırılması durumunda denge büsbütün bozulacağına bozulmuş denge yeniden kazanılmış olur. Bisiklete binmeyi yeni öğrenenler gibi ahlakçılar da iradenin tökezlediği yöne doğru dümen kırmanın sonucunun tam anlamıyla bir ahlak çöküntüsüne yol açacağına inanmakta diretirler. Ama bu beklentinin tersine olan ruhbilimsel gerçek şu: İnsan kendini olduğu durumuyla içine sindirmeden kendini denetleyemez. Ya da şöyle diyelim: İnsan davranışlarını değiştirme girişiminde bulunmadan önce kendi kendini aldatmaktan vazgeçmeli, kendi doğasına ters çıkış yapacağına kendi doğasıyla uyum sağlamaya çalışmalı, hatta doğal eğilimleri kötülük yönündeyse, ahlak çöküntüsü yönündeyse bile gene de böyle yapmalıdır. Yelkenli kullanırken de du-

rum budur. Yelkenlinin rüzgâr doğrultusunda yol almasını istiyorsanız yelkenliyi dosdoğru rüzgâr doğrultusuna çevirerek kendi elinizle belaya çağrı çıkartmazsınız. Yelkenin rüzgârla dolması için yelkenin ipini geşvetirsiniz. Gene otomobil kaygan yol üstünde kayma yaptığı zaman sürücü arabayı toplayabilmek için araba hangi yöne kayma yaptıysa arabayı o yöne çevirmelidir.

Bizim sorunumuz şundan geliyor: O kadar uzun bir süreden beri ikici düşünce doğrultusunda eğitilmiş olduğumuz için, doğamızı denetleyebilmek için onu karşımıza almayı sağduyunun gereği sanıyoruz. Ama bu tıpkı kayma yapan arabanın şöförünün arabayı kayma yaptığı yöne değil de ters yöne direksiyon kırması gerektiğini sandıracak sağduyunun aynısıdır. Denetimi sürdürebilmek için tıpkı judo'da olduğu gibi bir takım değişik tepkilere gerek vardır. Judo öğretisinin özü saldırıya direnç göstermek yerine yana çekilerek saldırıyı geçiştirmektir. Judo aslında Zen ve Taocu felsefedeki *wu-wei* anlayışının doğrudan doğruya güreşe uygulanmasıdır. Yani doğanın güçlerine karşı çıkmaya çalışmayacaksın, hiç birşeye cepheden karşı çıkmaya çalışmaya kalkışmayacaksın. Zen yaşam biçiminin amacı uyanma aydınlanma yaşantısıdır. (Şimdi çok kullanılan ruhbilimsel bir terimi kullanarak içgörü kazanmak da diyebiliriz buna). İnsan aydınlanınca böyle ne o yana ne bu yana gidememek, felçlilik, kasılıp kalmışlık durumundan, ikici kendi kendini denetleyebilmek ve özbilinçlilik düşüncelerinin yol açtığı kısır döngüden kurtarıyor kendini. aydınlanma yaşantısı o bölünmüşlük, kendi kendinden kopukluk duygusunu alt ediyor. Yalnız yukardaki denetleyen benliğinin aşağıdaki denetlenen benliğinden kopukluk duygusunu değil, aynı zamanda öteki insanlardan, öteki şeylerden ve tüm evrenden de kopukluk, bölünmüşlük duygusunu da alt edivor. Zen'in yaptığı şey kendi kendini denetleme çabasının yol

açtığı çelişkileri ve çatışkıları yok etmeğe yarayacak son derece basit, geleneksel bir yöntem örneği önermektir.

Zen öğrencisi aydınlanma yaşantısını gerçekleştirmiş, her türlü yapmacıktan, yapay olan herşeyden kendini sıyırmış, doğal sözcüğünden anlaşılan en olumlu anlamda doğal olan bir ustanın karşısındadır. Zen yolunda ilerleyen kimse tıpkı bir ağacın ağaç olması gibi hiç bir iç çelişki olmadan aynı rahatlıkla insan olmayı becerebilen kimsedir. Böyle birisini dağlardan çağlaya çağlaya akıp gelen bir ırmakta yüzen bir topa benzetebiliriz. Bu benzetmeyle anlatmak istediğim şey şu: Hiç bir durum onun yolunu tıkayamaz, onu durdurtamaz, onu güç durumda bırakamaz. Böyle bir kimse bir karar vereceğim diye iki yana sallanıp şaşkın şaşkın kararsızlık içinde kıvranıp durmaz, hiç bir olayda kendini telaşa kaptırmaz. Olsa olsa şöyle bir süre durup bir açık yol olup olmadığına bakar, zihnindeki bilinç akımı kaygıların, tedirginliklerin, kararsızlıkların döngüsüne takılıp burgaçlar yapmadan, çağıl çağıl akar gider. Acelesiz, telâşsız ama duraksamadan yapılması gerekeni yapar. Zen'de kendini olaylara kaptırmamaktan, olayların dışında kalmaktan söz edildiği zaman anlatılmak istenen şey budur. Kesinlikle duygusuz olmak, heyecan duymamak anlamına alınmamalı bu. Yalnızca duyguların ve heyecanların yapışıp kaldığı, tıkanıklıklara neden olduğu bir kimse olmamak anlamındadır. Nasıl kuş uçup gidince kuşun sudaki yansısı da yok olursa bunlar da öylece yitip gitmelidirler. Böyle bir kimse tam anlamıyla iç özgürlüğünü kazanmış bir kimse olmakla birlikte zevkinden başka birşey düşünmeyen bir sefahat düşkünü de değildir. Ne toplumsal ölçünlere baş kaldıran bir isyancı, ne de haklı olduğunu kanıtlamaya çalışan kaskatı bir doğruluk yanlısıdır. Tam anlamıyla kendisiyle de doğayla da bütünleşmiştir. Onunla bir arada olduğunuz zaman hiç kendini zorlamadan, hiç bir

yapmacığın ardına gizlenmeden her nasılsa öylece karşınızdadır. Saldırganlığın en küçük bir izini bile bulamazsınız onda ama kendisine güveni tamdır. Soylu bir beyzadeye benzetebilirsiniz onu, hani soylu olarak doğmuş olmalarının kendilerine kazandırdığı haklardan öylesine güven duyupta ne alçak gönüllülük taslamaya ne de hava atmaya gerek duymayan bu dünyanın soylularıyla karşılaştırabileceğiniz manevilik alanının bir soylusu.

Sıradan bir Zen öğrencisi böyle bir örnekle karşılaşınca tedirgin ve yontulmamış hissedecektir kendini. Bir de öğrenciden öğrenci olması nedeniyle tıpkı ustanın yaptığı gibi hiç duraksamadan kendi benliğini silen bir doğallık, kendiliğindenlikle ustaya karşılık vermesinin istenmesi öğrencinin tedirginliğini büsbütün arttıracaktır. Daha da kötüsü *koan* adı verilen ve amaçları öğrenciyi hop diye bir kısır döngünün içine sokmak olan bulmacalara yanıt bulmağa zorlanmasıdır. «Baban ananı sana gebe bırakmadan önceki asıl yüzünü göster bana.» çok sık kullanılan bir *koan* örneğidir. Ya da şöyle açıklayalım bu *koan*'ı: Senin asıl gerçek yüzünü, gerçek varlığını, yani ailenden, toplumsal koşullanmalardan, eğitimden, yaşantılarından ve deneylerinden gelmeyen her türlü sahtelikten, yapmacıktan arıtılmış varlığını göster bana.

Kuşkusuz öğrencinin bilinçli zihniyle tasarlayıp biçimlediği düşünsel bir yanıt, yanıt olarak yeterli görülmeyecektir. Çünkü bu yanıt öğrencinin eğitimle koşullandırılmış benliğinden, oynamakta olduğu kişilik rolünden kaynaklanan bir yanıt olacaktır. Böyle düşünüp taşınıp bir yanıt bulma çabasıyla bulunmuş bir yanıt soruyu yanıtlamayacaktır. Çünkü bu yanıt bizim asıl varlığımızın değil sonradan kazanılmış benliğimizin verdiği bir yanıt olacaktır. Bu durumda öğrenci için yapılabilecek tek bir şey kalıyor. Bütünüyle içten gelen, önceden planlanıp tasarlanmadan kendiliğinden ortaya çıkıveren bir yanıt.

Ama gene burada da bir kısır döngü var. Doğal olmaya çalışmalısınız, nasıl? Bir öğrenci eski Çinli ustalardan birine «Yol nedir?» diye sormuş. Ustanın yanıtı şöyle: «Yol sizin hergünkü yaşamınızda kullandığınız olağan zihninizdir.» Öğrenci gene sormuş: «Peki, nasıl kendimi bu zihnimle uyumlu yapabilirim?» Usta demiş ki: «Sen kendini uyumlu yapmaya çalıştıkça olağan zihninden uzaklaşmış olursun.» Bunun anlamı uyum sağlamaya çalışmamak demek olur ki bunda da uyum sağlamaya çalışmamak kararlılığı vardır. Bu da çaba harcamanın dolaylı bir yoludur. Bu koşullar altında kendilerini denetlemekten vazgeçmeleri istenince kendi eylemleri ve varlıklarıyla yüz yüze gelmek öğrencilerden pek çoğunu uzun bir süre öylesine kendine dönük yapar ki sanki felce uğramış gibi hiç bir şey yapamaz duruma düşerler.

İşte bu ruhsal durum içinde öğrenci bir yandan kendini gözlemlemeyi özbilinçliliği sürdürürken bir yandan da doğal kendiliğindenliği götürebilmesinin olanaksız olduğunu anlamaya başlar. Kendini aklından çıkarmaya çalıştığı zaman kendini aklından çıkarmaya çalıştığını anımsamaktadır. Eğer kendini günlük işlerin hayhuyuna kaptırıp unutmaya çalışacak olursa o zaman da günlük işlerin kendisini alıp sürüklediğini, onlara o anda içinden geldiği gibi doğal davranışlar ve eylemlerle karşılık vermek yerine davranışlarının ve tepkilerinin toplumca koşullandırılmış alışkanlıklardan kaynaklandığını fark edecektir. Yaptığı şey hâlâ asıl benliğinden habersiz, rolünü oynamayı sürdürmekten öte bir şey değildir. Daha asıl gerçek yüzünü göstermeğe hazır değildir. Usta öğrencinin böylece bilinçsizliğe sığınmasına izin vermeyecektir. Çünkü öğrenciyle her karşılaştığında öğrenci ona ne yapacağını ne edeceğini bilmeyen kendi zavallı beceriksiz kimliğini anımsatacaktır ve bu anımsama ona acı verecektir. İşte böylece, işte bu yolla öğrenci en sonunda anlayacak-

tır ki kendi benliği, kendisi olduğunu sandığı kişiliği, yalnızca bir takım edinilmiş alışkanlık kalıplarından, bir takım yapay davranış ve tepkilerden başka birşey değildir, kendisini ne kadar zorlarsa zorlasın doğal olmak için herşeyi olurına bırakmaktan başka bir yol yoktur.

Öğrenci bu noktaya gelince hiç birşey beceremediği, başarısızlığa uğradığı duygusuna kaptırıyor kendini, edinilmiş kişiliğinin, öğrendiklerinin, bildiklerinin hiç olmazsa bu konuda bir yararı olamayacağını anlıyor. Bildiğimiz gibi, şimdiye kadar tam bir içtenlikle asıl gerçek varlığını ortaya çıkarmak için çaba harcıyordu, ya da bunu sağlamak için çaba harcamamaya çaba harcıyordu. Şimdi hiç bir kuşkuya yer bırakmayacak bir açıklıkla şunu biliyor. Bunu bir çaba sonucu başarması olanaksızdır. Bu olursa kendiliğinden olabilir. Anlıyor ki kendini o çaresiz, beceriksiz aşırı özbilinçlilik içinde kıvranan, koşullandırılmış yaratık olarak içine sindirmekten başka bir seçeneği yoktur. Ama burada bile açıkca görünen bir çelişkiyle karşı karşıyadır. Kendisini olduğu gibi içine sindirmek gene çıkışı olmayan bir kısır döngüdür. Kendi içinde çelişkileri vardır, karşı çıktığı direndiği yanları vardır. Bu durumda kendinden, içine sindiremeyeceği yanlarını içine sindirmesini istemektedir. Zihnini kendi başına bırak, ne isterse onu düşünsün, keyfi ne isterse onu yapsın. İyi ama en çok sevdiği şeylerden biri kendi kendisiyle uğraşmaktır. Ya da ona başka bir doğrultudan bakabiliriz. Bir Zen öğrencisi olarak meditasyon yapmaktadır, zihnini sakinleştirmek için saatler harcamaktadır. Zihnini yalnızca *koan* üzerinde ya da nefes alıp verme işlevi üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Zihnini yoğunlaştırmasını engelleyecek düşünceleri zihninden uzak tutmak çabası içindedir. Ama bu da körlerin körlere yol göstermesine benziyor. Çünkü denetlemek gereksinimi içinde olan zi-

hin şimdi denetleme işlevini üstlenmiştir. Düşünceler düşünceleri kovmaya çalışmaktadırlar.

İşte burada, bu noktada birdenbire ruhbilimsel bir şimşek çakıyor zihninde. Her zaman apaçık ortada durup duran bir şey tam olarak aydınlanıveriyor. Öğrenci hemen ustaya koşup hiç güçlük çekmeden asıl «gerçek yüzünü» gösteriyor. Öğrenci buraya nasıl vardı? Şimdiye kadar kendisinin bir şey, zihninin, düşüncelerinin, duygularınınsa başka şeyler olduğu konusundaki kökleşmiş inancı yüzünden bir kısır döngünün içine hapsetmişti kendini. Bu yüzden kendisiyle başbaşa kalınca hep ikiye bölünmüşlük duygusu kaplıyordu içini, iç çelişkileri kendisini bir bütün olarak ortaya koyabilmesini engelliyordu. Ama şimdi açık seçik gördüğü şey bir yanda düşünceler, öbür yandaysa düşünen ve düşünceleri denetleyen diye bir bölüklüğün olmadığıydı. Düşünen ve düşünce ayrı şeyler değillerdi aslında. Eğer zihninizi canı ne isterse onu düşünecek biçimde kendisiyle baş başa bırakırsanız hemen düşünceleri didiklemeye başlıyor. Peki, mademki öyle, bırakın ne isterse, nasıl isterse öyle yapsın. Zihnin ne isterse onu düşünmesine hiç işlerine karışmadan düşüncelerin düşünceleri kovalamasına izin verirseniz hiç bir çabaya gerek kalmaz, hiç bir güçlük çıkmaz. Çabanın ortadan kalkması düşünenle düşünce arasındaki bölüklüğün yok olması demektir, benliğin zihnin işine karışmadan zihni izlemesi demektir. Bu durumda yapmaya çalışacağımız hiç birşey yoktur, bir andan ötekine, birbirini izleyen anlar içinde karşımıza ne çıkarsa çıksın hepsini, hatta içimize sindiremeyeceğimiz şeyleri bile içimize sindiririz. Düşünen zihin düşüncelere saniyeden saniyeye sanki aynadaki yansıların anındalığıyla karşılık verir, sonra hemen ne ayna, ne de yansı olmadığını anlar. Yalnız bir bir ardına hiç bir engelleme olmadan akıp gelen bir düşünce seli vardır. Böylelikle zihin kendi kendiyle tanışır, öyle

bir yanda durupta olup biteni seyreden bir zihnin var olmadığını anlar.

Şunu da ekleyelim: Düşünen ve düşünce ikiliği ortadan kalkınca özne ve nesne ikiliği de yok olur. Birey artık tıpkı düşüncelerinin dışında olan bir düşünen zihni olduğu izleniminden kurtardığı gibi dış dünyadan gelen duyumların dışında olduğu izleniminden de kurtarır kendini. O zaman da son derece keskin bir duyarlıkla kendisini gördükleriyle, işittikleriyle özdeşleştirir. Öylesine özdeşleştirir ki kendisinin öznel izlenimleri şu gerçekle tam olarak üst üste oturur: İnsan çevre içinde ayrı bir varlık olmaktan daha önde çevresiyle varlığı arasındaki ilişkiler bütünlüğünden öte bir şey değildir. Bu ilişki tıpkı bir sopanın iki ucunun farklı olmasından aynı gövdede birleşmelerinin daha gözle görülür, daha ağır basan bir ilişki olması gibi ayrı sözcüklerle dile getirilmesinin sandırdığından daha gerçektir.

Bu bütünlüğün farkına varan insan için artık kendini yakalamak için kendi kendine tuzak kurması gerekmemektedir. Çünkü artık özbilinçlilik zihinde ikiye bölünmüşlük değildir. Şu da var, bu ikiye bölünmüşlük durumu pek de rastlantıya bağlanamayacak bir kesinlikle aynı zamanda kararsızlık, ne yapacağını bilememekten gelen bir telaşlılık, ruhsal bir felç gibi durumlara da eşlik eder. Düşünce alışkanlıklarımızdan gelen ikiciliği gerçekçi bir biçimde ele alıpta konuya öylece yaklaştığımız zaman ben'i benim varlığımdan, zihni bedenden, ruhu maddeden, bileni bilinenden ayırdığım zaman işte bu durumlar kaçınılmaz olarak ortaya çıkıyor. Onları birbirlerinden ayırdığım zaman benim tanıdığım varlığım kesinlikle tanımam gereken varlığım değildir. Benim denetlediğim şey denetlemem gereken varlığım değildir. Politikada da bu bölünmüşlük, hükümetin ya da devletin halktan kopukluğu biçiminde kendini gösterir. Demokrasilerde, kendi

kendilerini yönettikleri varsayılan topluluklarda bile bu kopukluk vardır. İnsanlar öteki insanlarla dayanışma içinde olduklarının içtenlikle duyarlılığına erişmedikçe hükümetlere, devletlere gerek vardır. Bunlar, insanlar kendi içlerinde bölünmüş oldukları için birbirlerinden de kopmuş olan bireyleri bir araya getirmek için bulunmuş bir takım soyut terimlerden başka şeyler değildir.

Doğuda, Zen'de ya da başka öğretilerde olduğu gibi insanın kendini kendi elleriyle bağladığı bağlarından kurtarma yolları ancak küçük bir azınlığın ilgi alanı içine girmektedir. Batıda bilginin herkese ulaştırılması gereğine inanıyoruz. Hiç olmazsa böyle bir amacı benimsemişiz. Batıda bize Zen'i öğretecek ustalarımız yok ama bunun da bir başka yararı var. Çünkü usta öğrenci ayırımı da denetenin denetlenen ikiliğinin bir başka türüdür. Kuşkusuz insan adı verilen *organizma-çevre* bütünü gerçekten kendi kendini denetleyebilecek güçte olsaydı böyle bir ikilik doğmayacaktı. İşte bunun içindir ki Zen'de usta öğrenciye aslında hiç birşey öğretmez. Yaptığı tek şey öğrenciyi kendi kendine öğrenmeye zorlamaktır. Bundan da öte kendi gözünde kendini bir usta olarak görmez. Çünkü ancak aydınlanma aşamasına gelmemiş öğrenciler açısından ustalar vardır. Ustalar bize birşey öğretemeyeceğine göre kendi kendimize öğrenmek zorundayız. Ortada bir usta olmayınca birilerine dayanmak birilerinden destek dayanak aramak gibi bir kolaylık arayışında olmaz. Japon Zen öğrencisinin karşısında gerçi saygı duyduğu, önünde huşuyla eğildiği tam olarak doğal olmayı başarmış bir Zen ustası vardır ama bizim de karşımızda bizden önünde huşuyla eğilmemizi bekleyen gökleri, yerleri, suları ve bizim o harika bedenimizi de içeren doğal çevremiz vardır. Bunlar bütün bu görkemleriyle ustanın yerini alamazlar mı? Ya da kendimizi doğanın bağımsız bir denetçisi ve fatihi sayarak bir buldozer gibi

ezip geçtiğimiz şeyin kendimizin daha büyük ve daha değerli parçası olduğuna gözlerimizi kapayarak ezip geçmeyi sürdürmeli miyiz?

Benim burda bunları yazmaktaki amacım insanın gerek bireysel varlığının içinde gerek-dışında doğayla ilişkileri konusundaki bu yeni duyarlığın uygulamaya konulabilmesi için neler yapılması gerektiği konusunda belirli teknikler önermek değildir. Zaten bu tür bir yaklaşımın böyle bir amacı da olamaz. Asıl önemli sorun neler yapılacağı, nasıl yapılacağı değil, bu konuda izlenecek tutumdur, derinlemesine bu durumun duyarlığında olmaktır. Gereken yeni bir teknik değil, yepyeni bir insandır. Eski bir Taocu metinde yazılı olduğu gibi «Yanlış adam doğru yöntemi de kullanmış olsa doğru yöntem yanlış sonuç verir.» Bir kere insanın kendi kendini değiştirmesinin, kendini denetlemesinin üstbenlikle altbenlik arasında, iyi niyetli çabalarla başkaldıran içgüdüler arasında bir çatışkı sonucu gerçekleştirilebileceği yanılgısından kendimizi kurtarabilirsek yepyeni bir insan yaratmanın göründüğü kadar güç olmadığını anlarız. Bütün sorun doğaya ancak sevgiyle yaklaşırsak, sevginin gücüyle doğayla baş edebileceğimizi anlamaktan, doğayla baş etmenin yolunun yumuşaklık *(ju)* yolu *(do)* olduğunu, yokuş aşağı inerken tekerleğin önüne takoz koymak, kendimizi denetlerken kendimizle işbirliği yapmak gerekliliğine inanmamamızdan çıkıyor.

İŞTE BU O!

Bana kalırsa insanın manevi, zihinsel ve şiirsel yaşantısında en ilginç olay Richard Bucke'nin «kozmik bilinç» adını verdiği, son derece şaşırtıcı, insanın aşkın bir anlayışla herşeyin birden ayırdında olduğu anların yaşantısının evrenselliğidir. Bu tür yaşantıyı anlatmak için yeterli ve uygun bir sözcük bulunmuş değil. Bu yaşantıya gizemci demek onu öbür dünyayı anıştıran şeylerle tanrılarla, meleklerle falan bulaştırmak oluyor. Manevi ve fizikötesi diye adlandırmaksa bu yaşantının bir yandan da son derece somut, bedensel duyumlarla algılanabilir bir şey olduğunu gözardı etmek oluyor. Ona «kozmik bilinç» demekse doğaüstücü gizli bilimlerle uğraşanların anlamsız sözcük dağarcığından alınmış hiç de şiirselliği olmayan lakırdıların havasını getiriyor konuya. Ne demek gerekirse gereksin şunu söylemeliyim, bütün tarihsel çağlarda ve kültürlerde, genellikle beklenmedik bir anda birdenbire, belirli bir nedene bağlayamayacağımız bir sırada gerçekliğinden kuşku duyulamayacak bir biçimde bu yaşantının ortaya çıkıverdiği konusunda bu yaşantıdan geçmiş olanlardan bize kadar gelmiş açıklamalar var.

Böylece aydınlanmış kimseye evren tam bir açıklık ve kesinlikle, bu anda olduğu durumuyla, bir bütün olarak ve her bir parçası ve tüm ayrıntılarıyla öylesine eksiksiz, öylesine doğru görünüyor ki, onun gözünde oldu-

ğu gibi olması, doğruluğu ve haklılığı hiç bir açıklamayı ya da savunmayı gerektirmiyor. Varoluş bir sorun olmaktan çıkmakla kalmıyor, zihin herşeyin olduğu durumuyla ne kadar uyumlu, ne kadar yetkin olduğunun apaçık gözlerinin önünde sergilenmekte olmasından şaşkına dönüyor. Bizim her zaman için çok kötü olduğunu düşündüğümüz şeyleri de bunların arasına katabiliriz. Bu yaşantının yetkinliğini ve güzelliğini dile getirecek yeteri kadar güçlü sözcükler bulmak gerçekten güç. Yaşantının duruluğu, dünya sanki saydammış ya da pırıl pırıl içinden ışıklanıyormuş, yalınlığıysa en küçücük parçacığının bile içinde varolan, yüce bir zekânın yönetimindeymiş izlenimini veriyor. Gene bu kimsenin tüm dünyayı kendi bedeniymiş gibi duyumsaması, ta dünyanın başlangıcından beri kendi varlığının dışında kalan her şeyle aynı varlığı paylaşıyormuş ve sonsuza kadar da paylaşmayı sürdürecekmiş gibi bir duygu içine sokuyor o kimseyi. Kuşkusuz bu demek değildir ki bu yaşantıdan geçen kimse öteki insanların gözlerinden bakabilme, artık kendisinden hiçbir bilginin gizli kalmaması aşamasına varana kadar bireysel özdeşliğini yitirmiş oluyor. Ama bu kimse bireysel bilincinin ve varlığının kendisinden çok, çok daha büyük olan bir şeyin geçici bir süre için kendisinde cisimleşmiş küçücük bir parçacığı olduğunun anlayışına ulaşıyor.

Bu yaşantının özü, ne tür bir yaşam yaşanmış olursa olsun, şu anın yaşanmasının yaşamın asıl amacı ve bu amacın gerçekleştirilmesi olduğunun derinlemesine anlaşılması ve duyarlıkla kavranmasıdır. Bu yaşantıda sel gibi akıp gelen bir coşkulu esriklik, derin bir iç huzuru, özgürlük duygusu, bir hafiflemişlik ve çok kez —gerçi bu ikincil önemdedir— hemen hemen dayanılmazlık kertesine varan dünyaya karşı duyulan bir aşk bu anlayışı çerçeveler. Çok kez bu yaşantıyla yaşantının verdiği hazlar

birbirine karıştırılır, bu yüzden de yaşantının ikincil etkilerini yakalamaya çalışırken yaşantının asıl özü gözden kaçar. Demek istediğim şu: Şimdinin doğrudan algılanmasına esrime eşlik etmese de yaşantı yetkinliğinden bir şey yitirmiş olmaz. Çünkü esriklik sürekli olarak dalgalanmalar yapan heyecanlarımızın bir süre için dalgalanmalar yapmadan aynı düzeyde kalabilen bir benzeridir. Ama derinlemesine anlayış, uyanıklık yeterince açık olunca kalıcı olabilir. İnsan herhangi bir beceride kolaylık kazanınca bu kolaylık bütünüyle yitirilmez.

Bir kimsenin yaşantısını açıklamak ve yorumlamak için kullandığı sözler kuşkusuz üyesi olduğu kültürün felsefesi ve dinsel görüş ve düşüncelerinden esinlenir. Bunun için de yaşantının dile getirilişindeki farklılıklar yaşantının özündeki özdeşliği gözden saklar. Su nasıl en az direnç gördüğü yolu izlerse, heyecanlar, coşkular da en kolay akla gelen simgelerle giydirilir, çağrışımlar o kadar hızlı ve kendiliğindendir ki simgeler yaşantının özünü oluşturuyormuş gibi gözükürler. Herşeyin açıklıkla görülmesi, tüm sorunların sorun olmaktan çıkması ışık sözcüğünü çağrıştırır, böyle keskin bilinçlilik durumlarına herşeyi aydınlatan gerçek bir ışık, bir nur duyumu da eşlik eder çok kez. Tanrıya inanan bir kimseye bu izlenim Pascal'ın tanığı olduğu yaşantıyı açıklamak için yazdığı yazısında dile getirdiği gibi Tanrının soluğunun şöyle bir an için algılanışı gibi gelebilir.

1654 üncü şükran yılının

23 Kasım pazartesi Aziz Clement yortusu akşamı...
Aşağı yukarı akşam saat on buçuktan gece yarısını yarım saat geçene kadar,

ATEŞ

Filozofların ve bilgelerin Tanrısı değil, İbrahim'in Tanrısı, İsak'ın Tanrısı, Yakup'un Tanrısı. Kuşkusuz kıvanç, kesinlik, duygu, coşku, huzur.

Ya da William James'in kitabında alıntı yaptığı bir olay:

Cennetin kapıları açılmışda nur yağıyor, haleler açılıyor gibi geldi bana. Yalnız bir an değil bütün gün, bütün gece nurlar ve haleler seli ruhumdan aktı durdu. Ve ben nasıl değiştim! Herşey yepyeni oldu. Atlarım da, domuzlarını da herşey, herkes değişime uğradı.

Bir yandan da bu aydınlanmışlık durumu herşey saydammış gibi bir izlenim getirir ya da öyle bir duygu oluşur ki, şu bize karşı duran dünya bir engel değilmiş, şu taşıdığımız gövde bir yük değilmiş gibi gelir insana. Bir Budist için böyle bir duygu doğal olarak sözle anlatılması, akılla kavranması olanaksız olan Boşluk, Hiçlik *(sunyata)* öğretisini çağrıştıracaktır.

Meditasyon odasına geri döndüğümde yerime oturacacağım sırada birden herşey değişiyerdi. Önümde büyük bir genişlik oldu. Sanki yer çökmüş gibiydi. Çevreme baktığımda duyularımızla algılanan sayısız nesnelerle dolu olan tüm evren bambaşka göründü bana; eskiden gözüme iğrenç görünen şeyler yanılgı ve tutkularla birlikte benim en derindeki doğamdan dışa doğru akıp yitiyordu. Geriye kalansa gerçekten ışıl ışıl bir saydamlıktı. (1)

---

(1) Yüen-chou (ölümü 1287) D. T. Suzuki, *Essays in Zen Buddhism*, Cilt 9, S. 92 de alıntı yapmıştır.

Aynı sancı duyumunu birisi, «içime kızgın bir demir saplandı» diye, bir başkası «Sanki bir buz parçası içimi dağladı» diye anlatmaya çalışacaktır. Bu yüzden de aynı yaşantının değişik kimselerce değişik biçimlerde dile getirilmesinden yaşantılar bütünüyle farklı karşıt şeylermiş gibi bir sanı uyanabilir. Bakarsınız birisi yaşamın tüm gizemini çözecek bir yanıt bulduğunu ileri sürer, ama yanıtı sözlere dökmeye kalkışınca anlamlı bir yanıt çıkmaz ortaya. Başka bir kimse hiç bir gizem olmadığını onun için yanıt da olmadığını söyler. Deney onu gösteriyor ki böyle söyleyenlerin yaşamlarının yüzeyselliği onları asıl sorunla karşı karşıya bile getirmemiştir. Bir başkası ölüm diye bir şey olmadığını, gerçek «ben» in evren kadar öncesiz ve sonsuz olduğu kanısına vardığını söyler. Gene bir başkası ölümün hiç de bir sorun olmadığını, çünkü şu yaşadığımız anın öylesine eksiksiz ve yeterli olmasının bir geleceği gereksizleştirdiğini ileri sürer. Daha bir başkası kendisininkinden apayrı bir yaşamla bütünleşmek için kendini sanki bir mıknatıs çekimine yakalanmış gibi hissettiğini dile getirmeye çalışır. Şu var: Kalbinizin atmakta olması size dışardan verilmiş bir şey olarak da, sizin gerçekleştirdiğiniz bir bedensel işleviniz olarak da yorumlanabilir. Bu bir görüş, anlayış işidir. Tıpkı bunun gibi bazıları bu yaşantıyı var olan dünyanın dışında ve üstünde olan bir Tanrıya bağlamayıp kendi en iç, en derin varlıklarıyla bir bütünleşme diye yorumlayabilirler. Birisi benliğinin ya da ben'inin tüm evreni kapsadığını duyumsarken bir başkası bireysel özdeşliğini bütünüyle yitirdiğini, şimdiye dek ben diye adlandırdığı şeyin somut bir varlığı olmayan bir soyutlama olduğunu anladığını söyler. Biri bu yaşantının kendisini olabildiğince zenginleştirdiğini söylerken bir başkası tam ve mutlak bir fakirliğe düşürdüğünden, artık aklının ve be-

deninin bile sahibi olmadığından, dünyada önem verdiği hiç bir şey kalmadığından söz eder.

Bu yaşantılar hemen hemen her zaman benzetmelerin, eğretilemelerin yardımıyla anlatılmaya çalışılır. Eğer bu benzetmelerin, eğretilemelerin ardındaki derin anlam anlaşılmaz da bunlar yüzeysel olarak sözcük anlamlarına göre değerlendirilecek olursa yanlış anlamalar, yanlış değerlendirmeler çıkacaktır ortaya. Bernard Berenson'un *'Ana çizgileriyle Kendi Portrem'* adlı yapıtını okurken şimdiye kadar rastladığım en yalın en açık biçimde bu yaşantıyı dile getiren bir bölümle karşılaştım.

> Yaz başlarında bir sabahtı. Gümüş bir pus ıhlamur ağaçlarının üstünde donuk pırıltılarla titreşiyordu. Hava ıhlamur çiçeklerinin kokusuyla yüklüydü. Havanın ılıklığı sanki insanı okşuyordu. Anımsıyorum —anımsamama bile gerek yok— kesilmiş bir ağacın toprakta kalan kök bölümünün üstüne çıkmıştım. Birden ağacın ağaçlığının beni baştan aşağı kapladığını duyumsadım. O zaman bu durumu burada olduğu gibi sözlendirmedim çünkü o zaman sözcüklere gerek duymuyordum ağaç ve ben bir bütündük. (2)

İşte tam *'O'*. O en yüce olanı ya da bütün yoğunluğuyla gerçeği, ya da tam olarak anlatmak istediğimiz şeyi göstermek için veya hep aradığımız şeyi bulduğumuz zaman ağzımızdan çıkıveren *'O'*. Yalnızca bir nesneyi belirtmek için kullanılan bir adıl değil, bundan çok daha canlı, bunun çok ötesinde bir şey. Böyle şeyleri anlata-

---

(2) Bernard Barenson, *Sketch for a Self-Portrait,* Pantheon Books, New York, 1949, S. 18.

bilecek sözcüklerimiz yok. Onun için de en basit, en yalın olanlarını kullanıyoruz.

Özellikle Hıristiyan kültür bağlamı içinde bu yaşantıları dile getirmek için uygun bir anlatım biçimi bulmak oldukça güç. Kuşkusuz Hıristiyan olmayanlar aydınlanma yaşantısıyla karşılaştıkları gibi Hıristiyanlar da karşılaşabilirler. Ancak bu durumda Hıristiyan gizemci Hıristiyanlıkta katı kuralcılığı savunanlarla başının derde girmesi tehlikesiyle karşılaşır. Dogmacı Hıristiyan, Tanrıyla onun yaratısı olan evren arasında, gene Tanrıyla insanın ruhu arasında kesin ve aşılmaz bir ayrılık olduğunu savunmakta diretir. Onun inancına göre Tanrı kötülüğün ve günahın tam olarak karşısındadır, bunlardan nefret eder. Buna rağmen kötülüğün ve günahın her zaman sürüp gitmekte olması karşısında dünyanın bütünüyle bunlardan kurtarılmasını kıyamet gününe erteler. Hatta o zaman bile kötülere günahkârlara işkence etmek ve onları içinde hapis tutmak için cehennem sonsuza kadar varlığını sürdürecektir. Bu böyle olunca Tanrının gücünün herşeye yeteceği, günah da içinde olmak üzere hiç birşeyin Tanrının izni olmadan olamayacağı öğretisiyle Tanrının tam olarak günah ve kötülüğün karşısında olduğu öğretisini nasıl uzlaştırmalı? Bu güç çerçeve içinde Hıristiyan gizemci ister istemez söylenmesi çok güç olmakla birlikte «günahın gerekli olduğu, ama gene de herşeyin iyi olacağı, her ne olursa olsun herşeyin iyi olacağı,» (3) öğretisinde çözüm aramıştır.

---

(3) Nowich'li Julian Kadın (1342-1414) *Revelations of Divine Love.* XXVII, Ed. Grace Warrack, London 1949, Katoliklerin kutsal Cumartesi adlı ayin duasıyla karşılaştırınız. «Ey o Adem'in gerekli günahı!.. Ancak onu İsa'nın ölümü sildi. Ey mutlu hata! Senin yüzündendir ki böylesine büyük bir kurtarıcı dünyaya geldi.» ,

Hıristiyanların kötülüğün bir gerçek olarak var olduğu ve zaman ve tarihin bir süreç içinde kötülüğe üstün gelmek savaşını yürüttüğü düşüncesi öylesine kafalarımızda yer etmiş ki Hıristiyan inançlarını aşmış olan aydınlar ortamında bile 'kozmik bilinci' bize yeni düşünce kapıları açabilecek bir hayalden daha fazla bir şey olarak benimsemekte güçlük çekiyoruz. Çok uzak bir gelecekte gerçekleşebilecek tanrısal bir olay olarak düşünülebilse de bizim dünyaya ilerici bakış açımızla dünyanın gidişine uyan bir öngörü olarak böyle birşeyi kabul etmek olanaksız görünüyor. Bucke'nin kendi yaşantısını dile getirirken özellikle gelecek kipini seçmiş olması anlamlıdır:

> Birdenbire hiçbir uyarı olmadan kendimi alev rengi bir bulutun içinde buldum. Bir an için yangın var sandım. Yakınımızdaki büyük şehirde büyük bir yangın çıkmış olabileceğini düşündüm. Ama hemen sonra yangının benim içimde olduğunu anladım. Sonra içimi bir sevinç kapladı? Anlatılması olanaksız bir zihinsel aydınlanmayla birlikte ya da hemen ardından taşkın bir coşkunluk içimi doldurmuştu. Bu arada başka şeylerle birlikte bir inanç olarak değil, ama açıkça böyle olduğunu gördüğüm için, evrenin cansız maddelerden oluşmadığını, tam tersine yaşayan bir varlık olduğunu iyice anladım. Kendi içimde de öncesizden sonsuza sürüp giden bir şeyin var olduğunu farkettim. Gene bir inan, bir kanı olarak değil, ama hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak kesin bir bilgi, bir anlayış olarak ölümsüz olduğumu, sonsuz bir yaşamım olduğunu, tüm insanların da ölümsüz olduğunu anladım. Kozmik düzen öylesine uyumlu ki hiç bir raslantıya yer bırakmadan herşeyin birlikte ve bir arada bütünün yararını gözettiğini anladım. Tüm dünyaların olduğu gi-

bi dünyanın da temel ilkesi sevgi adını verdiğimiz şeydir ve eninde sonunda hereşeyin ve herkesin mutluluğu *kesinlikle gerçekleşecektir.* Herşeyin açık seçik gözlerimin önünde açıklanması olayı bir kaç saniye sürdü. Sonra silindi ama o saniyelerin anısı ve öğrettikleri şeylerin gerçekliği duygusu aradan yirmi beş yıl geçmiş olmasına rağmen canlılığından hiç birşey yitirmedi. (4)

Şunu söylemeliyim: «Kendi içimde öncesizden sonsuza sürüp giden bir şeyin varlığını farkettim» yollu sözler Budistlerin daha en baştan beri herşeyin *nirvana*'nın içinde var olduğu inanışlarına, gene uyanma ve aydınlanmanın yeni bir durumun ortaya çıkması değil de her zaman için var olan şeylerin yalnızca farkına varılmış olması yolundaki anlayışlarına uygun düşüyor.

Böyle yaşantıların imlediği şey bizim hergünkü olağan yaşamımızda algıladığımız ve değerlendirdiğimiz dünya öznel olmasına öznel ama hepimizin ortak korkulu düşüdür. Böyle yaşantıların ortaya koyduğu gerçek, bizim olağan gündelik sorunlarımızı çözmeye yetecek kadar gerçeklik, ya da pazartesi sabahları bize gözüktüğü durumuyla dünya toplumsal koşullanmaların ve baskıların ürünüdür. Bazı konuların üzerlerinde dikkatimizi yoğunlaştırmaya değmeyeceğini belirleyen ve böylelikle de uygarca yaşama oyununun kurallarıyla uzlaşmayan doğanın pek çok yanını, doğadaki birçok ilişkileri perde arkasında bırakan bir sistemdir bu. Bununla birlikte gerçeğe gönül

(4) Bu yaşantıyı anlatan özel bir baskıdan *William James*'in yaptığı alıntı, *Varieties of Religions Experience* Londra, 1929, S. 399. İtalikler benim katkım.

gözüyle bakanlar bilincin sınırlılığının, kısıtlılığının evrensel düzenin yapısının gereği olduğunu da anlamışlardır.

> Eğer bunu anlarsanız, herşey her nasılsa öyledir.
> Eğer bunu anlamazsanız, herşey her nasılsa öyledir.

Her ne ise o olmak, «Olduğundan başka türlü olamamak» sürekli şimdinin sorunların dışında kalan ve kendine yeterli olan bir yapısı olduğunu açıklıyor. Chuangtzu'nun dediği gibi:

> Ördeğin bacakları gerçi fazlasıyla kısadır ama ördeğin canını yakmadan bacaklarını uzatamazsınız. Turnaya gelince gerçi onun bacakları da fazlasıyla uzundur ama onun da canını yakmadan bacaklarını kısaltamazsınız.

Bir anlamda gönül gözünün gösterdiği şey kusurlu eksikli olmanın genel düzenin bir parçası olduğunun, herşeyin olması gerektiği gibi olduğunun, herşeyin kusurlarıyla, eksikleriyle kusursuz bir yetkinlik içinde olduğunun hiç gocunmadan kabullenilmesidir.

Şimdi, geleceğe ve tarihin düzeltimciliğine inanmayan kültürler için dünyaya böyle bir bakış açısının, niçin kabul edilebilir bir düşünce olduğunu, niçin ancak böyle bir felsefenin yaşamı yaşanmaya değer kıldığını anlamak kolaylaşıyor. Büyük bir olasılıkla Hıristiyan Batının «tarih dinamiği» Hıristiyan tanrıbiliminin yeni bir buluşudur. Çünkü toplumsal vicdan iç huzursuzluğu duymadan *laissez-faire* (bırak-yapsın) gazelini okuyamıyor artık.

> Zengin sarayında otursun, fakirde zenginin kapısında.
> Herkese yer biçti Tanrı, kimi aşağıda, kimi yukarda.

Ve gene sesimizi yükseltiyoruz:

> Herşey pırıl pırıl ve güzel, tüm yaratıkların kimi kü-

çük, kimi büyük ama herşey anlamlı ve harika çünkü onları Tanrı yarattı.

Amaçlı olarak kötüye kullanılmış da olsa bu yaşantının getirdiği anlayış insanı yaşamın eşitsizliklerine karşı duygusuzlaştırmak ve bunları haklı göstermek için düzülmüş bir felsefe değildir. Aşık olmanın bir kültürün kendine özgü gelenekleri ve düzeniyle ya da o kimsenin ekonomik durumuyla önemli bir ilgisinin olmaması gibi, aşık olmanın zengin olanın da, fakirin de, ahlaklı olan kimselerin de, ahlaksız olanların da, mutlu olanların da, mutsuz olanların da hiç bir ayırım olmadan başına gelebilmesi gibi bir şey bu. Aşk insanın dört bir yanını baştan başa kaplayan dünyanın olağan üstü güzellikte bir mucize olduğu duygusunu da birlikte getiriyor. Gerçi dünyayı böylesine güzel gören aşığın bu görünümün uyandırdığı duyguları başkalarıyla paylaşmak ve öteki insanları dünya diye gördükleri korkulu düşten uyandırmak istemesi için mantıksal açıdan bir neden gösterilemez ama aşık olan kimsenin doğal davranışı bu yaşantısını ya sözlerle ya eylemlerle başkalarına aktarmaya çalışmak oluyor. Kuşkusuz bunu bir görev olarak değil, yalnızca böyle yapmanın kendisine vereceği zevk için, kıvanç için yapıyor.

Bu yeni bakış açısından insanın korkulu bir düşe benzetebileceğimiz hergünkü yaşamında işlediği suçlar, yaptığı akılsızlıklar artık ne kötü, ne aptalca şeylermiş gibi görünüyor bize, yalnızca insanın ne kadar acınacak bir durumda olduğunu görüyoruz. Adiliklerin, kötü kalpli kurnazlıkların peşinde koşan insanların bir yandan da kendileri farkında olmadan sanki tanrılar gibi son derece mutluymuşlarcasına bir görüntü vermeleri olağan üstü garip bir duygu uyandırıyor insanda. Dostoyevski'nin *The Possessed* (Ecinniler) adlı romanında Kirillov şöyle diyordu:

«İnsan mutsuzdur, çünkü mutlu olduğunu bilmemektedir. İşte mutsuzluğunun nedeni bu. Eğer bunu bir bilecek olsa hemen o anda mutlu olacaktır... Her şey iyi... Bunun böyle olduğunu birdenbire anlayıverdim.»

(Stavrogin soruyor) «Eğer bir kimse açlıktan ölürse, eğer birisi küçük bir kızı döver söver, kızın ırzına geçerse bu da mı iyi?»

«Evet! Eğer küçük kızı kirletenin beynini bir kurşunla dağıtırlarsa o da iyidir. Eğer böyle yapmazlarsa o da iyidir. Herşeyin iyi olduğunu bilen kimse için herşey iyi olacaktır. Ancak onlar için iyi olduğunu bilmezlerse o zaman onlar için kötüdür. İşte bütün sorun burada... Kötü insanlar vardır çünkü onlar iyi olduklarını bilmiyorlar. İyi olduklarını öğrendikleri zaman küçük kızları dövüp sövüp ırzlarına geçmeyeceklerdir. İyi olduklarını öğrendikleri zaman hepsi de iyi olacaklardır.» (5)

Genellikle insan organizmasının ve beyninin o harika yapısıyla bunları çok kimsenin kullanış biçimi arasında insanı dehşete düşüren bir zıtlık, bir karşıtlık var. Belki şöyle de bakabiliriz konuya, insan organizmasının o harika yapısı ve çalışma düzeni, eğer bir karşılaştırma yapılırsa onun yapma bilincinin aşağılık etkinliklerini kat kat aşan, kat kat gölgede bırakan bir yetkinliktedir. Gene buna benzer bir açıdan bakınca ortaya çıkan dünyanın o bilip alıştıklarımızdan çok farklı harika görünümü, dikkatin kötülüklerin ayrıntıları üzerinde yoğunlaşıp odaklaşmasına izin vermiyor. Kötülüğün ayrıntıları her yanı

(5) Dostoyevsky, *The Possessed*, Çev: Constance Garnett. (Modern Library, New York, 1936) S. 240, 41.

kaplayan zekâ ve güzelliğin genel planının içinde önemini yitiriyor.

Böylesine derinlemesine bir anlayışın ne «Yüzeysel bir iyimserlikle», ne de evrenin anlamının zekice basitleştirilmiş bir felsefenin terimleriyle kavranmasıyla uzaktan yakından bir ilişkisi yoktur. Şu da var ki bütün felsefelerin bu konudaki görüşleri ve tartışmaları hemen hemen çocukların bir o yana, bir bu yana sallanarak bağıra-bağıra oynadıkları «Ya bundadır, ya bunda» «Ne bundadır ne bunda» oyununun çok bilmişlikle oynanan bir çeşidi gibi görünüyor bana. «Ya bundadır, ya bunda» «Ne bundadır, ne bunda»— (keşke filozoflarda çocuklar gibi yapsalar) oyunun saçmalığını anlasalar da şöyle bir geriye doğru kaykılıp yaptıklarının gülünçlüğüne kahkahalarla gülseler. Dahası da var, bu yaşantı insanı Voltaire'in Candide'deki ünlü kahramanı Bay Pangloss'un türünden burnunun ucundan ötesini görmeyen akılcılıktan kurtarıp bütünüyle tam karşıt uca ya da umutsuzluğa da sürükleyebilir. Öylesine bir umutsuzluk ki birey sonunda kendisini bütünüyle olayların seline bırakmaktan başka bir çözüm, bir seçenek bulamaz.

Bu türden birşey, ben sekiz yaşında bir çocukken gördüğüm bir düşte başımdan geçmişti. Hastaydım, ateşler içinde yatıyor, sayıklıyordum. Düşümde kendimi bir çelik küreye kollarım ve bacaklarımla sarılmış olarak gördüm. Küre yeryüzünde hızla yuvarlanıyordu. Düşümde kesin olarak yazgımın sonsuza dek bu korkunç ve acıklı durumda yuvarlanıp durmak olduğunu anlıyordum. Bunun böyle sürüp gideceğine öylesine derinden derine inanıyordum ki kendimi bütünüyle yazgımın eline bırakmaktan başka bir seçenek bulamıyordum. Ben cehennemdeydim, önümde sonsuza kadar cehennem azabı çekmekten başka bir gelecek yoktu. Ama kendimi yazgımın ellerine bıraktığım anda çelik küre bir dağa çarpıp

parçalandı. Kendimi kürenin parçaları çevremc dağılmış olarak bir sıcak kum düzlüğünde otururken buldum. Kuşkusuz bu bir «kozmik bilinç» yaşantısı değildi. Ama en son çözümün sorunun dışında değil içinde aranması gereğini imliyordu.

«Kozmik bilinç» yaşantısıylaysa çok sonraları, iki kez çok yoğun olarak, birçok kez de öyle şimşek gibi bir aydınlanma gibi değil de daha çok bir parıltıya benzetebileceğim bir biçimde karşılaştım. Hint ve Çin felsefelerini incelemeye başlamamdan kısa bir süre sonraydı. Bir gece ocak başında oturuyordum. Meditasyon için zihnin en uygun tutumunun Hindu ya da Budist öğretilerde uygulananlardan hangisi olduğuna karar vermeye çalışıyordum. Bana çeşitli tutumlar olabilir gibi geliyordu ama bu tutumlardan herbiri ötekini dışlıyor ve ötekiyle çelişiyordu. Ben bütün bu tutumları belirli bir amaç gütmeden tek bir uygulama içinde birleştirip bütünlemeye çalışıyordum. Sonunda bıkkınlık ve can sıkıntısıyla hepsini bir yana bırakıp her ne türlüsü olursa olsun hiçbir tutum izlemeden zihnimi kendisiyle baş başa, kendi haline bırakmaya karar verdim. Bütün bu zihinsel uygulama yöntemlerini zihnimden dışarı atarken kendimi de dışarı atmışım gibi geldi ve birden bedenimin ağırlığı yok oldu. Kendi benliğim de içinde olmak üzere benim sahip olduğum hiç birşey kalmadığını ve gene bana da sahip çıkacak hiç birşeyin olmadığını anladım. Tüm dünya bir anda zihnim kadar saydam ve sorumsuz oluverdi. Yaşam bütünüyle bir sorun olmaktan çıktı. On sekiz saat boyunca nasıl sonbaharda rüzgâr kırlarda bayırlarda yaprakları uçurur savurursa, beni de, çevremdeki herşeyi de buna benzer birşeyin savurup dağıttığını hissettim.

İkinci kez birkaç yıl sonra Budistlerin tam bilinçlilik *(smriti)* adını verdikleri şu anın sürekli bilincinde, ayırdında olmayı uygulamaya çalıştığım bir dönemdeydim.

Tam bilinçlilik zihnin o her zamanki dağınık, anıların, beklentilerle rasgele buluştuğu durumundan bütünüyle farklı bir durum. Bir gece bu konuyu tartıştığımız sırada birisi, «Peki ama niçin şu anda, şimdide yaşamaya çalışalım? Geçmişi ya da geleceği düşündüğümüz zaman bile tam olarak şimdide değil miyiz?» diye sordu. Bu apaçık gerçeği ortaya koyan söz bir kez daha bedenimin ağırlığını yok ediverdi. Aynı zamanda şu an, şimdiki zaman devinim içinde sessiz bir erinç, bir dinginlik içinde ve ne benim ne de herhangi başka birşeyin akıntısından kendimizi kurtaramayacağımız, öncesizden sonsuza doğru akıp giden bir akarsu gibi göründü bana. Her şeyin şu anda olduğu gibi olduğunu gördüm. Yaşamın da evrenin de özü O'ydu. Upanişadlar'da «Sen de O'sun» ya da «Tüm dünya Brahma'dır» dedikleri zaman ne demek istediklerini tam olarak kavradım. Anladım ki herşey, her olay, her yaşantı, kaçışı kurtuluşu olmayan bir biçimde şu anın içindeydi ve her bireye özgü bireysellikleriyle, ne olması gerekiyorsa oydu ve böyle olduğu için de tanrısal bir özgünlük ve güce sahipti. Birden kafama dank etti, en açık biçimde kavradım. Bunun böyle oluşu, böyle olduğunu benim kavrayıp kavramamamla ilgili değildi. Ben anlasam da, anlamasam da benim anlamamam da O'ydu. Dahası da var, Hıristiyanlığın Tanrı sevgisinden söz ederken ne demek istediğini de anladım. Yani sağduyu sahibi herkesin görmekte olduğu dünyada yetkinlikten çok uzak şeylerin var olmasına rağmen Tanrının onları oldukları durumuyla sevmesi ve onların oldukları durumuyla sevilmeye değer görülmesi bir yandan da onları tanrılaştırmak demek olmayacak mıydı? Bu kez bedensel ağırlıktan arınmışlık duygusu, bu zihinsel saydamlık durumu bir hafta sürdü.

Başka kimselerin başlarından da geçmiş olan bunlara benzer yaşantılardan da güç alan bu yukarda sö-

zünü ettiğim yaşantılar o zamandan beri benim felsefemin de çalışmalarımın da itici gücü, onlara güç veren başlıca kaynak oldu. Bir yandan da anladığım şuydu: Benim fark edip fark etmememin, o özgürlük, saydamlık duygusunun olup olmamasının hiç bir önemi yoktu. Duygusuzluk, duyarsızlık, anlayışın kısırlaşması durumu da gene O'ydu. Ama bu noktadan yola çıkan bir filozof garip bir iletişim sorunuyla karşı karşıya kalıyor. Özellikle felsefesinin dinle bir ilişkisi varsa bu ilişkinin derecesiyle orantılı olarak sorun büyüyor. Herkes de bu gibi konularda yazı yazan ya da konuşmalar yapan kimsenin amacının insanları iyi yola yönlendirmek, onları iyi şeyler yapmaya özendirmek olduğu konusunda yerleşik ve kolay kolay da değiştirilemeyecek bir genel kanı vardır. Onun için de öncelikle yazarın ya da konuşmacının kendisini düzeltmeyi, yetkinleştirmeyi başarmış, bu nedenle de yetkiyle konuşmaya hak kazanmış bir kimse olduğu kabul ediliyor. Ya da şöyle söyleyebiliriz, filozof, vaız rolünü üstlenmeye zorlanıyor ve ondan verdiği vaazda söylediklerine uygun davranışlar içinde olması isteniyor. Bunun için de söylediklerinin doğruluğu karakteri ve ahlakının sağlamlığıyla sınamadan geçiriliyor. Sabırsızlık, huzursuzluk gibi ruhsal durumlara düşüyor mu? İçki sigara içiyor mu? Mide ülserinden yakınıyor mu? Paraya düşkün mü? Kendini öfkeye kaptırıyor ya da bunalım içine düştüğü, kendini kaygılara kaptırdığı zamanlar oluyor mu? Aşık olmaması gerektiği durumlarda aşık oluyor mu? Bazan yorgun ya da aşırı derecede yıpranmış göründüğü oluyor mu? Eğer filozof bizi insan olmaktan kurtaracağını vaat eden vaazlar veriyorsa ya da hem kendini, hem başkalarını kökten değiştirip daha kusursuz, daha yetkin kimseler yapmayı amaçlıyorsa bütün bu ölçütler doğrudur.

Kuşkusuz insanın bir yaşam süresinde hangi noktadan başlamışsa ona göreli olarak —gücünün, zamanının

ve huyunun elverdiği oranda kendini düzeltmesi, yetkinleştirmesi olanaksız değildir. Bu durumda bu amaçla vaaz verenlere ve insanın, insanlığın daha iyiye yönlendirilmesi konusuyla ilgilenen bilim dallarından uzman yol göstericilere gerek vardır. Yalnız şu var, düzeltmelerin, iyileştirmelerin yapılabileceği sınırlar, gönül istese bile değiştirilmesi çok güç koşullar ve insan doğasının değiştirilmesi olanaksız engin alanlarıyla karşılaştırılınca pek küçük, pek önemsiz kalır. Bunun için insanın kendini ve başka insanları düzeltip iyileştirebileceği, sorunları çözüp durumları yönlendirebileceği bir alan olmakla birlikte bunlar yaşamın tek, hatta en başta gelen sorunları değildir. Ne de felsefenin öncelikle çözüm bulması gerekli bir sorunudur bunlar.

Bir takım amaçlar peşinde koşuşan insancıkları içinde barındıran şu uçsuz bucaksız evrenin bana kalırsa, bizim anladığımız anlamda bir amacı da var denemez. Doğa bir amaç peşinde koşmaktan daha çok gönül eğlendirmeyi, oyun oynamayı yeğliyor. Geleceğe yönelik bir amacının bir planının olmaması olasılığı bize sanki bir kusur, bir eksikmiş gibi görünmemelidir. Tam tersine hem çevremizde gözlemlediğimiz, hem organizmamızda istencimizin denetim alanının dışında olup biten süreçler, ekonomi, siyasal ya da dinsel etkinliklerden çok, sanatsal etkinliklere benzemektedir. Özellikle de dansı ve müziği anımsatıyorlar. Gelecekle ilgili bir hedef gütmeden, dur durak bilmeden bir biçimden ötekine, bir uyumdan bir başkasına değişip duruyorlar. Hiç kimsenin aklından bir senfoninin giderek daha güzelleşmesi, daha nitelikli, daha yetkin bir durum alması gerektiği gibi ya da senfoni çalmanın amacının onu çalıp sonuçlandırmak olduğu gibi bir düşünce geçmez. Başından sonuna müziğin çalındığı ve dinlendiği sürenin her anında müziğin asıl anlatmak istediği şeyi bulabilirsiniz. Bizim yaşamımızın da daha bü-

yük parçası söz konusu olunca aynı şeyin geçerli olduğunu hissediyorum. Biz gereksiz yere bu daha büyük parçamızı düzelteceğiz diye çırpınırken anları, şimdiyi yaşamayı bütünüyle unutabiliyoruz. Tek amacı her çalışında bir öncekinden daha iyisini çalmak olan bir icracı dinleyicilerini etkileme çabası içinde kendini müziğine katmakta, kendi müziğinin keyfini çıkartmakta başarısızlığa uğrayabilir.

İşte bu nedenledir ki filozofun başlıca görevinin ahlakçınınkiyle aynı kefeye konulmaması gerekir. Felsefe diye, tıpkı sanatçının sanat severliğine benzeyen bilgelik severlik diye bir şey vardır. Böyle bir felsefe yalnızca düzeltimi, iyileştirmeleri sağlayacak uygulamaların savunusunu yapmakla, bu konularda vaaz vermekle sınırlamaz kendini. Benim anlayışıma göre filozofun çabası tıpkı sanatçınınki gibi insan yaşamının öncesizden sonsuza uzanan ve hiç bir amacı olmayan yapısını gözler önüne sermek ve bunun böyle oluşunu hiç gocunmadan içine sindirmek ve kutsamaktır. Yalnızca içinden geldiği için ve bunun böyle oluşuna şaştığı için belirli bir açıdan bakıldığı zaman dünyanın da, insanların da oldukları gibi, oldukları durumlarıyla akıl almayacak derecede iyi ve yetkin göründüklerini herkese duyurmak istemektedir. Kendini olanla yetinen kendi halinde bir kimse durumuna düşürmeden ya da gönlünü eğlendirmek için düş kuran bir hayalci yerine sokmadan bu bakış açısını ortaya atabilmek ne kadar güç olursa olsun eğer filozof bu yaşantıdan geçme talihliliğine erişmişse açıklama yerine geçebilecek bazı anıştırmalar yapabilir.

Birçoklarına filozof böyle yaparak, bir bakıma insanların etkinliklerini bir amaca yönelik gibi görmekte diretenlere gerçeğin böyle olmadığını göstermek gibi bir amaç güdüyor gibi gözükebilir. Bütün sorun bizim Batı kültürümüzde sağduyunun bütünüyle Aristocu felsefe-

nin doğrultusunda gelişmiş olmasından geliyor. Her yaptığımız şeyin ya iyiliğe ya da zevk arayışına dönük bir amacı olduğuna öylesine inanmışız ki başka türlüsünü düşünemiyoruz. Ama bu anlayışın iyice incelenmesi şöyle bir sonuç çıkartıyor ortaya. Yaptığımızı yapmaktan başka birşey elimizden gelmiyor. Hatta kendimizi öldürdüğümüz zaman bile neyin hoşumuza gittiğini göstermek için bunu yapmış olduğumuzdan başka bir gösterge yok. Böyle bir mantık izleyerek sırça köşkten atılan taşı gerisin geri sırça köşke atmaktan başka birşey değil yaptığım, çünkü iyice bildiğim birşey var; gizemci yaşantı sözlerle anlatılmaya kalkışılınca mantığın sınavından geçemiyor. Gizemcinin Aristo'dan farklı olan yanı da bu. Söylediklerinin mantıklı olduğunu ileri sürmemesi. Onun yaşantı dünyası sözcüklerle anlatılamıyor. Ama bu demek değildir ki bu yaşantılar içinde yaşadığımız maddesel doğal dünyadan başka ayrı bir dünyayla ilişkilidir. Yalnızca bu yaşantıların dünyasında kavramlara, sayılara, sözcüklere yer yok.

Eğer «kozmik bilinçlilik» yaşantısı sözlerle anlatılamıyorsa bu yaşantıyı sözlerle anlatmaya çalıştığımız zaman bir bilgi aktarma ya da bir öneride bulunma anlamında birşey anlatılamamasından geliyor bunun böyle oluşu. Böyle bir yaşantıyı anlatmak için kullanılan sözler daha çok ünlemlere ya da daha iyisi mantıklı bir dil olmaktan çok şiir diline benziyor. Gerçi mantıkçı olgucunun sınırlı anlayışıyla buna şiir denemez, belki de anlamı, göze güzel görünen, güzel bir saçmalık, anlamsızlık olması. Öyle bir dil var ki tam olarak anlatmayı başaramasa da gene de anlatmak istediği şeyi aktarmayı beceriyor. Korzybski nesnelerin bizim söylediklerimiz şeyler olmadığını anlatmak için epey zorlanmıştı. Örneğin «su» dediğiniz zaman bu sözü içebilirmisiniz? Bu durumu «özdeş olmama yasası» diye adlandırdığı formül

içinde açıklamaya çalışmıştı. Bir şeyin ne olduğunu söylerseniz söyleyin, o şey söylediğiniz şey değildir. Bunun ardından da şu geliyor: Herhangi başka birşey de değildir. Bir şeyin bir şey olduğunu söylediğim zaman birşey de değildir. Öyleyse neden söz ediyoruz? Korzybski'nin göstermeğe çalıştığı şey söz ettiğimiz şeyin sözle anlatılamaz maddesel evren olduğuydu. Öyle bir dünya ki her ne olursa olsun sözcüklerden oluşmuyor. Sözcükler asıl gerçeğin yerine koyduğumuz yapay şeyler. Ama biz dünyayı sözcüklerin aracılığı olmadan tanımak istersek ancak doğrudan dünyayla duyu bağlantısı kurarak bunu yapabiliriz. Bizim nesne, gerçek ya da olay dediğimiz şeyler bir takım yararlı algı birimlerinden, bizi çevreleyen sayısız cisimlerle aralarını dolduran boşluklar, renkler ve dokularla yüzeyler ve çizgiler arasından seçtiklerimizden ve bu seçtiklerimizi tanımayı kolaylaştıracak sözcük adı verilen kafamıza çakılmış birer tutamaktan başka birşey değiller. Bütün bu çeşitliliği kesin ve değişmez şeylermiş gibi birbirinden ayırıp ayrı ayrı şeyler olarak bölmenin gökteki yıldızları takım yıldızlar olarak adlandırıp kümelemekten daha fazla bir anlamı yok.

Bu örnekten de açıklıkla anlaşıldığı gibi sözle anlatılamayan dünyayı parmakla gösterebilirsiniz, hatta bu yolla onun ne olduğunu anlatamasanız bile var olduğunu belirtebilirsiniz. Onun ne olduğunu bilmiyoruz, tek bildiğimiz şey onun olduğu gibi olduğudur. Onun ne olduğunu söyleyebilmemiz için öncelikle onu çeşitliliklere göre bölümlememiz gerekiyor ama hiç kuşku yok içinde sayısız şeyleri barındıran «bütün» bölümlenemez, bölünemez.

Sanıyorum «kozmik bilinçlilik» alanıyla Korzybski'nin ve anlambilimcilerin sözle anlatılamayan dünyası aynı şey. Soyut ve kavramsal olanda alışılagelmiş anlamda hiç de «manevi» olan bir şey yok. Son derece maddesel,

bununla birlikte genc de, işte asıl bu nedenle sözle anlatılması olanaksız. «Kozmik bilinçlilik» özbilinçlilikten, yani bir kimsenin varlığının bütünden apayrı, bağımsız bir varlık olduğu konusundaki saplantıdan kendisini kurtarıp, varlığını algılarının içinden bu amaca yarayanlardan seçtiklerinden oluşturduğunu anlamasıdır. Eğer yalnızca yararımız açısından doğadaki çizgiler ve yüzeylerden yararlanıp dünyayı parçalara, birimlere böldüğümüzü anlarsak o zaman kendi varlığımızın da öteki şeylerden bölünüp ayrılamayacağını anlayacağız. İşte bu, insanın o olağanüstü anlarda gerçekleştirdiği bir yaşantı... Bu bizim cisim dediğimiz şeyleri belirleyen çizgilerin, cisimlerin yok olması, bizim cisimleri tanımlamamıza yarayan çizgilerin biçimlerin yok olup herşeyin nurlu bir yokluğa dönüşmesi gibi birşey olarak düşünülmemelidir elbette. Açıklıkla görülen bir şey var, bu çizgiler ve biçimler bölmek ayırmak için kullanılıyor ama gerçekte hiç birşeyi bölmüyor ayırmıyorlar. Yıldız ve yıldızı çevreleyen karanlık uzay arasındaki farklılık kolaylıkla beni etkiliyorsa da ben bu iki şeyi birbirleriyle olan bağlantıları içinde görüyorum. Bu bağlantının koparılması da olanaksız.

Bu yaşantının en şaşırtıcı yanı da bu sözle anlatılamayan dünyanın bize bütünüyle kusursuz, tam olması gerektiği gibi gözükmesidir. Öylesine kusursuz ki bu yaşantıdan sonra bütün huzursuzluklarımız, sabırsızlıklarımız, sıkıntılarımız gülünç geliyor bize. Bir bunun böyle olduğunu bilseler insanlar sevinçten, kıvançtan çılgına dönerlerdi.

Krallar gülüp eğlenmek,
Keşişler çiçek toplamak içindir.

Bu konuyu kötülükle ve ıstırapla bulaştırmamanın güçlüğü bir yana «Herşey iyi olacak, herşey iyi olacak,

her ne olursa olsun, her nasıl olursa olsun herşey iyi olacak» demenin anlamı nedir sorusu çıkıyor ortaya. Bu konuda söyleyebileceğim tek şey şu: Bunun yalnız bu yaşantıdan geçmiş olanlar, bütün bunları yaşamış olanlar için bir anlamı olabilir. Bu bilinç durumuna geçilmedikçe hiç bir anlamı olamaz bu sözlerin. Hatta bunları yaşamamış kimseler için evrenin gizlerinin keşfedilmesi gibi bir anlamı bile olmaz. Bu yaşantının çok açık olarak ortaya koyduğu bir şey var. Bu evren en aşağıdan en yukarıya kadar sayılamayacak kadar çok düzeyde ve aşk sözcüğünün bütün anlamlarını ve ayırtılarını içine alacak genişlikte, hayvansal şehvetten tanrısal sevecenliğe varana kadar bir aşk oyunundan başka birşey değildir. Bir bakıma her yaratığın ötekini yiyerek yaşamını sürdürdüğü dirimsel dünyanın felâketlerini de bu oyundan dışlayamazsınız. Bu dünya diye genellikle kafamızda yarattığımız alışılagelmiş tablo bu açıdan bakınca ters yüz oluyor, buradan her kurbanın kendini kurbanlık olarak sunuşunu görüyoruz.

Bu görünüm gerçeğe uyuyor mu diye kendimize soracak olsak alacağımız ilk yanıt, bir başına, öteki şeylerden soyutlanmış olarak gerçek diye birşeyin olamayacağıdır. Gerçek her zaman bakış açılarına göreli olarak vardır. Ateş derimize görece olarak sıcaktır. Dünyanın yapısı duyu organlarımıza ve beynimize yansıdığı kadarıyla bilincimize ulaşmaktadır. Öyleyse örneğin sözü geçen yaşantıda olduğu gibi insanın zihinsel ve bedensel bütünlüğünde oluşabilecek değişiklikler, algılarını ve sezgilerini güçlendirebilir. Ama başka yönde oluşabilecek değişiklikler şu dünyanın gerçeğini şizofreni ya da çöküntü içinde olan kimseye gösterdiği biçimiyle bize de sunabilecektir.

Kuşkusuz «kozmik» yaşantının gerçeğinin daha üstün gerçek olduğu konusunda geçerli sayılabilecek bir

gerekçe gösterilebilir. Bu gerçekçenin dayanağıysa hiçbir enerji sisteminin bütünüyle durağan duruma gelmeden kendi kendini denetleyemeyeceğidir. Denetim devinimi sınırlamaktır. Tam denetim tam sınırlama olacağından eğer bir yandan da devinim olsun isteniyorsa denetim devinime baş eğmelidir. İnsanlar söz konusu olunca devinimin tam olarak sınırlandırılması herşeyden kuşku duymakla eşdeğerdedir. Yani bir kimsenin hiç bir alanda kendi duyularına, duygularına, aklına güvenememesidir. Belki de bunun sonucunda insan her türlü devinimi ve iletişimi engelleyen bir kasılıp katılıp kalma, hiç birşey yapamama durumuna düşer. Buna karşın sınırlamaları bir yana atıp kendini bütünüyle devinime bırakmak bir kimsenin kendini bütünüyle bilinmeyene, denetlenemeyene bırakması demektir ki bu da imanla aynı şeydir. Bu tutumun en aşırı biçimi insanın kendisini bütünüyle rastlantılara, içinden geldiği gibi yaşamaya kapıp koyuvermesidir. İlk bakışta böylesine hiçbir seçim yapmadan kendini kapıp koyuvermişlik yaşamı, dünyayı «Olan herşey doğrudur.» vargısına varacak biçimde algılayanların görüşüne uyuyor gibi gözüküyor. O zaman da bu görüş açısı her türlü denetimi kötü diye dışlayacaktır. Böylece de hiç bir sınırlamanın haklı sayılabileceği bir düzlem bulunamayacaktır. Oysa «kozmik» yaşantının en önemli yanı o her zaman var olan benci duyguların bilince ulaşmasını engellemesidir. Ama bütün bunlar inanca devinime ve sınırlamaya gerek olmadan olur.

Konu yalnızca şu: Eğer yaşam olacaksa, bir takım etkinlikler yürütülçecekse öncelikle inanç olmalıdır. Kuşku ikincil ve birinciye baş eğen bir tutum olmalıdır. Bu tutum sanatçının da filozofun da ilgisini çeken, insan yaşamını çevreleyip içine alan geniş alana tam bir kabulle ve onaylayarak baş eğmektir. Eğer bu böyle olmaz-

sa önümüzdeki sorunlara karşı önlemler almak denetimi yürütmek için bir dayanak, bir taban bulamayacağız, oysa bu bin bir çeşit soruna, bu sorunların ayrıntılarına her türlü ölçüyü kaçıracak derecede kendini kaptırıverınek öylesine kolaydır ki sonunda insan herşeyi denetim altına alacağım derken kendini çılgına çevirebilir, delirtebilir kendini. Böylelikle aklın gereklerini bir yana iter kendini temelsiz bırakabilir. O zaman kendimizin de bir parçası olduğumuz denetlenemez, akılla kavranamaz dünyayla bilinçli ilişkimizi ve bu dünyaya olan inancımızı yitiririz. Bir de şu var: Eğer bilinçli imanla aşk arasında bir fark varsa bu fark kıl payından daha büyük olmamalı.